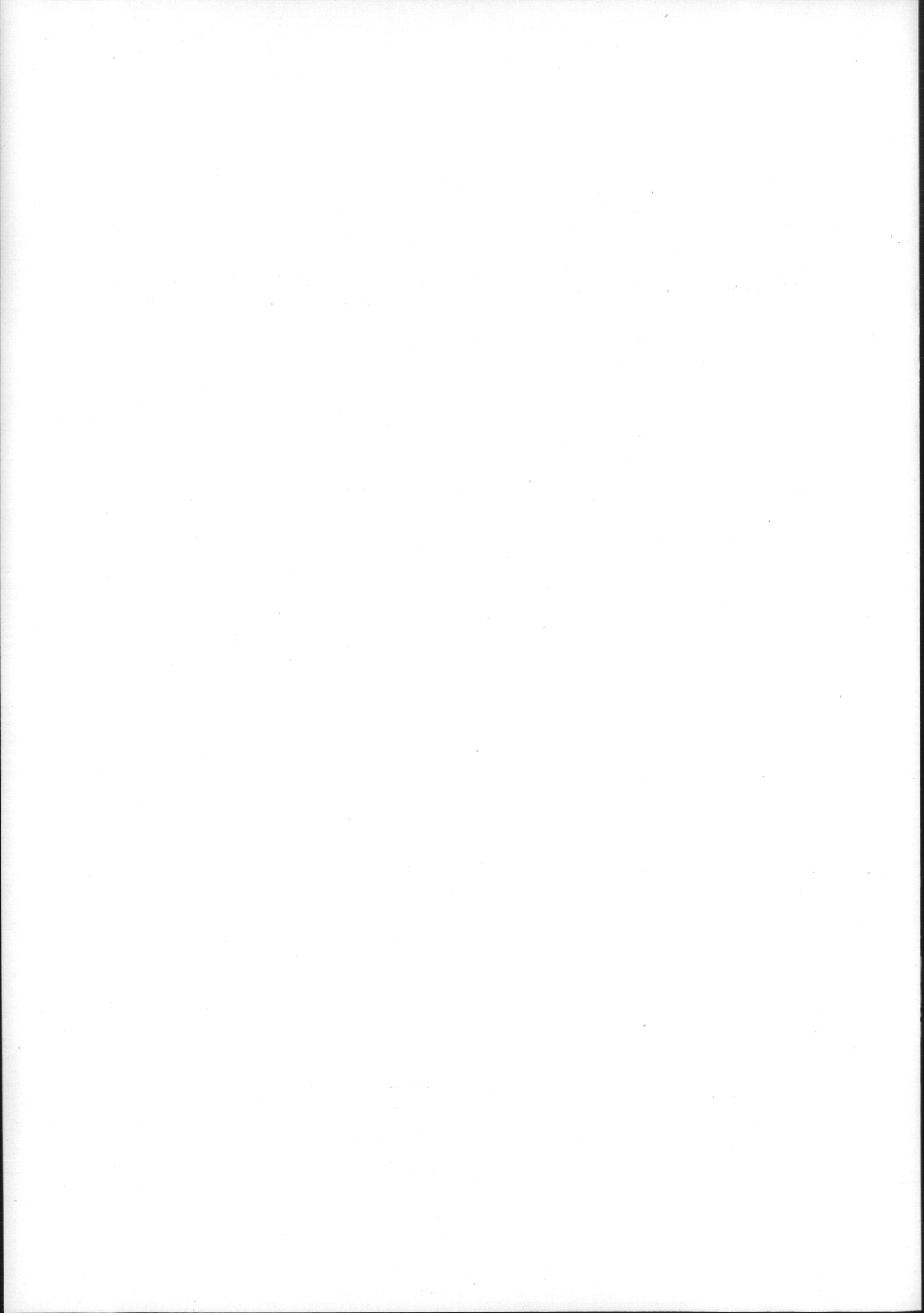

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1967

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

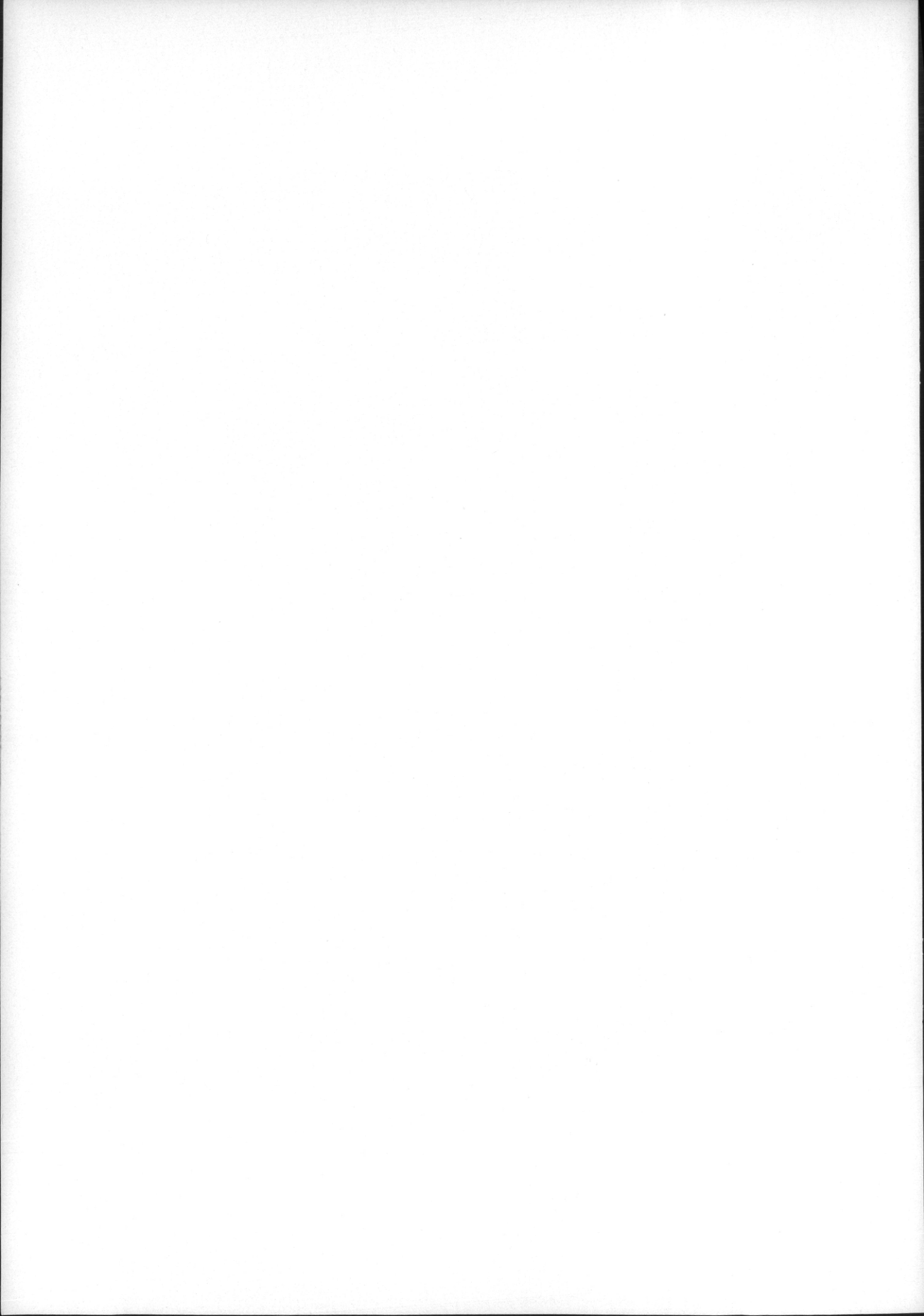
ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1968

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1967

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1968

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας συντελεσθὲν κατὰ τὸ 1967 ἔργον, δὲν ὑπῆρξε δυστυχῶς τόσον ἐκτεταμένον ὅσον πρότερον, λόγῳ τῆς κατὰ πεντακοσίας ὅλας χιλιάδας δραχμῶν περιοπῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους τῆς ἐκ τῶν κρατικῶν λαχείων παρεχομένης κατ' ἔτος εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἐπιχορηγήσεως. Ἀποτέλεσμα τῆς περιοπῆς ταύτης ὑπῆρξε κυρίως ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν εἰς μόνον δέκα καὶ ἕξ δι' ἀποκλεισμοῦ τῶν ἀνασκαφῶν Ἐλευσίνος, Ν. Ἀγγιάλου, Σέσκλου, Μιέζης, Ἀβδήρων, Κερκύρας, Τείχους Δυμαίων, Πύλου κλπ. Ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις ἀποβλέπουσα εἰς τὸ ἐξόχως ἐπιστημονικὸν καὶ ἐθνικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιτελεῖ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, θὰ θελήσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ὑπὸ τῆς προκατόχου αὐτῆς Κυβερνήσεως ἐπενεχθὲν εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἀδίκημα, αὐξάνουσα καὶ πάλιν τὸ ποσὸν τῆς ἐπιχορηγήσεως εἰς τὸ κανονικὸν ὕψος τῶν τεσσάρων ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἑτησίως, ἵνα δυνηθῶμεν ν' ἀνταποκριθῶμεν πρὸς τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἀπαιτήσεις καὶ πραγματικότητας.

Τὸ ἐπιτελεσθὲν κατὰ τὸ 1967 ἔργον θὰ περιλάβωμεν καὶ ἐφέτος εἰς τὰ ἑξῆς πέντε κεφάλαια : α) Ἀνασκαφαὶ β) Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων γ) Κτηριακαὶ ἐργασίαι εἰς Μουσεῖα κλπ. δ) Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγορὰ ἀκινήτων χάριν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν καὶ ε) Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ ἐν γένει δρασίς τῆς Ἐταιρείας.

Γ Ν Ω Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Σ Ι Σ

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἢ σύνταξις τοῦ Ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευομένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὄ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α': ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

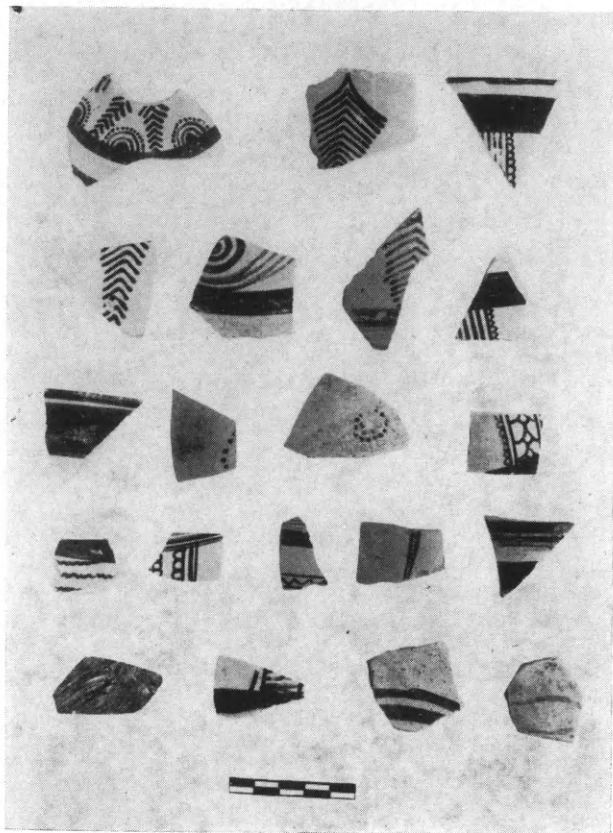
1. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ ἐφετινὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Γεωργ. Μυλωνᾶ ἀνασκαφὴ περιορίσθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Ἡ τυχαία πτώσις ὀγκολίθου ἑλληνιστικοῦ τοίχου ἰδρυμένου εἰς τὸ ἄκρον τῆς αὐλῆς τοῦ κτηρίου τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν, ἐπέτρεψε τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ὑπ' αὐτὸν μικρᾶς ἀσκάπτου ἐπιχώσεως. Εἰς αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς εὐρέθησαν συσσωρευμένα τμήματα τριῶν ἀμφορέων, χρονολογοῦντα τὴν καταστροφὴν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου εἰς τοὺς ὑστάτους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

Πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ κτηρίου τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν κεῖται ἡ λεγομένη οἰκία τῶν κιόνων. Εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν καὶ μελέτην τοῦ κτηρίου τούτου ἀφιερώθη μέγα μέρος τῆς ἐφετινῆς προσπαθείας. Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι εἰς τὸ ἐκ λίθων γέμισμα τῆς αὐλῆς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εὐρεθοῦν ὄστρακα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπέτρεπον τὴν χρονολόγησιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κτηρίου, ἀφηρέθησαν (καὶ ἀνετοποθετήθησαν) οἱ λίθοι τοῦ γεμίματος ἀπὸ λωρίδα πλάτους 3 μέτρων κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅπου δὲν διεσώθη τὸ δάπεδον. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη τελείως ἡ πρὸς τὴν κλιτὸν νοτία πλευρὰ τοῦ ἰσοπέδου. Αἱ ἐλπίδες τοῦ ἀνασκάπτοντος ἐπηλήθευσαν. Μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ γεμίματος εὐρέθησαν ἄρκετὰ ὄστρακα, ἐν οἷς καὶ τὰ εἰς τὴν εἰκόνα 1 γραπτά. Τὰ νεώτερα τούτων ἀνάγονται εἰς τὸ β' ἡμισυ τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἰσόπεδον καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κτήριον ἐκτίσθη εἰς τὸ β' ἡμισυ τῆς περιόδου ἐκείνης.

Ἡ ἔρευνα τοῦ γεμίματος τοῦ ἰσοπέδου ἀπέδειξεν ὅτι κατὰ μὲν τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἔχει τοῦτο βάθος 2.50 περίπου μέτρων

κατὰ δὲ τὸ νότιον ἄκρον του περιὶ τὰ 6 μέτρα ἀπεκάλυψε δὲ καὶ τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς ἐξωτερικῆς ἀνατολικῆς του πλευρᾶς, τοῦθ' ὅπερ ἐπιτρέπει νὰ ὀρισθῇ τὸ ἀκριβὲς μῆκος τοῦ ἰσοπέδου ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἰς 27 μ. καὶ τὸ πλάτος του ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς εἰς 20.50 μ. Τὸ ἰσόπε-

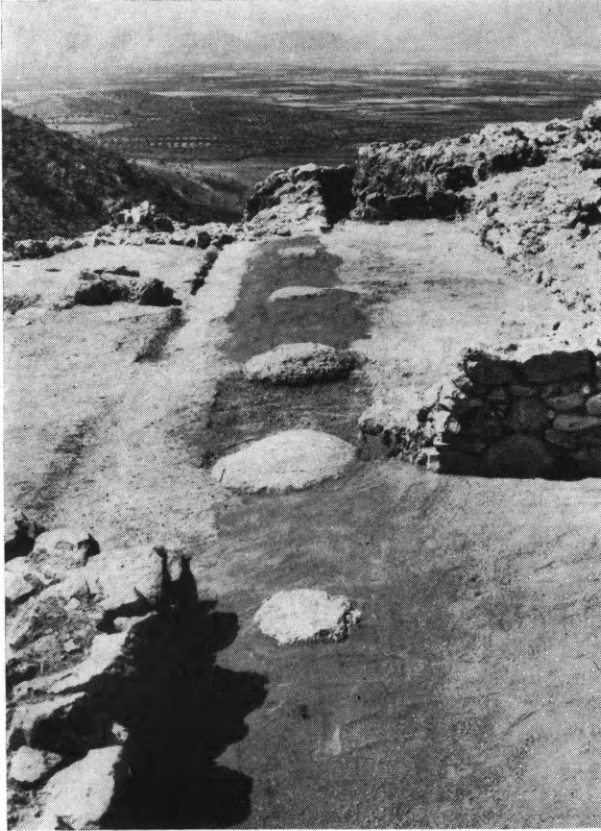

Εἰκ. 1. ΥΕ IIIB ὄστρακα ἐκ τοῦ γεμίματος τοῦ ἰσοπέδου.

δον αὐτὸ εἶναι μεγαλύτερον τοῦ σχηματισθέντος διὰ τὸ μέγαρον, τὴν αὐλὴν καὶ τὸν ξενῶνα τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἡ κατασκευὴ του θὰ ἀπῆτησε τεραστίαν ποσότητα λίθων. Τὸ μέγεθος τῆς ἀναληφθείσης ἐργασίας διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ κτηρίου ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς. Τὸ λιθολόγημα τοῦ γεμίματος καλύπτεται ἀπὸ πλέσιαν μέσου πάχους 0.10 μ. καὶ αὕτη ἀπὸ στῶμα, πάχους 0.70 μ., φορητῆς, σκληρᾶς γῆς γνωστῆς εἰς τοὺς ἐργάτας

μὲ τὸ ὄνομα «μπελίτσα». Ἐπ' αὐτῆς ἐτέθη τὸ κονίαμα τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς. Ἡ ὅλη ἐργασία ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ ἰσοπέδου κτισθὲν κτήριον δὲν ἦτο ἀπλῆ οἰκία ἀλλ' ἀνακτορικὸν συγκρότημα.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται ἀπὸ τὰς διαστάσεις τῆς

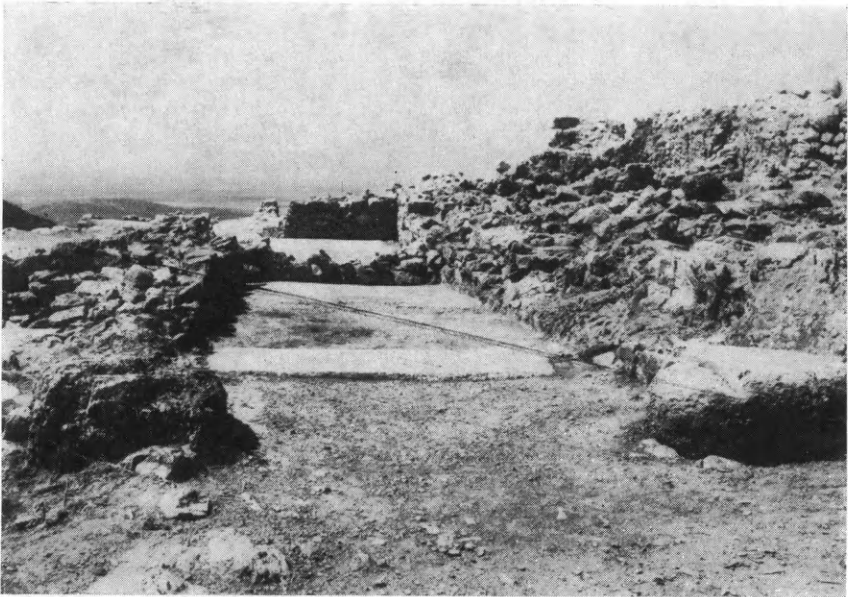

Εἰκ. 2. Βάσεις κίωνων τῆς αὐλῆς.

αὐλῆς, αἵτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς διαστάσεις τῆς αὐλῆς τῶν μεγάρων τῶν Μυκηναίων, τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Πύλου, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς θεμελίωσης τῶν κίωνων (εἰκ. 2), ἀπὸ τὸ μοναδικὸν πρόθυρον καὶ τὸν εὐρύν, πλάτους κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 2.70 μ., διάδρομον εἰσόδου (εἰκ. 3), ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐκ κροκαλοπαγῶν ὄγκολίθων κατώφλια καὶ ἀπὸ τὰ δύο προφανῶς μεγαρόσχημα διαμερίσματα τὰ ἰδρυμένα ἐπὶ τοῦ ἰσοπέδου. Ἀσφαλῶς τὸ κτήριον τοῦτο δὲν εἶναι οἰκία, ἀλλὰ

τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον κατεστράφη διὰ πυρός, ὅτε ἐκάη καὶ τὸ κτήριο τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν.

Ἄπτα δείγματα πυρακτώσεως διατηροῦνται εἰς τοὺς τοίχους του. Ἡ ἐξέτασις αὐτῶν ἐπέτρεψε τὸν ὄρισμὸν τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου καὶ ἔφερεν εἰς φῶς τεμάχιον κονιάματος εἰς τὸν

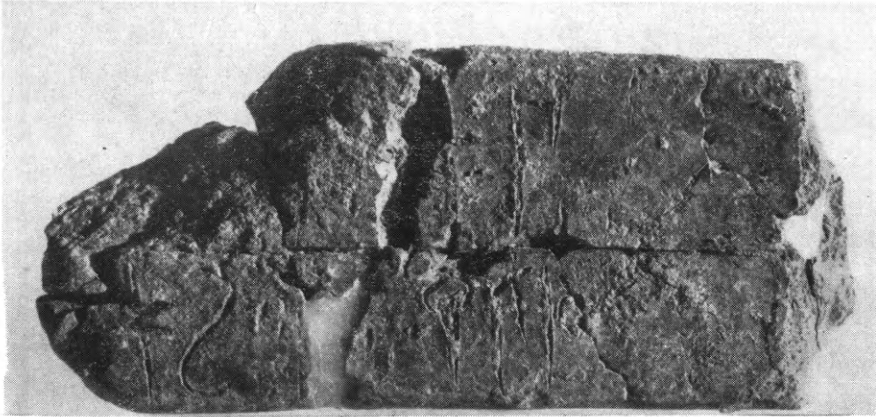
Εἰκ. 3. Γενικὴ ἄποψις τῆς εἰσόδου ἀπὸ Βορρᾶ.

πλευρικὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ διαδρόμου. Τὸ κονίαμα τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ὄψις τοῦ ΥΕ ΠΙΒ τοῖχου ἐκαλύφθη ἀπὸ σειρὰν λίθων, ἡ ὁποία ἀπέκλεισε τὸ ἄνοιγμα θύρας, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκοινωνῶναι τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ἀνακτόρου μὲ τὸ κτήριο τῶν καλλιτεχνῶν.

Ἡ ἐξέτασις ὄλων τῶν τοίχων τοῦ ἰσοπέδου ἀπέδειξεν ὅτι πλὴν τῶν ἐλληνιστικῶν διατηροῦνται δύο ἀκόμη ομάδες τοίχων. Οἱ τοῖχοι τῆς ἀρχαιότερας ομάδος φέρουν καταφανῆ ἴχνη πυρακτώσεως καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον. Οἱ περισσότεροι τῶν τοίχων τῆς δευτέρας ομάδος εἶχον προγενεστέρως χαρακτηρισθῆ ὑπὸ τοῦ Wace ὡς post-mycaean. Ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀπέδωσε καὶ γραπτὰ ὄστρακα ἀνάγοντα τοὺς τοίχους τῆς δευτέρας ομάδος εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΓ περίοδον.

Οἱ ΥΕ ΠΙΓ τοῖχοι ἀνήκουν προφανῶς εἰς διάφορα κτήρια, ἐν δὲ τούτων, τὸ ἀποκληθὲν κτήριον Ω, διότι εἶναι τὸ τελευταῖον μυκηναϊκὸν κτήριον τῆς περιοχῆς, ἐκτίσθη διὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ τὸ διὰ πυρὸς καταστραφέν κτήριον τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου.

Ἡ ἔρευνα τοῦ ἐκ λίθων γεμίματος τοῦ ἰσοπέδου ἐπέβαλε τὸν ἐκ νέου καθαρισμὸν τοῦ γνωστοῦ ὑπογείου τῶν πίθων. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου δαπέδου τοῦ ὑπογείου τούτου καὶ εἰς λεπτὸν

Εἰκ. 4. Πινακίς ἐκ τοῦ ὑπογείου τῶν πίθων.

στρώμα ἐπιχώσεως, τὸ ὁποῖον εἶχε παραμείνει ἄσκαπτον, εὐρέθη μετὰ μυκηναϊκῶν ὀστράκων τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐνεπιγράφου πινακίδος (εἰκ. 4). Δύο σημεῖα φαίνονται εἰς τὸ εὐρύτερον πεδῖον τῆς ἐπιφανείας τῆς, ἀποτελοῦντα κατάληξιν ὀνόματος ἢ λέξεως ἀδήλου, ἐν ᾧ εἰς τὸ στενότερον πεδῖον διατηροῦνται δύο ὁμάδες ἐκ τριῶν σημείων ἑκάστη. Τὰ σημεῖα ταῦτα δύνανται νὰ ἀναγνωσθοῦν εὐκόλως καὶ ἀναφέρονται εἰς ἐνδύματα - ὑφάσματα = φάρεα. Ἡ πινακίς αὕτη, ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμάδα L, εἶναι ἡ πρώτη εὑρεθεῖσα εἰς Μυκήνας καὶ ἀναφερομένη εἰς ὑφάσματα.

Πρὸς τὰ ἀνατολικά τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου κεῖται τὸ κτήριον Δ (εἰκ. 5). Τοῦτο εἶχε προγενεστέρως σκαφῆ, πολλαχοῦ μέχρι τοῦ βράχου, ἠρευνήθη ὁμως πλήρως ἐφέτος. Ὡς τὸ ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Kenneth Schaaf σχέδιον φανερῶνει, ἔχει σχῆμα τετράπλευρον, μήκους 19 μ. καὶ πλάτους 16, καὶ περιλαμβάνει δύο σειρὰς ὑπο-

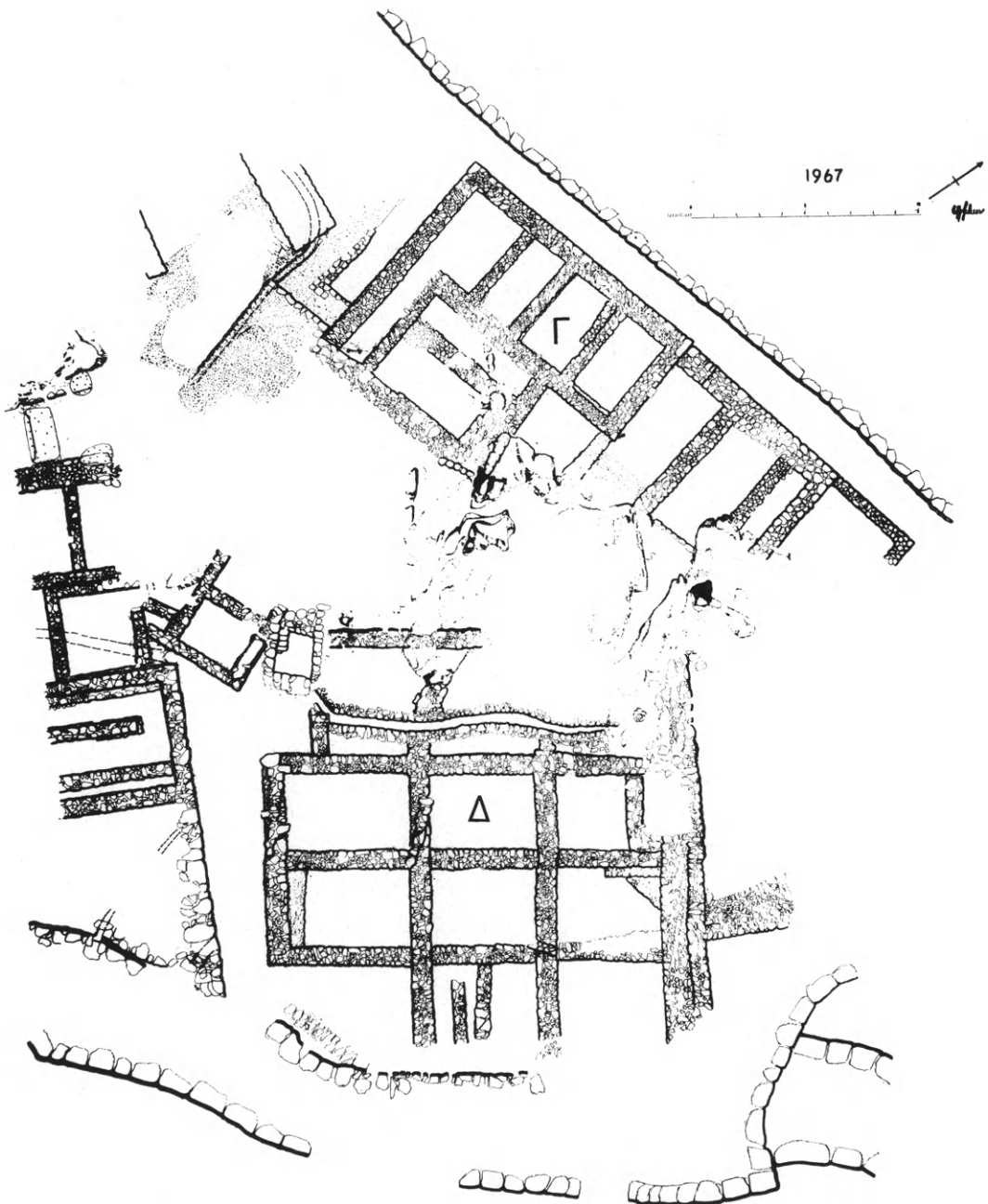
γείων καὶ αὐλὴν ὑπαιθρον (εἰκ. 6). Τὰ ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν τοίχων του καὶ τῶν ὀλίγων τμημάτων ἀσκάπτου ἐπιχώσεως ὄστρακα ἀποδεικνύουν, ὅτι τὸ κτήριο ἐκτίσθη κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον. Ὡς ὑποδεικνύουσι τεμάχια ἐγγρώμου κονιάματος καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων του, ὑπεράνω τῶν ὑπογείων, τὸ κτήριο εἶχεν ἰσόγεια δωμάτια μὲ θύρας πρὸς τὴν αὐλὴν.

Εἰκ. 5. Γενικὴ ἄποψις κτηρίου Δ ἀπὸ Νότου.

Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ κτηρίου Δ ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν τὰ κατάλοιπα τοῦ κτηρίου Γ (εἰκ. 6). Καὶ τοῦ κτηρίου τούτου μόνον τὰ ὑπόγεια διατηροῦνται, ἀλλ' εὐτυχῶς πολλὰ τμήματα δαπέδων καὶ ἐπιχώσεων δὲν εἶχον σκαφῆ προηγουμένως. Ἐκ τῶν δαπέδων καὶ ἐπιχώσεων αὐτῶν προέρχονται πλεῖστα ὄστρακα ἀποδεικνύοντα, ὅτι τὸ κτήριο Γ ἐκτίσθη εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον, ὅτι κατεστράφη διὰ πυρὸς εἰς τὸ τέλος τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ ὅτι, μὲ μικρὰς παραλλαγὰς, ἐκτίσθη καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν θεμελίων εἰς ΥΕ ΠΙΓ χρόνους.

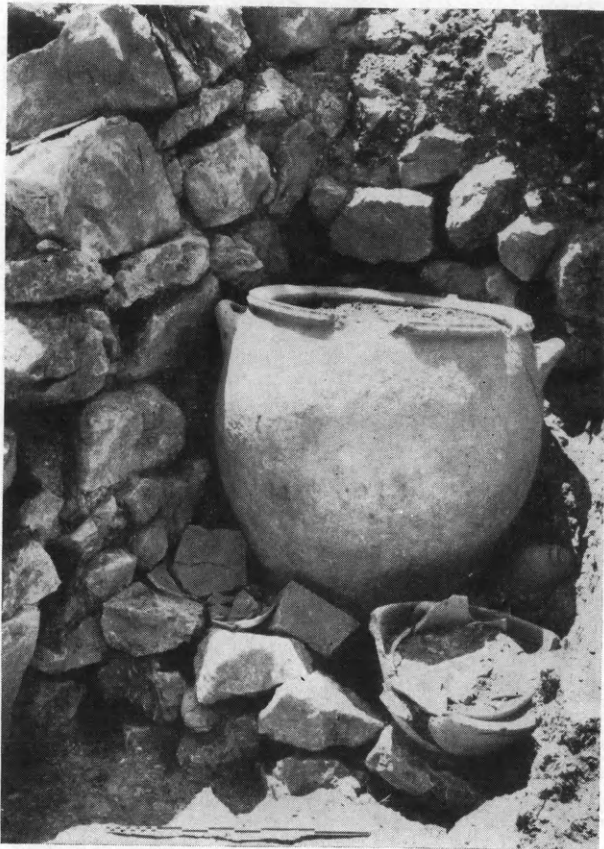
Ἡ ἔρευνα τῆς ἐκτάσεως πρὸς Δυσμὰς τοῦ κτηρίου Γ καὶ μεταξὺ τοῦ βορείου κυκλωπέιου τείχους καὶ τῆς ἀνατολικῆς πέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἀπεκάλυψε κόγχην πλάτους 1.50 μ., ἥ

Είχ. 6. Κάτοψις τῶν κτηρίων Γ καὶ Δ.

(Σχέδιον Κ. Schaar)

ὅποια ἐδημιουργήθη μεταξὺ ἀποτόμως κατερχομένων βράχων καὶ τῆς γωνίας τοίχου (τοῦ τοίχου Ε). Εἰς αὐτὴν εὐρέθη στερεωμένος μὲ πλέσιαν εἰς τὴν ἀρχικὴν του κατακόρυφον θέσιν πίθος ὕψους 0.76 μ. (εἰκ. 7) καὶ περὶ αὐτὸν διάφορα θραυσμένα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα. Ὁ πίθος ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε τεθῆ ἄνωθεν

Εἰκ. 7. Πίθος καὶ θραυσμένα ἀγγεῖα εἰς τὴν κόγχην Ε.

ἀνοίγματος ὑπονόμου, τοῦ ὁποίου ἀπετέλεσε τὸ στόμιον. Μεταξὺ τῶν ὄστράκων ἦσαν καὶ τμήματα ἑνὸς βαθέος διώτου ΥΕ ΠΙΓ σκύφου. Πρὸς Δυσμὰς τῆς περιοχῆς τοῦ πίθου ὁ χῶρος (περιοχὴ Ζ) καλύπτεται ἀπὸ ἐπίχωσιν, τὰ κατώτερα τμήματα τῆς ὁποίας ἀνάγονται εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν καὶ περιέχουν λείψανα, τὰ ὅποια κατέρρευσαν ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου μετὰ τὴν διὰ πυρὸς καταστροφὴν τῶν ὑστάτων χρόνων

τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Ἐρευνήθη δοκιμαστικῶς μικρὰ μόνον λωρὶς περίπου 1.50 μ. ἐπὶ 0.80 μ., καὶ εἰς αὐτὴν εὐρέθησαν συσσωρευμένα πλεῖστα ὄσα θραυσμένα ἀγγεῖα καὶ σκεύη (εἰκ. 8).

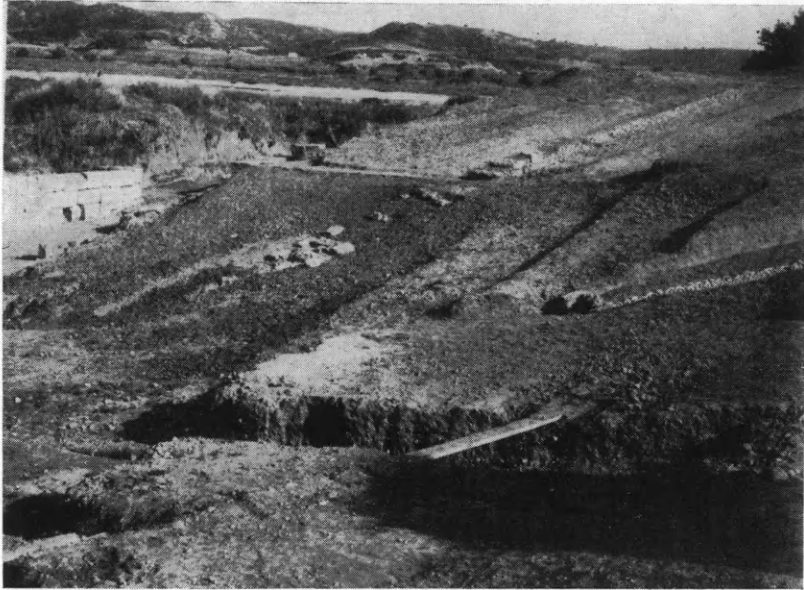

Εἰκ. 8. Συσσωρευμένα θραύσματα ἀγγείων παρὰ τὸν τοῖχον «Θ».

Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιχώσεως ὑπόσχεται πολλά, διὰ τὴν ἔλλειψιν ὁμως χρόνου ἀνεβλήθη διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁπότε, Θεοῦ θέλοντος, θὰ ἀνασκαφῆ πλήρως ἡ περιοχὴ 2.

2. ΗΛΙΣ

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἥλιδα συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ θεάτρου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Γιαλούρη. Εἰς τὰς ἐργασίας μετέσχεν ἡ κ. Βερόνικα Λεὸν - Μητσοπούλου, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἄρ-

Εἰκ. 9. Ἀποψὶς τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἥλιδος.

χαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὁποῖον συνέβαλεν εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἀνασκαφῆς διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν 60.000 δρχ.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον ἐπίσης μέρος ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ ὁ κ. Ἥλιος Ἀνδρέου, ἡ δις Ἰωάννα Ψυχογιουῦ καὶ ὁ κ. Στέφαν Καρβίτζε.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀπεκαλύφθη τὸ ἡμισυ σχεδὸν (ἀνατολικὸν) τοῦ κοίλου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ χαλικοστρώτων, ἐν μέρει μόνον ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (εἰκ. 9). Τὰ χαλικοστρώτα ταῦτα ἦσαν αἱ ἀρχικαὶ προσβάσεις πρὸς τὰς κερκίδας πρὸ τῆς κατασκευῆς τῶν λιθίνων κλιμάκων· αὗται ἐκτίσθησαν ἀκριβῶς ἄνωθεν τῶν χαλικοστρώτων, τὰ ὁποῖα καὶ ἀντικατέστησαν (εἰκ. 10).

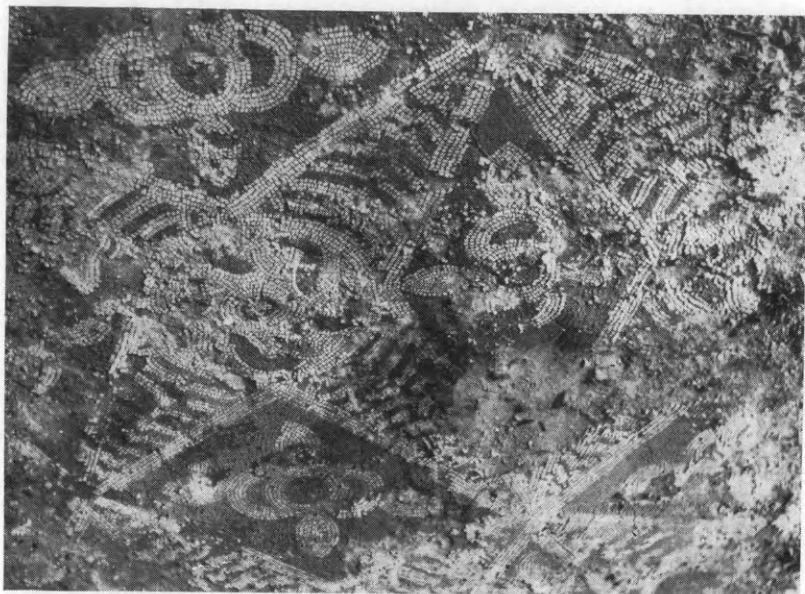
Προσεκτική μελέτη τῶν ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τῶν χαλικοστρώτων στρωμάτων, ὡς καὶ τῶν συγκεντρωθέντων νομισμάτων καὶ ὀστράκων, ἐπεβεβαίωσε τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος προταθεῖσαν χρονολόγησιν τῶν χαλικοστρώτων εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. ἢ πιθανώτερον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., τῶν δὲ λιθίνων κλιμάκων εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

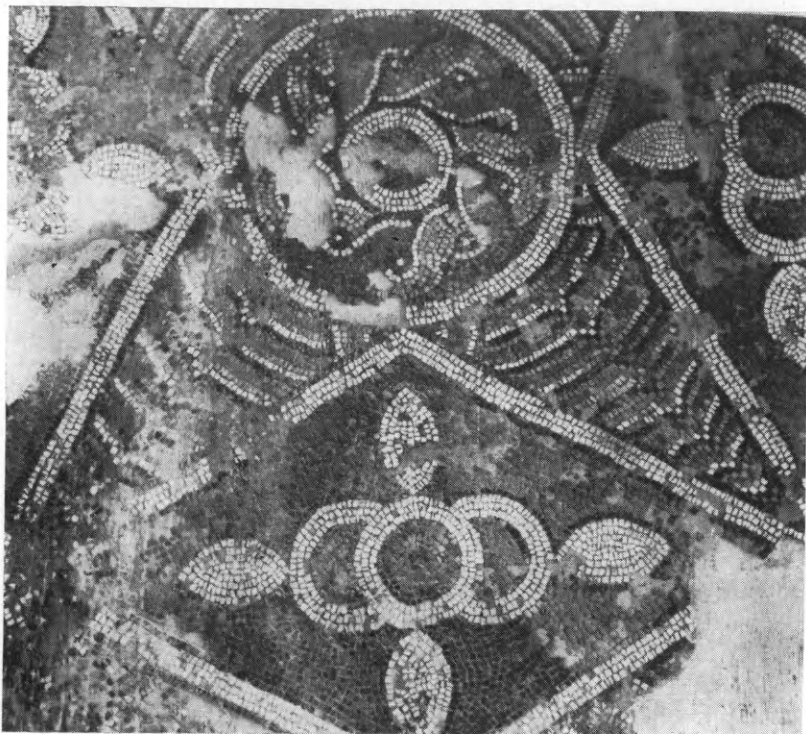
Εἰκ. 10. Τὸ δεύτερον ἐξ Ἀνατολῶν λιθόστρωτον τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος καὶ τὰ χαλικοστρώτα τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ κοίλου, ὥστε νὰ εἶναι πλέον δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ὅλου κοίλου εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν.

Εἰς τὸν πρὸ τοῦ προσκηπίου χώρον ἐγένοντο συμπληρωματικαὶ τομαὶ πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον διαγράφουν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν αἰ αὐτόθι ἀρχαῖαι τάφροι, τμηματικῶς ἐπισημανθεῖσαι κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη (Ἔργον 1965, 75), ὑπολείπεται δὲ μόνον ἡ ἔρευνα ἐλαχίστων τμημάτων τοῦ χώρου τούτου πρὸς σύνταξιν τοῦ τελικοῦ σχεδίου κατόψεως τῶν ἐν λόγῳ τάφρων.

Είκ. 11. Τμήμα του παλαιοχριστιανικού ψηφιδωτού τῆς Νοτίας Στοᾶς τῆς Ἡλίδος πρὸ τῆς συντηρήσεως.

Είκ. 12. Τὸ ἐν εἰκόνι 11 τμήμα ψηφιδωτοῦ μετὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν γενομένην δοκιμαστικὴν τομὴν ὄπισθεν τοῦ ἀναλήμματος τῆς ἀνατολικῆς παρόδου καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ ἄκρον εὐρέθησαν εἰς βάθος 1.30 - 1.70 μ. ἕχνη πυρᾶς καὶ μέχρι βάθους 2 μ. ὄστρακα εἰς ἐκπληκτικῶς μέγαν ἀριθμὸν χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν μέχρι καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων.

Εἰκ. 13. Λεπτομέρεια τοῦ ἐν εἰκόνι 11 ψηφιδωτοῦ.

Ἡ ἔρευνα τῆς τομῆς, ὡς καὶ τοῦ λοιποῦ ὄπισθεν τοῦ ἐν λόγῳ ἀναλήμματος χώρου, δὲν ἐπερατώθη.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι, ἐκτὸς τῶν ὀστράκων, πολυάριθμα νομίσματα καὶ εἰσιτήρια, ὡς καὶ θραύσματα χαλκῶν ἀγαλματίων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο συντήρησις τοῦ πλέον ἐπικινδύνου νὰ διαλυθῇ τμήματος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς Νοτίας Στοᾶς (Ἔργον 1964, 119). Τὸ τμήμα τοῦτο, ἀποκολληθὲν εἰς τρία τεμάχια, ἀποκατεστάθη καὶ ἐν μέρει συνεπληρώθη διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ψηφίδων (εἰκ. 11-13). Τὰ τεμάχια ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τῆς συντηρήσεως ἀπὸ τῆς ἀποκολλήσεως μέχρι

τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν. Τὰς ἐργασίας ταύτας ἐξετέλεσεν ὁ τεχνίτης κ. Χρῆστος Σκόρδας.

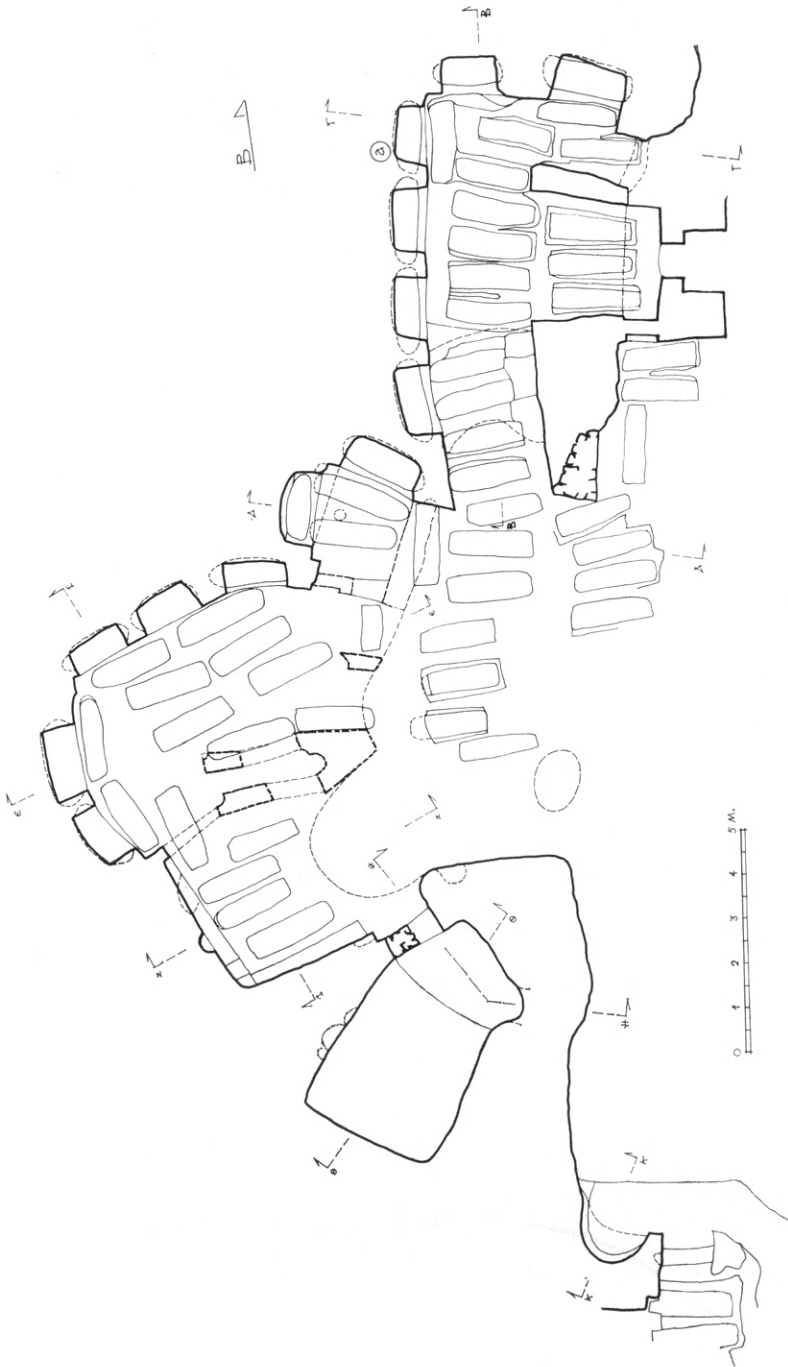
Ἄξια τέλος μνείας εἶναι καὶ ἡ τυχαία ἀποκάλυψις ΝΑ. τοῦ θεάτρου κιβωτισχῆμου χριστιανικοῦ τάφου, ἐκτισμένου διὰ θραυσμάτων παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου. Τὰ θραύσματα ταῦτα ἴσως προέρχονται ἐκ τῆς μόνης γνωστῆς ἐν Ἑλιδι παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, δηλ. τῆς βασιλικῆς εἰς ἣν εἶχε μετατραπῆ ἡ Νοτία Στοά (Ἔργον 1964, 119. ΠΑΕ 1964, 136 κ.έ.).

3. ΜΕΘΩΝΗ

Διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δημητρίου Ἰ. Πάλλα ἐνηργήθη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἁγιονούφρης» παρὰ τὴν Μεθώνην γνωστὸν παλαιοχριστιανικὸν λαξευτὸν κοιμητήριον. Τοῦτο εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου ἀριστερὰ τῆς πρὸς Πύλον ὁδοῦ, εἰς ἀπόστασιν περίπου δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς πολίχνης εἰς τὴν περιοχὴν ἀρχαίων λατομείων πωρολίθου.

Τὸ κοιμητήριον συνίσταται ἐκ δύο ἐνοτήτων: Ἦτοι ἀφ' ἐνὸς ἐξ ἐνὸς γαμματοειδοῦς διαδρόμου, πρὸς Β., προσιτοῦ μέσῳ λαξευτῆς εἰσόδου, ὀδηγούσης εἰς μικρὸν τετράπλευρον προθάλαμον, καὶ ἀφ' ἐτέρου, πρὸς τὰ ΝΔ., ἐκ τεσσάρων νεκρικῶν θαλάμων ἀνοιγομένων εἰς σχῆμα ριπιδίου εἰς τὸ βάθος σπηλαιώδους κοιλότητος τοῦ βράχου ἐπεχούσης θέσιν προαυλίου (εἰκ. 14 κάτωψις).

Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ γαμματοειδοῦς διαδρόμου ἀνοίγονται ἐξ μονόσωμα στενὰ καὶ ὑψηλὰ ἀρκοσόλια (εἰκ. 15 δεξιὰ), ἐκ τῶν ὁποίων τὸ τέταρτον ἐκ Ν. φέρει εἰς τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τοῦ τόξου του, ἐντὸς τοῦ πάχους τῆς ἄντυγος, μικρὰν λαξευτὴν κόγχην, ἀπρόσφορον ὅμως εἰς τὸ νὰ δεχθῆ ταφὴν. Πρὸ τοῦ ἐπομένου τάφου, εἰς τὸ βόρειον σκέλος τοῦ διαδρόμου, ἐξέχει ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὡς τι ὑπόλειμμα ἐδράνων καὶ ἀκολούθως, συμφυῆς μετὰ τοῦ τοιχώματος τοῦ διαδρόμου, ἡμικυκλικὴ κατασκευὴ (εἰκ. 16), ἡ ὁποία δέον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς τράπεζα νεκρικῶν προσφορῶν (*mensa oleorum*). Ἡ μνημονευθεῖσα μικρὰ κόγχη, ὑψηλά, δέον, συνεπῶς, νὰ ἐξηγηθῆ ὡς «καθέδρα» τοῦ

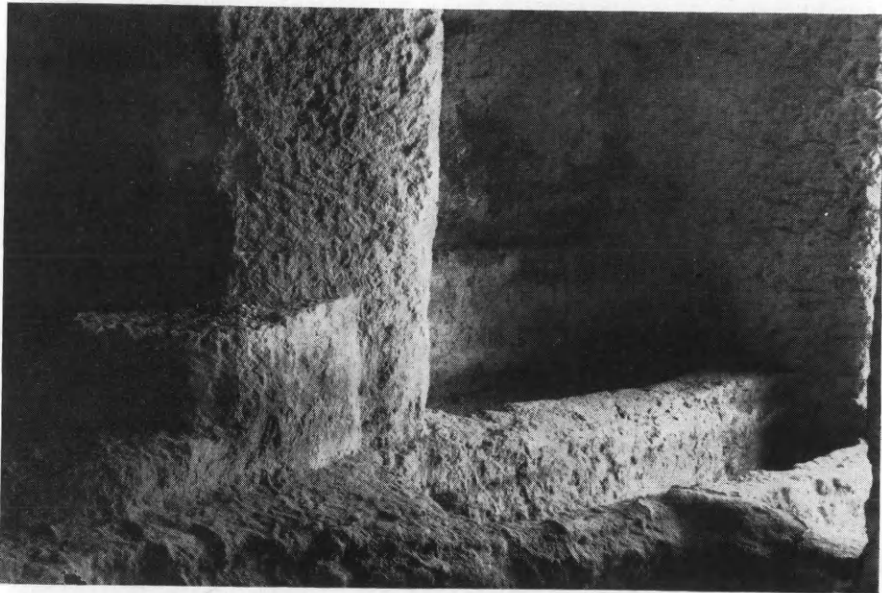

Είκ. 14. Γενική κάτοψς του λαξενου κοιμητηριου Μεθωνης.

νεκροῦ, ἤτοι ὡς θέσις ἰδεατῆς παρουσίας του κατὰ τὴν τέλει τῶν «νομιζομένων».

Εἰκ. 15. Μερικὴ ἄποψις νεκρικοῦ θαλάμου (ἀριστερὰ) καὶ διαδρόμου (δεξιὰ).

Εἰκ. 16. Τράπεζα προσφορῶν (mensa oleorum) γαματοειδοῦς διαδρόμου.

Ἐκ τῶν νεκρικῶν θαλάμων τῆς ἐτέρας ἐνότητος χώρων ὁ

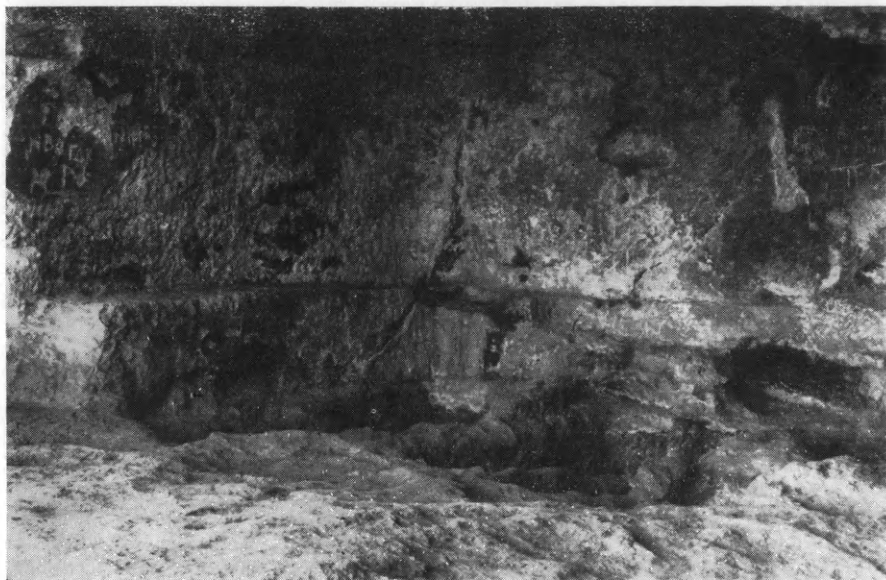
ἀπὸ Β. πρῶτος (εἰκ. 15 ἀριστερά), μικρῶν διαστάσεων—περικλείει δύο μόνον ἀρκοσόλια—, ἦτο προσιτὸς διὰ θυρίδος ἐκ τοῦ ἐπομένου θαλάμου, μεγαλύτερου— περικλείει πέντε ἀρκοσόλια. Ὁ εὐρύχωρος οὗτος θάλαμος ἦτο προσιτὸς ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ σπηλαιώδους «προαυλίου» ἀρχικῶς διὰ διλόβου ἀνοίγματος, ἐχωρίζετο δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκολουθίου—πρὸς Ν.—τρίτου θαλάμου μέσφ λα-

Εἰκ. 17. Ἄνω μέρη συμφυοῦς κιβωρίου.

ξευτοῦ, συμφυοῦς δηλαδή πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ τὴν ὀροφήν (εἰκ.17) κιβωρίου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον, πιθανώτατα καὶ συμφώνως πρὸς ἄλλα παραδείγματα, ἐσκέπετο τάφος ἐπισήμου τινός. Τὸ κιβώριον καὶ τὸ δίλοβον ἀνοίγμα κατεστράφησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Διὰ τοξωτοῦ ἐπὶ παραστάδων ἀνοίγματος δυτικῶς τοῦ κιβωρίου ἐπεκοινωνεὶ ὁ περιγραφεὶς θάλαμος πρὸς τρίτον, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀρχῆς ἦτο ἀνοικτὸς ἐμπρὸς καὶ μὲ πρόσοψιν κάπως μνημειώδη, λαξευτὴν ἐπάνω ἐν εἴδει κόγχης. Ὁ ἐν λόγῳ χῶρος εἶναι ἐφωδιασμένος δι' ἐδράνων κατὰ μῆκος τῶν δύο συνεχομένων πλευρῶν του, προσέτι δ' ἐπὶ τῆς ἐτέρας ἐκ τούτων—τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν ἀνοικτὴν πλευρὰν— ὑψηλά, καὶ διὰ μικρᾶς λαξευτῆς κόγχης, προφανῶς «καθέδρας» τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 18). Ὁ

ἐν προκειμένῳ θάλαμος, ἀρχικῶς ἄνευ ταφῶν, ἐχρησίμευε, λοιπόν, ὡς αἴθουσα νεκροδείπνων. Ὁ τελευταῖος χῶρος τοῦ συγκροτήματος, λαξευτὸς καθ' ὀλοκληρίαν ἐντὸς τοῦ βράχου, προσσιτὸς δ' ἐκ τοῦ προηγουμένου δι' ἀνοίγματος καὶ μηδέποτε δεχθεὶς ταφὰς φέρει ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ βορείου τοιχώματός του λα-

Εἰκ. 18. Ἐπιτομή ἀποψὲς αἰθούσης νεκροδείπνων. Ἐπὶ τοῦ τοιχώματος λαξευτὴ «νεκρικὴ καθέδρα».

ξευτὴν κόγχην — «καθέδραν» — ἐν μέσῳ δύο μικροτέρων, ἀλλ' εἰς ἄνισον ὕψος, κοιλοτήτων ἐναποθέσεως λύχνων. Προφανῶς προσετέθη οὗτος διὰ τὴν ἐχρησίμευσιν ὡς νέα αἴθουσα νεκροδείπνων, πιθανῶς μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ταφῶν καὶ ἐντὸς τῆς προηγουμένης αἰθούσης. Μία ἀκόμη «καθέδρα» ἐλαξεύθη ἔξω τοῦ ὑπογείου κοιμητηρίου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς συστάδα ὑπαιθρίων τάφων. Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τοῦ «προαυλίου» ἐπεσημάνθη δεξαμενὴ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους μὲ στόμιον ἐλλειψοειδές.

Ἐκ τῶν δύο ἐνοτήτων χῶρων τοῦ λαξευτοῦ κοιμητηρίου τῆς Μεθώνης ἀρχαιότερα φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ πρὸς Β. γαμματοειδῆς, ἢ ὁποῖα ἀκολούθως, προεκταθεῖσα πρὸς Ν., συνηνώθη μετὰ τῆς ἐτέρας διὰ τοῦ προαυλίου. Μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀρκοσολίων διὰ ταφῶν ἐλαξεύθησαν βαθμηδὸν καὶ καθ' ὅλην

τὴν ἔκτασιν τοῦ κοιμητηρίου, ἔσω (πλὴν τῆς δευτέρας αἰθούσης νεκροδείπνων) καὶ ἔξω, περὶ τοὺς πενήκοντα προσέτι τάφοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Κατὰ τοὺς μεσοβυζαντινοὺς χρόνους τὸ κοιμητήριον μετετρέπη εἰς ἀσκητήριον. Τότε ἐνετοιχίσθη ἡ εἴσοδος πρὸς τὸν νότιον θάλαμον καὶ μετετρέπη οὗτος εἰς δεξαμενὴν, διηνοίχθη εἰς τὸ πέρασ τοῦ βο-

Εἰκ. 19. Προχοῖδες.

ρείου σκέλους τοῦ γαμματοειδοῦς διαδρόμου ἔξοδος πρὸς τὸ ὑπαιθρον ἐφωδιασμένη μὲ ξύλινον θυρόφυλλον καὶ συνεπληρώθη διὰ τοιχοποιίας μέρος τοῦ βράχου τῆς προσόψεως τοῦ κοιμητηρίου.

Οἱ τάφοι εὐρέθησαν ὅλοι ἢ κενοὶ ἢ μὲ ταφὰς διατεταραγμένας ἢ ἀναχρησιμοπονημένοι εἰς ὀψίμους χρόνους, ὅλοι δὲ ἀκάλυπτοι πλὴν εὐαρίθμων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀναχρησιμοποιηθῆ· ὅλοι δέ, πλὴν ἑνὸς ἐκ τῶν τελευταίων, εὐρέθησαν ἀκτέριστοι. Εἶναι ἐξ ἄλλου χαρακτηριστικὸν ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου οὐδὲν σχεδὸν λείψανον παλαιοχριστιανικῆς ἢ παλαιότερας κεραμεικῆς εὐρέθη. Εἶχον ὅλα συληθῆ ἢ ἀπομακρυνθῆ ἐκεῖθεν.

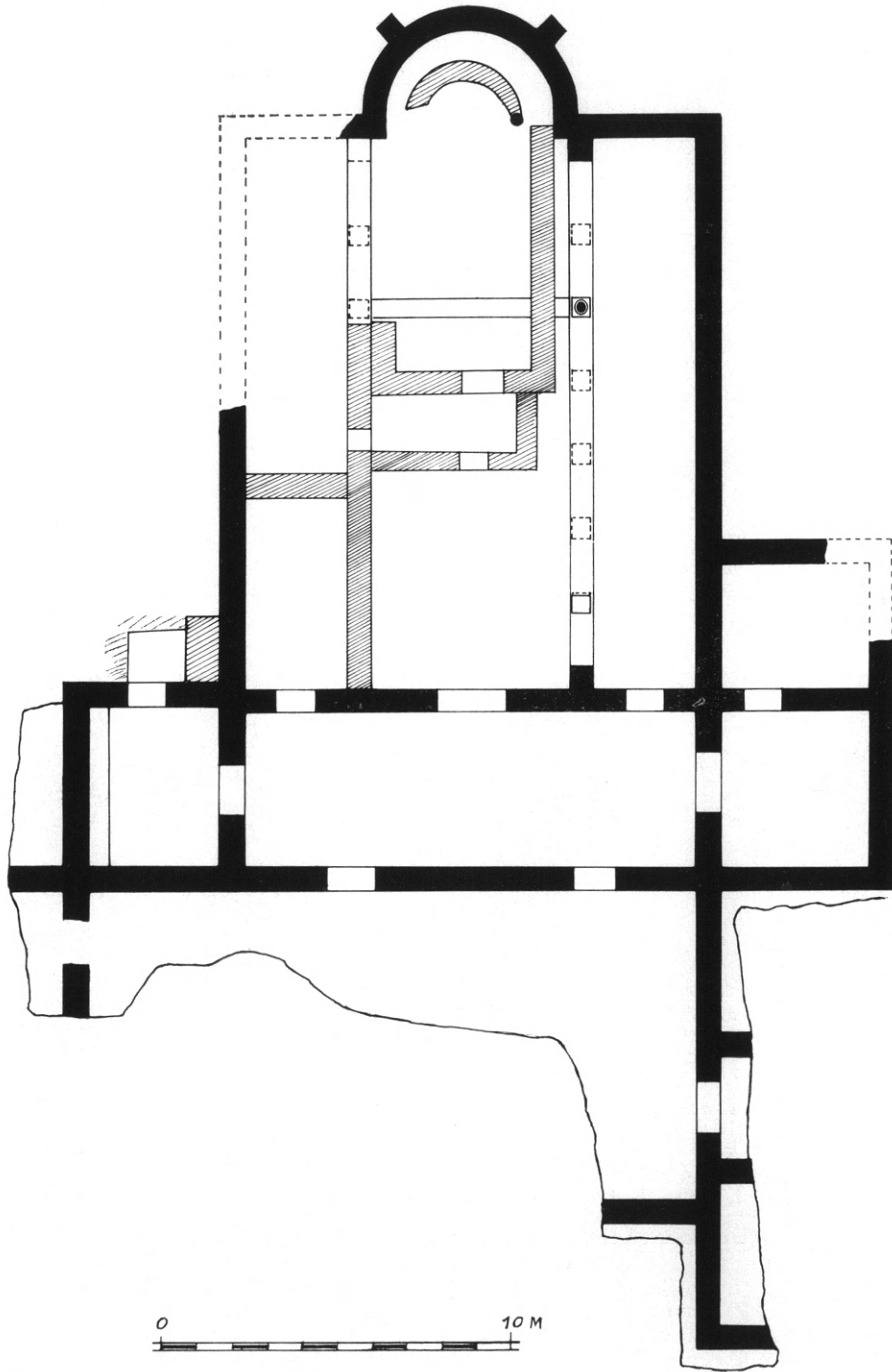
Κινητὰ εὐρήματα ἢ ἀνασκαφῆ τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου ἀπέ-

δωσεν: θραύσματα παλαιοχριστιανικῶν ὑαλίνων σκευῶν, τεμάχιον βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα Γεώργιος, σιδηροῦν κηροπήγιον, χαλκᾶς πόρπας, δύο ἐφυαλωμένας προχοῖδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία ἀποκαθίσταται σχεδὸν ἀκεραία (εἰκ. 19), καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα ἀγγείων μέσων καὶ ὀψίμων βυζαντινῶν χρόνων, ἐν πολλοῖς δὲ δυτικῆς προελεύσεως. Τὰ κεραμεικὰ ταῦτα, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφή καὶ τὰ μετάλλινα ἀντικείμενα, προέρχονται ἐκ τῶν χρόνων τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ κοιμητηρίου ὡς ἀσκητηρίου, ἐπίσης δ' ἐκ μαρτυρουμένης κατὰ τὸν 14ον αἰ., ἐπὶ τῆς πρώτης ἐνετοκρατίας, ἐκμεταλλεύσεως τοῦ λατομείου τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου.

4. ΚΕΦΑΛΟΣ

Εἰς τὴν νησίδα Κέφαλον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφή τῆς τρικλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς διὰ τῆς Δρος τῆς Ἀρχαιολογίας δ. Χαρικλείας Μπάρλα.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν ὠλοκληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νάρθηκος, ἀπεχωματώθησαν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν τὰ κατὰ τὴν ΒΔ. καὶ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς προσκεκολλημένα προσκτίσματα καὶ ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸ αἴθριον (εἰκ. 20). Ἐκ τῶν προσκτισμάτων τούτων τὸ νότιον, ὀρθογωνίου σχήματος, διαιρεῖται δι' ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διαμερίσματα: ἐν πρὸς Ἀνατολὰς ἐσωτερικῶν διαστάσεων 4.20×3.60 μ. καὶ ἐν πρὸς Δυσμᾶς, σχεδὸν τετράγωνον, διαστάσεων 4.20×4.45 μ. Τὸ δάπεδον τούτου εὐρέθη ἐστρωμένον διὰ μεγάλων πλινθίνων πλακῶν. Τὸ βόρειον εἶναι διαστάσεων 3.65×4.60 μ., συγκοινωνεῖ δὲ πρὸς Α. πρὸς μικρὸν ὀρθογώνιον χῶρον μὴ συνδεδεμένον πρὸς αὐτὸ ὀργανικῶς, προφανῶς μεταγενέστερον. Ἡ πρὸς τὸν χῶρον τοῦτον ὀδηγοῦσα θύρα φαίνεται ἀρχική, φέρουσα εἰς τὸ ὑπαιθρον. Τὸ ἐν λόγῳ πρόσκτισμα ἦτο ἐφωδιασμένον κατὰ τὴν βόρειον αὐτοῦ πλευρὰν διὰ κτιστοῦ πεζουλίου — ἐδράνου, τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον τὸ θεμέλιον. Ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ πεζουλίου καὶ ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐπικοινωνίας τοῦ διαμερίσματος τούτου πρὸς τὸ ἐξωτε-

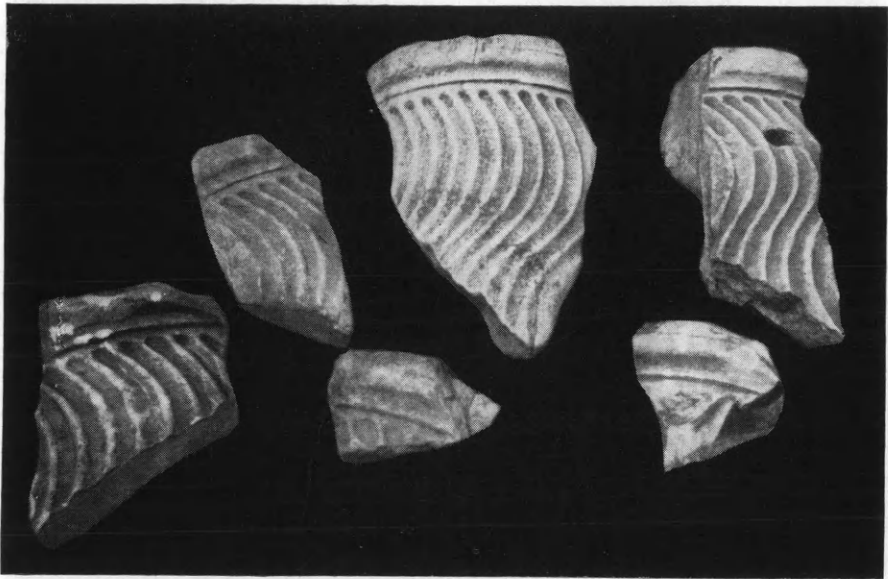
Εικ. 20. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Κεφάλου.

ρικόν, συμπεραίνομεν ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Πρόθεσις, ὅπου προσήρχοντο οἱ πιστοὶ διὰ νὰ παραδώσουν τὰς προσφορὰς των·

Εἰκ. 21. Βάσις κίονος.

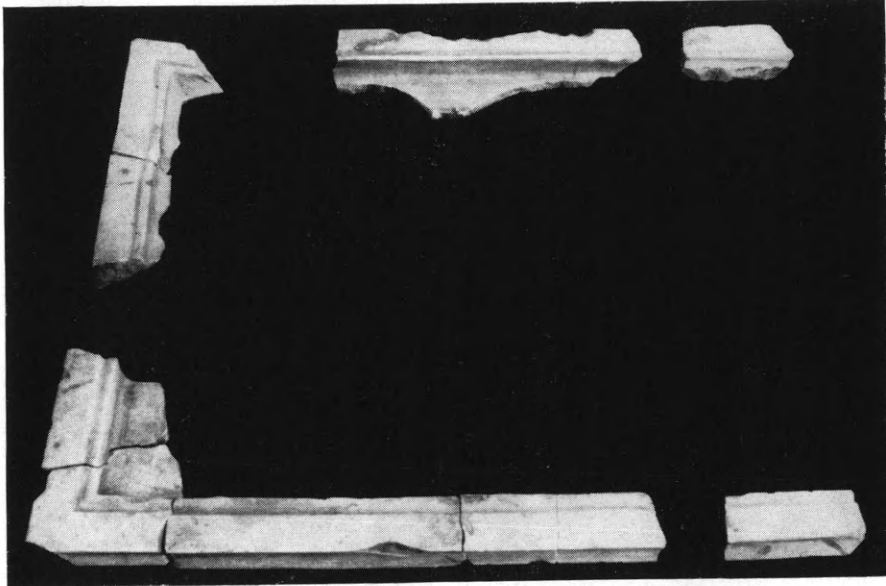
ἀντιστοίχως τὸ προσκεκολλημένον παρὰ τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς διαμέρισμα ἦτο πιθανῶς τὸ Διακονικὸν — Σκευοφυλά-

Εἰκ. 22. Τεμάχια λεκάνης περιγραντηρίου.

κιον, ὅπου ἐφυλάσσοντο τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ. Τοῦ πρὸς Δ. τοῦ νάρθηκος ἐκτεινομένου αἰθρίου, τμῆμα μόνον ἀπεχωματώθη.

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ μνημείου ἦλθον εἰς φῶς: βάσις κίονος (εἰκ. 21), τεμάχια ἀμφικιονίσκων παραθύρων, κιονοκράνων καὶ θωρακίων, ὡς καὶ λεκάνης περιο-
ραντηρίου μὲ ἐλικοειδεῖς ραβδώσεις (εἰκ. 22). Εὐρέθησαν ἐπί-

Εἰκ. 23. Τεμάχια τῆς καλυπτηρίου πλακῆς τῆς Ἁγ. Τραπέζης.

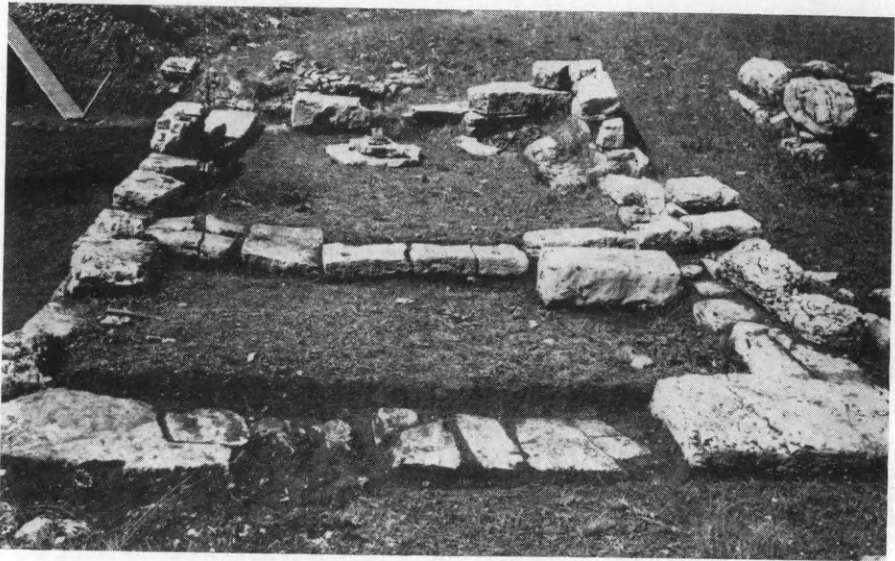
σης τεμάχια τῆς καλυπτηρίου πλακῆς τῆς Ἁγίας Τραπέζης (εἰκ. 23), τεμάχια τῶν κιονίσκων, οἱ ὅποιοι ἐστήριζον ταύτην, καὶ κιονόκρανον κίονος ἀνήκοντος εἰς τὸ κιβώριόν της.

Τέλος εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων καὶ λύχνων καὶ ἄφθονα τεμάχια πλίνθων μὲ σφραγίσματα, προσέτι δὲ ἑννέα νομίσματα, ἐν τῶν ὁποίων εἶναι ἀρχαῖον, τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι βυζαντινὰ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰ. μ.Χ.

5. ΔΩΔΩΝΗ

Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος συνεπληρώθη διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Δάκαρη εἰς βάθος καὶ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐρευνηθῆ μέχρι καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος κατὰ τὰς δύο προηγουμένας περιόδους

(1965-6), ἤτοι ὁλόκληρος ἢ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου δωρικὴ στοὰ (ΠΑΕ 1966, σ. 72 ἐξ.) καὶ ἡ πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ναΐσκου Λ περιοχὴ. Ἐρευνήθη προσέτι μέχρι τοῦ στερεοῦ τριγωνικὸν τμήμα, ἔμβαδοῦ περίπου 80 μ.², ἀφεθὲν ἄθικτον, ὡς νησίς, κατὰ τὰς παλαιότερας ἀνασκαφὰς τοῦ ἀειμνήστου Δ. Εὐαγγελίδη. Εἰς

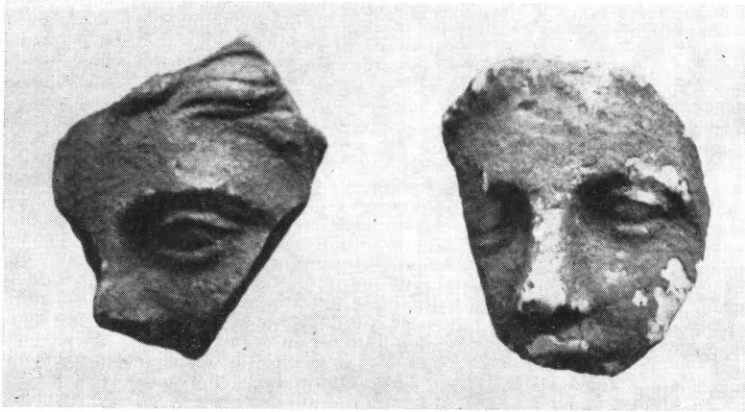

Εἰκ. 24. Ὁ ναΐσκος Λ, ὁρῶμενος ἀπὸ ΝΑ.

τὴν ἔρευναν, διαρκείας πέντε ἐβδομάδων, συμμετέσχον ἐνεργῶς ἡ πτυχιούχος ἀρχαιολόγος, κ. Χρυσῆς Τζουβάρη-Σούλη καὶ οἱ φοιτηταί, Εὐ. Ντίνου, Παρ. Θεοδωράκη, Μιχ. Βασίλας καὶ Στυλ. Βλάχος, τῆς σχετικῆς δαπάνης καταβληθείσης ἐκ μέρους τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τριγώνου, ἀμέσως δυτικῶς τοῦ ναΐσκου Λ, ἐμελετήθη καλύτερον οὔτος (εἰκ. 24). Εἶναι ἀπλοῦς ναὸς ἐν παραστάσι ἢ πιθανώτερον δίστυλος ἐν παραστάσι (in antis), διαστ. 8.50 × 4.70 μ., μὲ πρόναον (2.25 × 3.70 μ.) καὶ σηκόν (4.70 × 3.70 μ.). Τούτου διατηροῦνται τὸ θεμέλιον, μερικαὶ ἰσοδομικαὶ λιθόπλινθοι τῆς ἀνωδομίας, ἀδρῶς εἰργασμένα διὰ κρούσεως σφύρας, καὶ ὁ οὐδὸς τῆς θύρας τοῦ σηκοῦ, πλάτους 1.42 μ. Ἡ μονόφυλλος θύρα, πλάτους 1.10 μ. περίπου, ἠνοίγετο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σηκοῦ. Λόγω τῆς ἀμελεστέρως κατασκευῆς τῆς τοιχοδομίας ὁ ναὸς εἶχε θεωρηθῆ ὡς κτίσμα

τῶν ὑστέρων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἡ χρονολόγησις αὕτη δὲν φαίνεται τώρα ὀρθή· διότι εἰς τὸ ὑπολειφθὲν δυτικῶς τοῦ ναοῦ ἀρχαῖον στρῶμα τοῦ τριγώνου, τὸ ὁποῖον ὁ Εὐαγγελίδης εἶχε διαπιστώσει ἐκτεινόμενον καὶ ὑποκάτω τοῦ ναοῦ, εὗρέθησαν ἀρχετὰ πήλινα εἰδώλια τοῦ 4ου καὶ 5ου π.Χ.αί., ἴσως δὲ καὶ τοῦ πρωίμου 3ου, παριστῶντα γυναικείαν μορφήν (εἰκ. 25), κρατοῦσαν ἐνίοτε εἰς τὴν δεξιὰν πρὸ τοῦ στήθους πτηνόν (περιστε-

Εἰκ. 25. Πήλινα εἰδώλια γυναικείας μορφῆς.

ράν). Προσέτι ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἶχεν εὗρεθῆ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίδη τμῆμα ἐφθαρμένου ἐπικράνου παραστάδος ἐκ ψαμμολίθου. Τοῦ ὕλικου τούτου εὐρεία χρῆσις ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π.Χ.αί. διὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἰδίως τριγλύφους καὶ γεῖσα (ναὸς Α Ἡρακλέους), κιονόκρανα καὶ κίονας (ναὸς Β, ἱερὰ οἰκία Ε1), ἐγκαταλειφθέντος, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἱεροῦ περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., λόγῳ τῆς εὐθρύπτου συστάσεώς του. Τὸ αὐτὸ ὕλικὸν ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ τοὺς δωρικοὺς κίονας τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τῆς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου στοᾶς, ἢ ὁποῖα τελικῶς ἐχρονολογήθη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. Ὁ ναῖσκος Λ ἐπομένως, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ σχετίζεται πρὸς λατρείαν γυναικείας θεότητος (Ἀφροδίτης;), κατεσκευάσθη πιθανῶς κατὰ τοὺς πρωίμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Παρομοίαν περίπου τοιχοδομίαν ἔχει καὶ τὸ δυτικῶς τοῦ θεάτρου ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα (πρυτανεῖον), χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Ἐκ τοῦ τριγώνου προέρχονται μερικὰ ἐνδιαφέροντα εὐρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων εἰκονίζομεν τὰ δύο σπουδαιότερα.

Εἰκ. 26. Χαλκοῦς ἀετὸς ἐπὶ σκήπτρου.

α. Θαυμασίας τέχνης καὶ διατηρήσεως χαλκοῦς ἀετὸς τῶν ὑστέρων κλασσικῶν χρόνων, ἰστάμενος μὲ συνεπτυγμένας τὰς πτέρυγας ἐπὶ ἄνθους λωτοῦ (εἰκ. 26). Τὸ πτίλωμα ἀποδίδεται μὲ φολιδοτάς χαράξεις, τὰ δὲ πτερὰ ἀναγλύφως. Κάτωθι τοῦ κάλυκος ἐξέχον πρῶσμα ἐχρησίμευε πρὸς ἔνθεσιν ἐντὸς ὀρθογωνίου τόρμου. Ἀναμφιβόλως τὸ ἄνθος λωτοῦ καὶ ὁ ἀετὸς ἀπετέλουν τὴν ἐπίστεψιν σκήπτρου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἐκράτει ἀγαλμάτιον Διός. Ὁ ἀετὸς ἰσορροπῶν ἐπὶ τῆς σφαιρικῆς κάλυκος στρέφει μὲ ὑπερήφανον κίνησιν τὴν κεφαλὴν του πρὸς τὰ ἀριστερά, πρὸς τὸ μέρος τοῦ θεοῦ.

β. Ἄριστης ἐπίσης διατηρήσεως εἶναι ὁ χαλκοῦς λέων (εἰκ. 27), ἐξαιρέτου λακωνικῆς τέχνης, μὲ τοὺς ὀπισθίους πόδας συνεπτυγμένους, εἰς στάσιν ὀκλάζοντος. Στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ δεξιὰ, σχεδὸν κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ὀπόθεν ἢ κυρία ὄψις.

Εἰκ. 27. Ἀρχαῖκόν εἰδώλιον λέοντος.

Ἡ κάτω ἐπιφάνεια, ἐντελῶς ἐπίπεδος, δεικνύει, ὅτι ἔβαιναν ἐπὶ ἐπιπέδου βάσεως. Πρόκειται ἄρα μεμονωμένον καὶ αὐτοτελὲς ἔργον μικροτεχνίας, ἀφιέρωμα εἰς τὸ ἱερόν, καὶ οὐχὶ διακοσμητικὸν ἐξάρτημα σκεύους.

Ἡ περιβάλλουσα τὸ πρόσωπον, ἀνωρθωμένη ὡς περιλαίμιον, χαίτη, μὲ ἀκτινοειδεῖς ἐγχαράκτους γραμμὰς, διαστέλλεται εὐκρινῶς τῆς χαίτης τοῦ τραχήλου καὶ τοῦ στήθους μὲ τοὺς ἐγχαράκτους φλογοειδεῖς θυσάνους. Ἡ ἴσιμοειδὴς οὐρά, μὲ ἀπόληξιν κωνικοῦ θυσάνου, ἀνερχομένη εἰς τὴν ράχιν, καὶ ἢ ὡς στεφάνη περιβάλλουσα τὸ πρόσωπον χαίτη μὲ τὰς ἀκτινοειδεῖς γραμμὰς, ἢ σχηματοποιήσις τῶν μορφῶν (τῆς χαίτης, τῶν προσθίων ποδῶν κλπ.), εἶναι τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς λακωνικῆς τέχνης. Ἡ πυκνότης τῶν μορφῶν, ἢ συμπαγὴς καὶ ἰσχυρὰ κατα-

σκευή προσδίδουν εἰς τὸ εἰδῶλιον πλαστικὴν δύναμιν καὶ ἀγαλματικὸν βάρος. Ἀνάγεται περίπου εἰς τὰ μέσα ἢ τὸ γ' τέταρτον τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

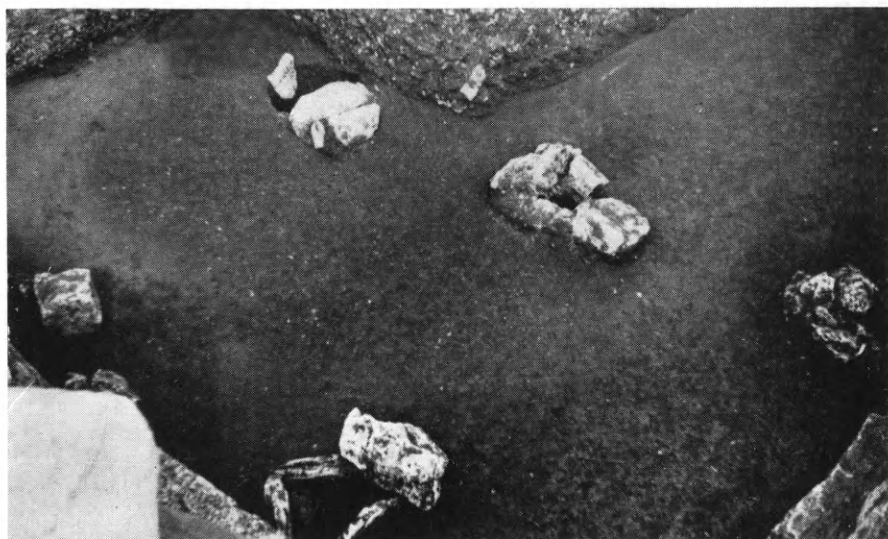
Ἡ εἰς μεγάλην σχετικῶς ἔκτασιν καὶ μέχρι τοῦ ἀργιλικῆς συστάσεως στερεοῦ τῶν ὑπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν στρώμα ἐπιχώσεων,

Εἰκ. 28. Προϊστορικὴ χειροποίητος λεκάνη με κηλιδωτὴν διακόσμησιν.

ὑψους κατὰ μέσον ὄρον 1.00 μ. περίπου, ἔσχε λίαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ διεπιστώθησαν ἀσφαλῆ λείψανα προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ, ἴχνη δηλαδὴ ξυλοπήκτων καλυβῶν, ἄφθονος ἐγγῶριος προϊστορικῆς κεραμεικῆς (κατηγορίας II καὶ III), ἐνίοτε καὶ ὀλόκληρα ἀγγεῖα, εἰσηγμένα, μυκηναϊκὰ ὄστρακα καὶ ὀλίγα ὄστρακα γραπτῆς πρωτογεωμετρικῆς κεραμεικῆς, γνωστῆς κυρίως ἐκ Μακεδονίας καὶ Κεντρικῆς Ἡπείρου. Δυστυχῶς αἱ περιορισμέναι δυνατότητες ἀνασκαφῆς, λόγῳ ἰδίως τῶν ὑπερκειμένων ἑλληνιστικῶν οἰκοδομημάτων, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν ἐνὸς ὀλοκλήρου οἰκήματος. Ἐβεβαιώθησαν πάντως ἐπὶ τοῦ στερεοῦ βαθεῖαι ὀπαί, διαμέτρου 0.20-0.30 μ., περιβαλλόμεναι ὑπὸ καθέτως ἐμπεπηγμένων πλακοειδῶν λίθων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐτοποθετοῦντο κατὰ συμμετρικὰς ἀποστάσεις κάθετοι πάσσαλοι πρὸς κατασκευὴν πασσαλοπήκτων καλυβῶν, ὡς καὶ βόθροι,

έντος τῶν ὁποίων εὐρέθησαν προϊστορικὴ κεραμεικὴ καὶ λεπίδες πυριτολίθου. Μεταξὺ τῶν ἔλλιπῶς συμπληρωθέντων ἀγγείων περιλαμβάνονται καὶ δύο λεκάναι χειροποίητοι (εἰκ. 28) μὲ κηλιδωτὴν κόσμησιν, ὀφειλομένην εἰς εἰδικὴν ὄπτησιν τοῦ ἀγγείου. Ἡ τεχνικὴ αὕτη δὲν εἶχε διακριθῆ ἄχρι σήμερον τόσον σαφῶς

Εἰκ. 29. Ὅπαι πασσάλων προϊστορικῆς καλύβης παρὰ τὸ δυτικὸν θεμέλιον τῆς στοᾶς.

μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων τῆς Ἡπείρου.

Παρὰ τὸ δυτικὸν θεμέλιον τῆς στοᾶς καὶ ἐπὶ τοῦ στερεοῦ διεπιστώθησαν πέντε τοιαῦται στρογγύλαι ὅπαι εἰς δύο στοίχους, διαμ. 0.25 - 0.30 μ. (εἰκ. 29), περιβαλλόμεναι ὑπὸ λίθων πρὸς στερέωσιν τῶν πασσάλων. Αἱ ὅπαι ἐκάστης σειρᾶς ἀπεῖχον ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον 1.55 μ. ἀκριβῶς, οἱ δὲ δύο στοῖχοι μεταξὺ τῶν 1.90 μ. Οἱ ἰσχυροὶ οὗτοι πάσσαλοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐτοποθετοῦντο ἄλλοι λεπτότεροι, συμπλεκόμενοι διὰ κλάδων, ἀπετέλουν τὰ κύρια στηρίγματα τῆς καλύβης. Μὴ ἐπεκταθείσης ὅμως τῆς ἀνασκαφῆς ἐκεῖθεν τῆς στοᾶς δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διερευνηθῆ οὔτε τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῆς καλύβης οὔτε ἐὰν αἱ δύο σειραὶ τῶν ὀπῶν ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν καλύβην ἢ εἰς δύο παρακειμένας. Μία τοιαύτη καλύβη, διαπιστωθεῖσα ἐντὸς τῆς ἱερᾶς οἰκίας κατὰ τὸ ἔτος 1953, εἶχε σχῆμα ἑλλείψεως. Τοιαῦται ὅπαι πασσαλοπήκτων καλυβῶν καὶ βόθροι εὐρέθησαν

καὶ πρὸ τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ βουλευτηρίου καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἐπίσης τμῆμα τῆς στοᾶς. Ἐνταῦθα μάλιστα εὐρέθη καὶ προϊστορικὸς κλίβανος, ἐσκαμμένος ἐντὸς τοῦ ἐρυθροποῦ στερεοῦ (εἰκ. 30), προσριζόμενος δι' ὄπτησιν φαγητῶν καὶ ἀγγείων, μήκους 2.40 μ. κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, παρὰ δὲ τὸν πυθμένα 2.25 μ.

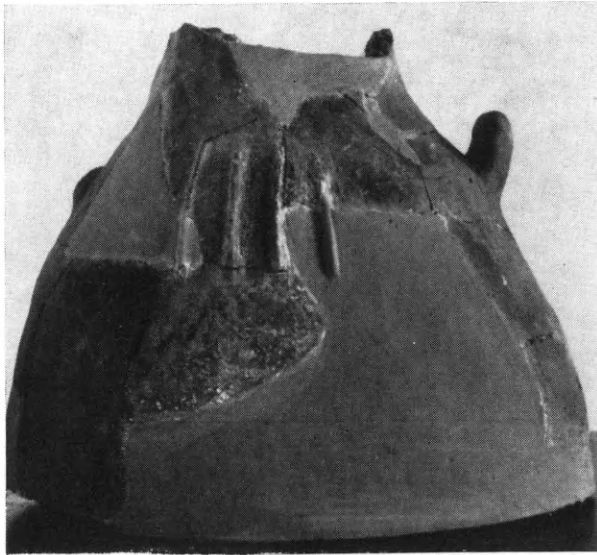

Εἰκ. 30. Προϊστορικὸς κλίβανος· εἰς τὸν πυθμένα ὄστρακα ἀγγείων.

Ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνεχομένων κυκλωτεροῶν λάκκων, σχήματος 8. Ἡ πρὸς Νότον εὐρυτέρα κοιλότης, χρησιμεύουσα διὰ τὴν ὄπτησιν, σχηματίζει ὑπεράνω τοῦ πυθμένου ἀναβαθμὸν (πατούραν), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζοντο τὸ δάπεδον τοῦ κλιβάνου καὶ ἡ θύλος. Τὸ δάπεδον ἀπετέλει χονδρὰ πλάξ ἐκ πυρακτωθέντος πηλοῦ, μὲ τύπους κλάδων καὶ ὀπᾶς, ἵνα διέρχωνται δι' αὐτῶν ἡ θερμότης καὶ ὁ καπνὸς τῆς ὑπὸ τὴν πλάκα πυρᾶς. Ἐπὶ τῆς διατροῆτου πηλίνης πλακός, ἔνθα ἐγίνετο ἡ ὄπτησις, ἐτοποθετεῖτο πιθανώτατα τὸ ἐπὶ τοῦ πυθμένου εὐρεθὲν ἥμισυ πίθου, διαμέτρου 0.55 μ. (εἰκ. 31), χρησιμοποιοῦμενον ὡς κινητὴ θύλος τοῦ κλιβάνου, καθ' ὃν περίπου τρόπον σήμερον ἡ γάστρα. Τὸ φυσικὸν στόμιον τοῦ πίθου ἐχρησίμευε διὰ τὸ ἔλκυσμα τοῦ πυρός, αἱ δὲ δύο λαβαὶ διὰ τὴν μετακίνησιν τοῦ πίθου.

Ἐντὸς ἑνὸς βόθρου εὐρέθη, ἐκτὸς τῆς ἐγγωρίου προϊστορι-

κῆς κεραμεικῆς, τροχήλατον τεμάχιον μυκηναϊκοῦ κυπέλλου ἢ κρατηρίσκου τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Ὅστρακα γνησίων μυκηναϊκῶν ἀγγείων τροχηλάτων μὲ γάνωμα εὐρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς, παραλλήλως πρὸς τὰς ἐγγωρίους χειροποίητους ἀπομιμήσεις τοιούτων κυλίκων

Εἰκ. 31. Τὸ ἥμισυ πίθου πιθανότατα χρησιμοποιηθὲν ὡς θόλος κλιβάνου.

(εἰκ. 32). Προκύπτει ἐπομένως ἀσφαλῶς *terminus ante quem* διὰ τὰς προϊστορικὰς καλύβας ἢ ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδος, ἦτοι ὁ 13ος π.Χ. αἰών.

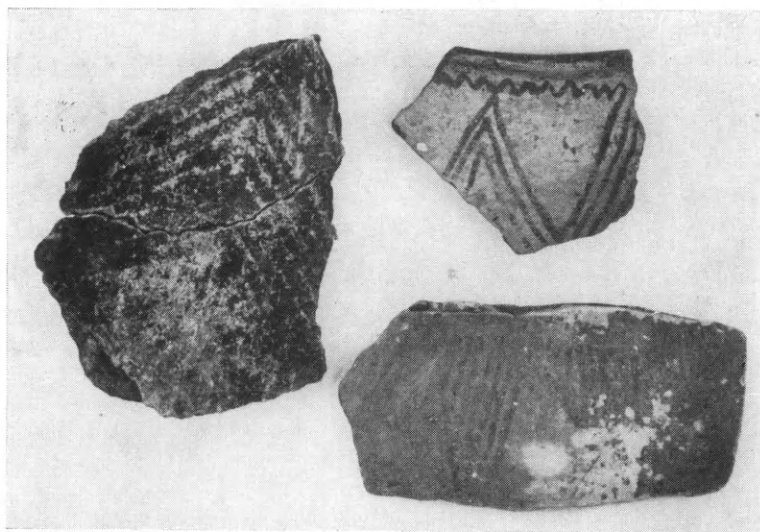
Εἶναι ἡ πρώτη ἀπόλυτος καὶ βεβαία χρονολόγησις, ἐπιτυγχανομένη διὰ κεραμεικῆς εἰσαχθείσης ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου, διότι ἡ χρονολόγησις, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐγγωρίου προϊστορικῆς κεραμεικῆς, εἶναι ἄκρως ἐπισφαλῆς, λόγῳ τῆς μακρᾶς συντηρητικότητος καὶ τῆς ἐλλείψεως τυπικῶν σημάτων.

Βεβαιοῦνται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ δυτικῶς τοῦ χώρου τῆς λατρείας μὲ τὴν ἱερὰν φηγὸν περιοχὴ ἐχρησίμευε κατὰ τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς χρόνους ὡς κατοικία τῶν Σελλῶν, προϊστορικοῦ φύλου ἢ ἱερατείου, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην ὀμηρικὴν παράδοσιν (Ἰλ. Β 234-5), *ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες χαιμαεῦναι*. Εἰς τοιαύτας καλύβας διαιτώμενοι οἱ ἀνιπτόποδες ὑποφῆται τοῦ Διὸς ἐπόμενον ἦτο νὰ κοιμῶνται ἐπὶ

τοῦ ἐδάφους, συνήθεια ἢ ὁποία δὲν φαίνεται ὅτι στερεῖται καὶ

Εἰκ. 32. Μυκηναΐζουσα χειροποίητος ὑψίπους κύλιξ.

Εἰκ. 33. Ὅστρακα με ἀμαυρόχρωμον γεωμετρικὴν διακόσμησιν.

θηρησκευτικῆς σημασίας. Καινοφανῆς ἐπίσης ὑπῆρξεν ἡ παρουσία

ὀλίγων χειροποιήτων ὀστράκων (κυπέλλων, πρόχων), μὲ ἀμαυροχρόμον γραπτὴν γεωμετρικὴν κόσμησιν ἐκ κυματοειδῶν γραμμῶν, συστήματος θλωμένων παραλλήλων γραμμῶν, τριγώνων ὀρθίων ἢ ἀνεστραμμένων, πληρουμένων διὰ γραμμῶν ἢ γωνιῶν (εἰκ. 33). Ὁ ρυθμὸς τῆς κοσμήσεως, ἡ μορφή καὶ ἡ τεχνική, ἔχουν τὰ στενὰ παράλληλα αὐτῶν εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς Μακεδονίας (τύπος Μπουμπούστι), ἰδίως τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἡπείρου (Καστρίτσα, Κουτσελιό, νεκροταφεῖον Βίτσης-Ζαγορίου). Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀγγεῖα εἶναι μᾶλλον μεμονωμένα, ἀφιερωτικοῦ χαρακτῆρος εὐρήματα, ὀφειλόμενα εἰς προσκυνητὰς τοῦ ἱεροῦ, προερχομένους ἴσως ἐκ τοῦ γειτονικοῦ λεκανοπέδιου τῶν Ἰωαννίνων· διότι ἡ κεραμικὴ αὕτη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λεκανοπέδιον, δὲν φαίνεται νὰ ἔχη εἰς τὴν Δωδώνην καὶ τὴν Δυτικὴν Ἡπειρον ἐν γένει οὔτε παράδοσιν οὔτε συνέχειαν.

6. ΜΙΚΡΑ ΠΡΕΣΠΑ

Ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Ν. Μουτσοπούλου συνεχίσθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1967 διὰ πιστώσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου Μικρᾶς Πρέσπας. Κατὰ τὰς προηγουμένας περιόδους (1965, 1966) εἶχεν ἀνασκαφῆ μέγα μέρος τῆς προθέσεως, τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, τὸ διακονικὸν καὶ μέγα τμήμα τοῦ δεξιοῦ (νοτίου) κλίτους, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχεν ἀποκοπῆ ἡ ἀγρία βλάστησις ἡ ὁποία εἶχε καλύψει ἐξ ὀλοκλήρου τὸν χῶρον τοῦ μνημείου (εἰκ. 34-35). Τὰ πορίσματα τῆς πρώτης περιόδου ἐργασιῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν Β' τόμον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης.

Τῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ οἱ ἀρχιτέκτονες Χρ. Τσιλαλῆς καὶ Χρ. Κουλουκούρης, ἡ ἀρχαιολόγος δις Μαρία Βαφειάδου καὶ ὁ φοιτητὴς Ἡλίας Κρητικός.

Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ Δ. τμήματος τοῦ μεσημβρινοῦ (πλαγίου) κλίτους ἐκ τῶν ἐπιχώσεων, ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἡ

Είκ. 34. Τὸ κεντρικὸν κλίτος τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν

Είκ. 35. Τὸ κεντρικὸν κλίτος τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1956.

άνασκαφή τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ νάρθηκος καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς στάθμης τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἐξωτερικὸν τμήμα τῆς βασιλικῆς.

Λόγω τοῦ μεγάλου ὕψους τῆς ἐπιχώσεως καὶ τοῦ δάσους τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε τὰ διάφορα τμήματα τῆς βασιλικῆς, ἐχρειάσθη μεγάλη προσοχὴ διὰ νὰ μειωθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἢ ἐκ τῆς

Εἰκ. 36. Ἐποψὶς τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς (κεντρικόν, πλαγίον καὶ νότιον κλίτος) μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1967.

ἐξαγωγῆς τῶν ριζῶν καταστροφῆ τοίχων τοῦ μνημείου.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεσημβρινοῦ πλαγίου κλίτους διεπιστώθη, ὅτι ἡ ὑπερύψωσις τῆς στάθμης του συνεχίζεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος μέχρι τοῦ νάρθηκος. Ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰς παλαιότερας ἀνασκαφὰς ἀνευρεθέντων τεσσάρων τάφων οὐδεὶς ἄλλος ἀνευρέθη, ἢ δὲ πλακόστρωσις κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα εἶχεν ἀφαιρεθῆ πιθανώτατα μετὰ τὴν ἐρείπωσιν τοῦ μνημείου (εἰκ. 36).

Τὸ δάπεδον εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ νάρθηκος εἶχε κατα-

στραφῆ εἰς παλαιὰν ἐποχὴν, πιθανώτατα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος, ὁπότε ἐχρησιμοποιήθη κατὰ περιόδους μέχρι τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος διὰ ταφάς. Αἱ μεταγενέστεραι ταφαὶ ἐτάρασσαν τὰς προηγουμένας, εἰς ὄρισμένας μάλιστα περιπτώσεις παρατηρήθη συγκέντρωσις πλήθους σκελετῶν, ὅπως εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος. Πλησίον τῶν ταφῶν ἀνευρίσκοντο χαλκᾶ βυζαντινὰ νομίσματα, ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ ταύτισις τῶν ὁποίων ἐγένετο ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς Ἀθηνῶν κ. Ἀδαμ. Οἰκονομίδου, ἡ ὁποία πρόκειται μάλιστα νὰ δημοσιεύσῃ [εἰς εἰδικὴν μελέτην τὰ πορίσματα ἐκ τῆς μελέτης τούτων. Ἐκ τῶν 25 ἀνευρεθέντων νομισμάτων κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν 14 ἀνευρέθησαν εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ νάρθηκος. Τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι :

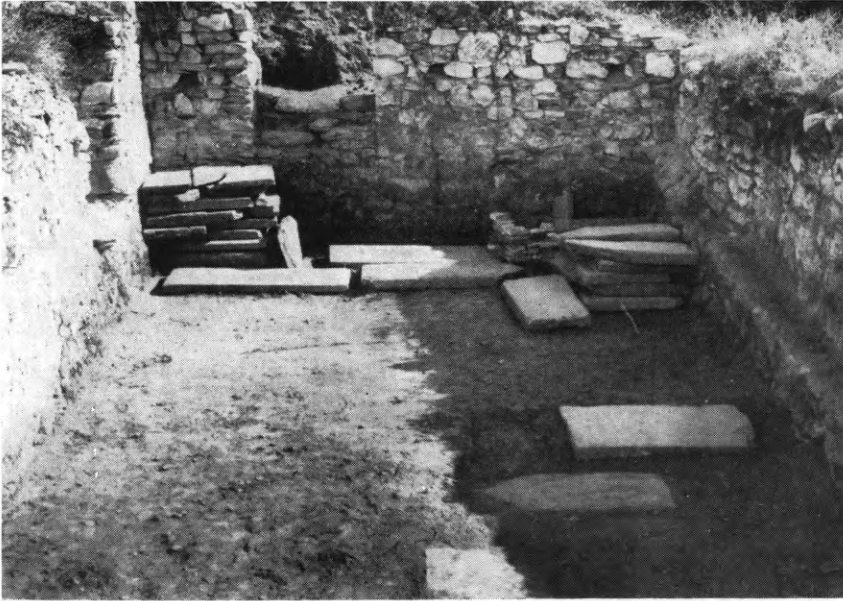
- α) Τρία Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ (1118 - 1143).
- β) Πέντε Μανουήλ Α' Κομνηνοῦ (1143 - 1180).
- γ) Τρία Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου (1185 - 1195).
- δ) Δύο Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου (1195 - 1203).
- ε) Ἐν Ἰωάννου Βατάτζη (1222 - 1254).

Τὰ ὡς ἄνω ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον εἴκοσι πέντε βυζαντινὰ νομίσματα, προστιθέμενα εἰς τὰ ἐβδομήκοντα δύο ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφὰς εἰς τὴν βασιλικήν, δίδουν σύνολον ἐνενήκοντα ἐπτὰ βυζαντινῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (πλὴν ἐλαχίστων ἐνετικῶν καὶ τουρκικῶν) νομισμάτων, ἅτινα ἀποτελοῦν σημαντικὸν βοήθημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰῶνος.

Εἰς τὸ κατώτατον σημεῖον τοῦ νάρθηκος, πλησίον τῆς ἀρχικῆς στάθμης, ἀνευρέθη πλῆθος κεράμων, σιδηρῶν ἤλων ἐκ τῆς ξυλίνης στέγης καὶ ἄνωθεν τούτων τμήματα ἐγχρώμων κονιαμάτων ἐκ τῆς τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος. Ἄνωθεν τούτων, ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων, ἀνευρέθησαν αἱ ταφαί. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος, πιθανώτατα κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 11ου αἰῶνος, συνέβησαν μεγάλαι καταστροφαι εἰς τὴν βασιλικήν (εἰκ. 37).

Διὰ τὴν ἀποκομιδὴν τῶν ἐκ τῶν ἐπιχώσεων χωμάτων καὶ λίθων ἐδημιουργήθη ἀναλημματικὸν τοιχίον ἐκ ξηρολιθίας εἰς τὸ

δυτικὸν ἐξωτερικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς, κατ' ἐπέκτασιν τοῦ Β. ἐξωτερικοῦ τοίχου. Εἰς τὸν χώρον αὐτόν, πρὸ τῆς βασιλικῆς, οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν ἔχνος ἀνευρέθη κατὰ τὴν διενέργειαν ἀναγνωριστικῶν τομῶν. Ἡ οὕτω διαμορφωθείσα χοάνη ἐκαλύφθη διὰ τῶν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς χωμάτων, δημιουργηθείσης πλατείας ἐξυψηροτέουσης τὴν προσπέλασιν τοῦ μνημείου (εἰκ. 38).

Εἰκ. 37. Ἀποψὶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1967.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἐκ τῶν ἐπιχώσεων διεπιστώθη, ὅτι ἡ πλακόστρωσις εἶχεν ἀφαιρεθῆ εἰς παλαιὰν ἐποχὴν, ὅπως καὶ εἰς τὸν νάρθηκα (εἰκ. 39).

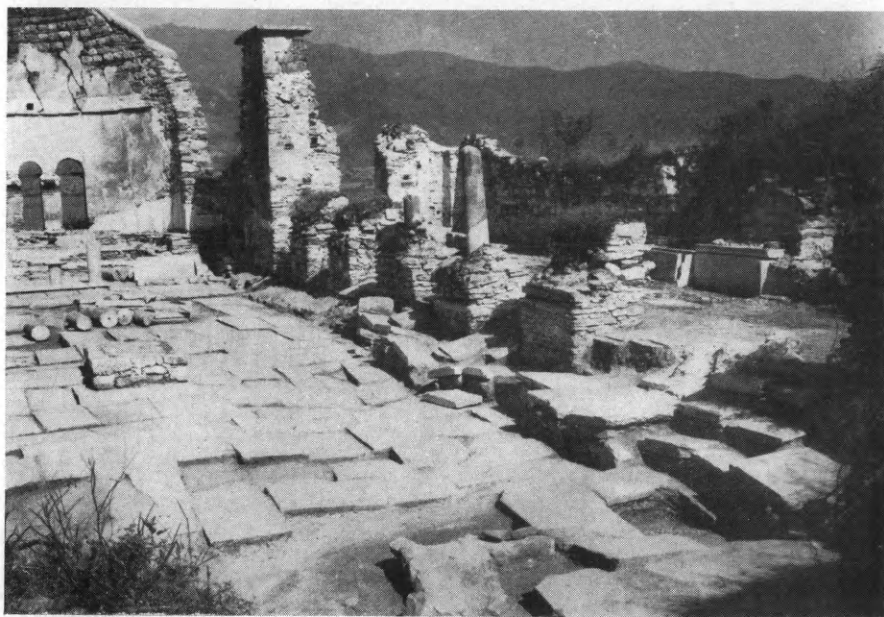
Ἐξωτερικῶς τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ βήματος, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ μνημείου, ἀφηρέθησαν αἱ ἐπιχώσεις καὶ ἀπηλλάγη ἡ πλευρὰ αὕτη τοῦ μνημείου ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν ἀπεκαλύφθη σύμπλεγμα συνεχομένων χώρων, οἱ ὅποιοι ἠκολούθουν ἀνατολικὴν κατεύθυνσιν μέχρι τῆς ὄχθης τῆς λίμνης (εἰκ. 40).

Ἡ λειτουργία καὶ ἡ κτηριολογικὴ διάρθρωσις τῶν οἰκίσκων ἢ ἐργαστηρίων τούτων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διευκρινηθῇ,

διότι δὲν ὀλοκληρώθη ἡ ἀνασκαφή των κατὰ τὴν παροῦσαν πε-

Εἰκ. 38. ᾿Αποψὶς τῆς βασιλικῆς ἀπὸ Δυσμῶν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1967.

Εἰκ. 39. ᾿Αποψὶς τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ κεντρικοῦ κλίτους μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς.

ρίοδον. Ἐλπίζεται εἰς προσεχῆ ἀνασκαφὴν νὰ καταστῆ δυνατὴ

ἡ ὁλοκλήρωσις τῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς μορφῆς τῶν οἰκημάτων αὐτῶν.

Ἐανακεφαλαιοῦντες τὰ τῶν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἀναφέρομεν ὅτι ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπιχώσεων μέχρι τοῦδε τὰ ἐξῆς τμήματα τοῦ μνημείου: Μέγα μέρος τῆς προθέσεως τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, τὸ διακονικὸν

Εἰκ. 40. Ἐποψὶς τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἐξ Ἀνατολῶν.

ὁμοῦ μετὰ τοῦ νοτίου πλαγίου κλίτους, τὸ νότιον τμῆμα τοῦ νάρθηκος, ἡ δυτικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς βασιλικῆς καὶ μέγα μέρος τῆς πρὸς Ἀνατολὰς ἐξωτερικῆς περιοχῆς τοῦ μνημείου. Ἐναπομένουν πρὸς ἀνασκαφὴν τὸ βόρειον πλάγιον κλίτος, τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ νάρθηκος καὶ ἐξωτερικῶς ἡ βόρειος καὶ ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ μνημείου.

7. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ἡ συνεχιζομένη διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Στ. Πελεκανίδη εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων ἀνασκαφὴ παρουσιάζει ὅλον ἐν μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τῶν ἀνακυπτόντων προβλημάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν λατρείαν

ἀφ' ἑτέρου ἔνεκα τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς ἐκτάσεως, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν τὰ ἀποκαλυπτόμενα περὶ τὸν ναὸν κτίσματα, ἄγνωστα μέχρι τοῦ νῦν εἰς ἑτέρους χριστιανικοὺς λατρευτικοὺς χώρους εἷς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Πρὸς τούτοις ἡ διαπιστωθεῖσα ἐκκλησία ὑπὸ τὸ Ὁκτάγωνον ὡς καὶ τὸ δυτικῶς αὐτοῦ καὶ εἰς πολὺ χαμηλοτέραν στάθμην ἀναφανέν πολυτελέστατόν ποτε αἶθριον, προσδίδουν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν σπουδαιότητα καὶ ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν καθόλου παλαιοχριστιανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου.

Ἐφέτος αἱ ἔρευναι περιορίσθησαν εἰς τὰ βορείως τῆς παρόδου προσκτίσματα, εἰς τὸ ἀρχαιότερον αἶθριον καὶ εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἐντὸς τοῦ Ὁκταγώνου.

Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ὡς βοηθοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι Χ. Μπακιριτζῆς, Π. Γκουράσα καὶ Εὐθ. Γεωργιάδου, ὡς μαθητεύομενοι δὲ φοιτηταί τινες τῆς ἀρχαιολογίας.

Ἀνατολικῶς τῆς παρόδου ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη πρὸς Βορρᾶν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην βοηθητικῶν διαμερισμάτων. Ἐρευνήθησαν πέντε συγκοινωνοῦντα διαμερίσματα συνιστῶντα κλειστὸν σύνολον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται τις διὰ θύρας ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς παρόδου.

Εἰς ἀπόστασιν 6.50 μ. βορείως τοῦ τοίχου, ἔνθα ἀνοίγεται ἡ θύρα ἡ ὀδηγοῦσα ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος καὶ τοῦ περὶ τὴν κόγχην δακτυλίου τοῦ Ὁκταγώνου εἰς τὴν πάροδον, ἀπεκαλύφθη εἴσοδος πλάτους 1.80μ., τῆς ὁποίας ὁ κατὰ χώραν οὐδὸς εὐρίσκεται 0.60μ. χαμηλοτέρον τῆς στάθμης τῆς παρόδου (εἰκ. 41). Ἡ εἴσοδος αὕτη φέρει διὰ διαδρόμου εἰς τὸ συγκρότημα τῶν πέντε δωματίων. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ πλέον εὐρυχώρου δωματίου διαχωρίζεται κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν διὰ χαμηλοῦ μαρμαρίνου στηθαίου, ἐφ' οὗ διεπιστώθησαν πυκναὶ ὀπαὶ (7) μετὰ μολυβδοχοήσεων προφανῶς πρὸς ὑποδοχὴν κιγκλιδώματος. Τὸ στηθαῖον τοῦτο ἐκκινοῦν ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ διαμερίσματος ἔχει μῆκος 2.90μ. Ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν βάσις κίονος μετὰ συμφυοῦς βάθρου, ὁ συνανήκων κίων καὶ ἰωνικὸν κιονόκρανον κεκοσμημένον κατὰ τὰ προσκεφάλαια δι' ἀνθικοῦ διακόσμου. Τὸ στηθαῖον καμπτόμενον κατ' ὀρθὴν γωνίαν

ἀπέληγεν εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου (εἰκ. 42). Ἐσηματίζετο οὕτω τετράγωνον διαχώρισμα διαστάσεων $2.90\mu. \times 3.50\mu.$ καὶ ἔμβαδοῦ $10.65 \times 10.65\mu.^2$ τὸ ὁποῖον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ κατὰ τὴν γωνίαν κίων, περιεκλείετο καὶ εἰς ὕψος ἐκ τοῦ ὑπολοίπου χώρου. Τούτου ὁ προορισμὸς θὰ παραμείνῃ ἄγνωστος· διότι παρὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἔρευναν ὑπὸ τὸ δάπεδον οὐδὲν διαφωτιστικὸν στοιχεῖον ἀπεκαλύφθη.

Εἰκ. 41. Εἴσοδος ἐκ τῆς παρόδου πρὸς τοὺς βοηθητικούς χώρους.

Κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ἑτέρου δωματίου ($4.88\mu. \times 2.85\mu.$) πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ συγκροτήματος ἀπεκαλύφθη πεσσόμορφον κτίσμα ἐλάχιστα ἀπέχον ἀπὸ τῶν τοίχων, τὸ ὁποῖον καθαρισθὲν ἐφάνη ὡς τμῆμα ἐστίας· διότι καὶ χαμηλὰ κατὰ τὴν κάθετον καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀριζοντίας αὐτοῦ ἐπιφανείας φέρει ἀνὰ μίαν μεγάλην ὀπήν· αἱ ὀπαὶ αὗται, ἐνούμεναι ἐσωτερικῶς κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ἀπετέλουν τὴν ἀφετηρίαν καπνοδόχης, ἣτις, ὑψουμένη ὑπὲρ τὴν στέγην, ἐχρησίμειεν ὡς ἔξοδος τοῦ ἐν τῇ μὴ διατηρηθείσῃ ἐστία δημιουργουμένου καπνοῦ.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα εἰς τὰ δωμάτια ταῦτα δὲν εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας πλὴν δύο συνανηκόντων τμημάτων μαρμαρίνης τραπέζης ἀγαπῶν μετὰ γεγλυμμένων ἡμικυκλικῶν πινακίων

(εἰκ. 43) καὶ νομισμάτων τινῶν βοηθούτων εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν κτισμάτων.

Βορειότερον τοῦ περιγραφέντος συγκροτήματος, μεσολαβῶντος μικροῦ μὴ ἀνασκαφέντος ἀκόμη χώρου, συνεχίσθη ἡ

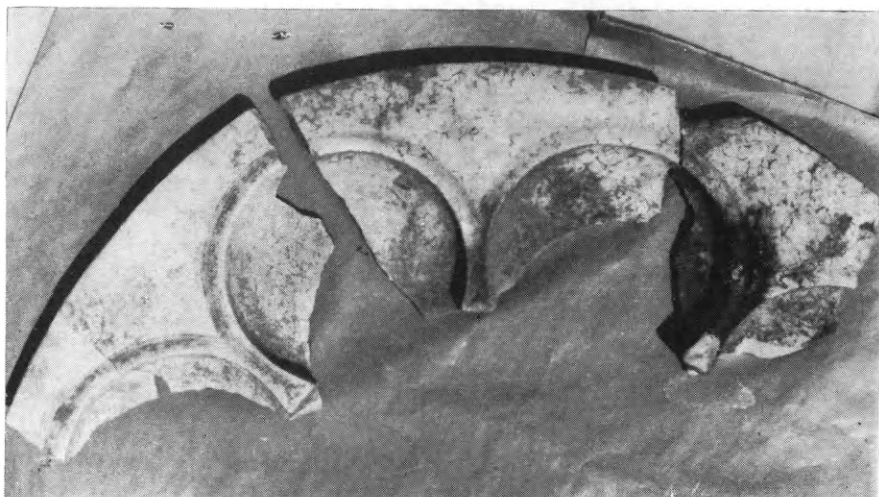

Εἰκ. 42. Δομάτιον ἐκ τῶν βοηθητικῶν ΒΑ. τοῦ Ὀκταγώνου, φέρον κτιστὰ διαχωρίσματα.

ἔρευνα πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Ἀνατολὰς εἰς τὸν τομέα τῶν διπλῶν δεξαμενῶν (Ἔργον 1965, 46 κ. ἐξ.).

Κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθέντος τελευταίου πρὸς Βορρᾶν διαμερίσματος ἀνοίγεται θύρα, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τετράγωνον δωμάτιον (3.85μ. × 3.84μ.). Εἰς τὸ μέσον τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ εἰς ὕψος 2.15μ. ἐκ τοῦ δαπέδου διεπιστώθη ἄνοιγμα παραθύρου πλάτους 2.18μ., τοῦ ὁποίου ἡ ποδιὰ εἶναι ἐστρωμένη διὰ λεπτοῦ κονιάματος (εἰκ. 44).

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ αὐτοῦ δωματίου ἀνοίγεται παράθυρον πλάτους 0.70μ. διατηρού-

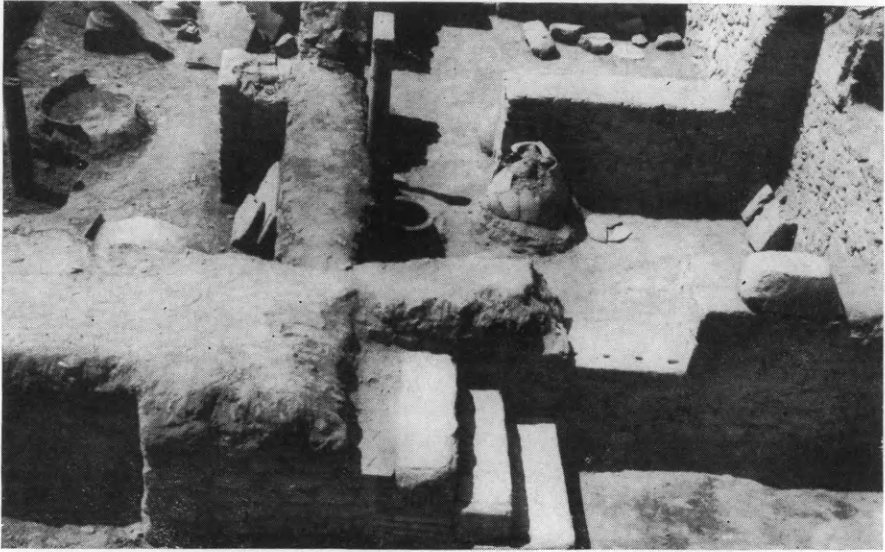
Εἰκ. 43. Τμήματα μαρμαρίνης τραπέζης ἀγαπῶν
μετὰ γεγλυμμένων κυκλικῶν πινακίων.

Εἰκ. 44. Τὸ σύνολον τῶν ἀνασκαφέντων διαμερισμάτων
τοῦ τομέως τῶν διπλῶν δεξαμενῶν.

μενον εἰς ὕψος 0.53μ. Κατὰ μῆκος τῆς μαρμαρίνης ποδιᾶς τοῦ παραθύρου διεπιστώθησαν τέσσαρες ὀπαὶ ὑποδοχῆς κικλιδῶ-

ματος. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον καὶ εἰς διαφόρους θέσεις εὐρέθησαν στερεωμένοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου τέσσαρες πίθιοι, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἀκέραιος (εἰκ. 45). Τὸ δωμάτιον ἀπέδωσε ἀρκετὰ νομίσματα, ὑάλινα ἀγγεῖα ἐν πολλοῖς τεθραυσμένα, σπαράγματα τοιχογραφιῶν, αἱ ὅποια, ἐκτὸς τῆς γνωστῆς εἰς τοὺς ἀνασκαπτομένους τούτους χώρους γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως, φέρουν καὶ ἀνθικὸν

Εἰκ. 45. Τμήμα ἐκ τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου τῶν ἀποθηκῶν.

διάκοσμον. Τὰ ἴχνη πυρκαϊᾶς ἦσαν ἐπίσης πολλὰ καὶ ἔντονα εἶς τε τὰ κρημνίσματα καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἀνατολικῶς τοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη τοῖχος βαίνων καθέτως, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ἐπέκτασιν τοῦ συγκροτήματος πρὸς Ἀνατολὰς (εἰκ. 44). Διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν κρημνισμάτων, τὰ ὅποια συνίσταντο ἐκ πλίνθων, ἰσχυροῦ ἀμμοκονιάματος, κεραμίδων καὶ ἐλαχίστων λίθων, διεπιστώθη, ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλου διαμερίσματος μήκους 8.35μ. καὶ ἀγνώστου πρὸς τὸ παρὸν πλάτους. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐπικοινωνεῖ πρὸς τοὺς ἤδη ἀποκαλυφθέντας χώρους διὰ δύο θυρῶν, μιᾶς πρὸς Δυσμὰς καὶ ἐτέρας πρὸς Νότον. Ὅλον τὸ ἀνασκαπτόμενον σύνολον κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν ὀρίζεται ὑπὸ διαδρόμου (εἰκ. 44-45), ἔχοντος ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ πλάτος 1.80μ. ἐν συνεχείᾳ δὲ στενουμένου

εἰς 1.30μ. Ἡ προσπέλασις πρὸς τὸν διάδρομον γίνεται ἐκ τῆς παρόδου διὰ στενῆς εἰσόδου πλάτους 1.25μ. Εἰς ἀπόστασιν

Εἰκ. 46. Μερικὴ ἄποψις τοῦ ἀρχαιοτέρου αἵθριου ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

3.30μ. ἀπ' αὐτῆς ἀνεφάνη ἡ ἀρχὴ κλίμακος προσκεκολλημένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον, ἡ ὁποία πιθανώτατα ὠδήγει εἰς τὸν δευτερον ὄροφον τῶν ἀνασκαπτομένων διαμερισμάτων.

Εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὀκταγώνου ἀρχαιότερον αἶθριον συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὴν νοτιαν αὐτοῦ πλευράν (εἰκ. 46).

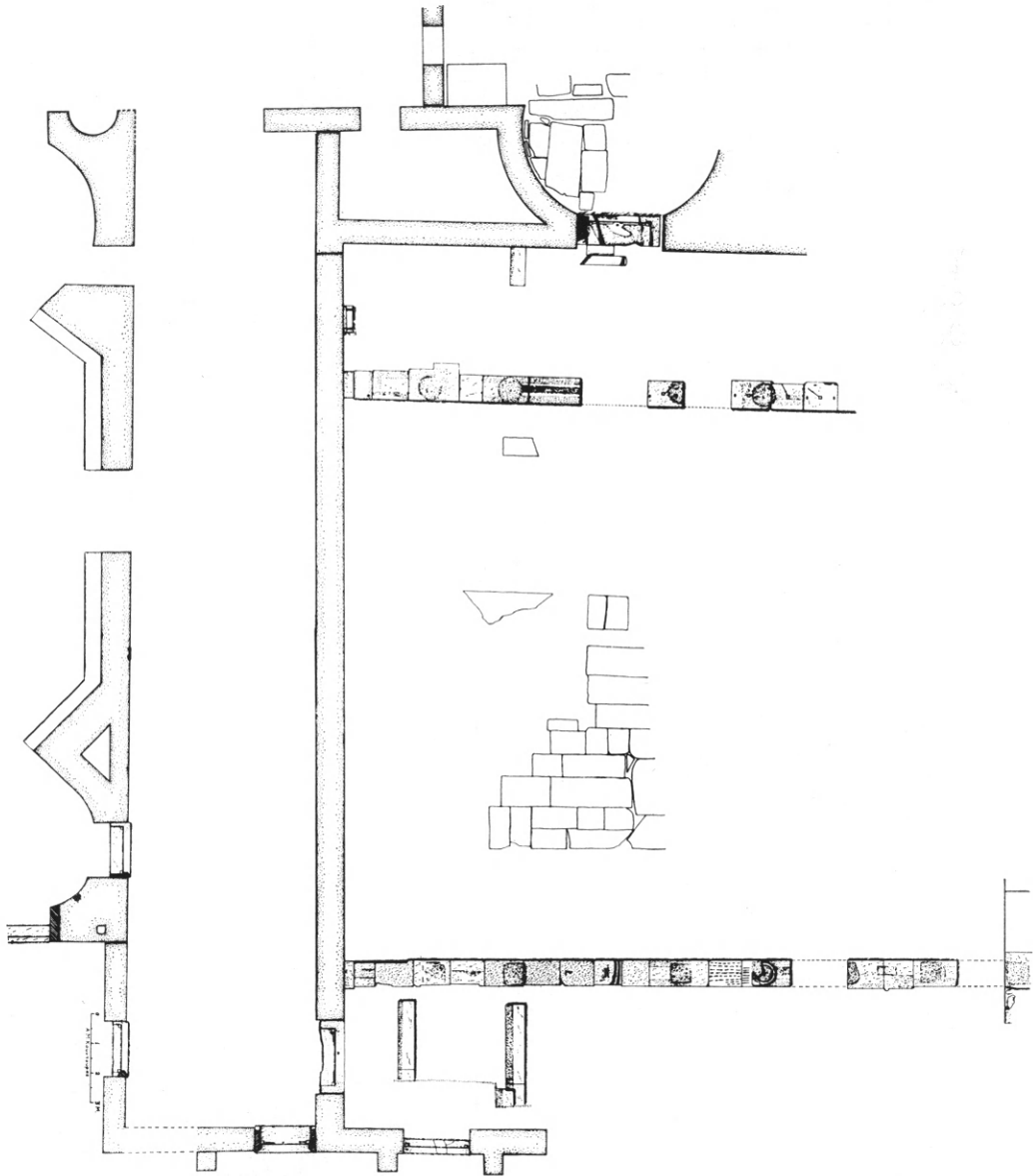
Εἰς ἀπόστασιν 9.94μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀνοίγεται πύλη πλάτους 2.95μ., ἡ ὁποία διατηρεῖ κατὰ χώραν τμήματα τοῦ κατωφλίου της (εἰκ. 47). Αἱ παραστάδες τοῦ ἀνοίγματος τούτου πλάτους 1.20μ. ἐξωτερικῶς κάμπτονται σχη-

ματιζομένου μεγάλου ήμικυκλίου, τοῦ ὁποίου ἡ χορδὴ εἶναι 4.15μ. (εἰκ. 48). Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραστάδα διατηρήθη τὸ κάτω τμήμα τοῦ σταθμοῦ τοῦ περιθύρου, φέροντος πολλὰς γλυφὰς καὶ κλιμακῆδὸν διατεταγμένας ταινίας. Οἱ σταθμοὶ ἠδράζοντο ὡς συνήθως ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ ἄκρα ὀριζοντίων ἐπιφανειῶν τοῦ κατωφλίου. Παρ' αὐταῖς διατηρήθησαν αἱ ἡμισφαιρικαὶ κοι-

Εἰκ. 47. Ὁ κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου πυλῶν.

λότητες, εἰς τὰς ὁποίας εἰσήρχετο ἡ κάτω ἀπόληξις τῶν κατακορύφων ἀξόνων τῆς θύρας κατὰ τὸ μέσον δὲ τοῦ αὐτοῦ κατωφλίου καὶ οἱ τόρμοι τῶν συρτῶν. Κατὰ μῆκος τῶν καμπύλων τοίχων τοῦ ήμικυκλίου τοῦ πυλῶνος εὐρέθη κατὰ χώραν καὶ κατὰ διαστήματα ὑψηλὸς τοιχοβάτης μετὰ γλυφῶν κυρτοῦ ήμικυκλίου. Ἐνωθεν αὐτοῦ διατηρεῖται παχὺ κονίαμα καὶ εἷς τινα σημεῖα ἢ ὀρθομαρμάρωσις ἐκ μεγάλων σχετικῶς πλακῶν διαχωριζομένων κατὰ τοὺς καθέτους ἀρμούς δι' ἀπλῶν ήμικυκλικῆς τομῆς ζεύξεων. Τὸ δάπεδον τοῦ πυλῶνος προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρως ἐπισκευῆς ἢ διαμορφώσεως, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῶν ἀκανονίστων πλακῶν, ἐξ ὧν τινες φέρουν τόρμους καὶ τινα ἄλλα λαξεύματα ἐκ τῆς πρώτης χρήσεως. Γενομένης ἐπ' αὐτοῦ ἐγκαρσίας τομῆς διεπιστώθη, ὅτι ἡ ὀρθομαρμάρωσις συνεχίζεται εἰς βάθος 0.34μ.

Εἰκ. 48. Κάτοψις τοῦ ἀνασκαπτομένου ἀρχαιοτέρου αἰθρίου
 δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὀκταγώνου.

ἐπικαθημένη ἐπὶ δαπέδου ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ὑπόστρωμα τῆς πρώτης πλακώσεως.

Ἐκατέρωθεν καὶ συμμετρικῶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ τούτου πυλῶνος, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται πρὸς Νότον ὑπὸ μορφήν ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, ἐφάνησαν δύο διαμερίσματα, ἐξ ὧν ἀπεκαλύφθη μερικῶς μόνον τὸ ἀνατολικόν. Τούτου ἡ βόρειος πλευρὰ μετροῖ 7.00μ. ἡ νοτία 5.30μ. ἑκατέρα δὲ τῶν στενῶν πλευρῶν 3.00μ.

Εἰς τὰ κρημνίσματα τὰ ἀπομακρυνθέντα ἐκ τοῦ πυλῶνος εὐρέθησαν τεμάχια ἐκ τῶν θυρωμάτων, τοῦ τοιχοβάτου, τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, τῶν ζεύξεων, ὡς καὶ ψηφίδες ἐξ ἐντοιχίου ψηφώσεως. Ἐφ' ὅλου τοῦ χώρου παρατηρήθησαν ἔντονα ἴχνη πυρός.

Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου ἀπεκαλύφθη κατὰ διαστήματα καὶ εἰς μῆκος 15.00μ. ὁ στυλοβάτης τῆς κιονοστοιχίας τῆς σχηματιζομένης εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην στοᾶς (εἰκ. 48). Ἐκεῖ ὅπου ἔλλείπουν αἱ μαρμάριναι πλάκες διεπιστώθη διὰ βαθυτέρας σκαφῆς ἢ ὑποθεμελίωσις αὐτῶν. Οὕτω βεβαιοῦται ὅτι καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν, ὁ στυλοβάτης καὶ ἢ ἐπ' αὐτοῦ κιονοστοιχία διήκει μέχρι τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου. Ἐκεῖ ἐκάμπτετο κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Νότον. Τὴν μορφήν αὐτὴν τῆς τοξοστοιχίας ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀνεύρεσις, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ χώρου ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν χωμάτων, τμήματος τόξου ἐκ πλίνθων, κίονος εἰς τρία τεμάχια, κατακειμένου παρ' αὐτό, κιονοκράνου συνανήκοντος καὶ ἐτέρου ὁμοίου κίονος, ἀπάντων προερχομένων ἐκ τῆς τοξοστοιχίας. Ἡ διάμετρος τοῦ διατηρηθέντος τμήματος τοῦ τόξου, ὑπολογισθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χορδῆς καὶ τοῦ βέλους αὐτῆς, εἶναι 2.15μ., ἄνοιγμα τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ πρὸς τὰ δηλούμενα μετακίονια τῆς κιονοστοιχίας τοῦ στυλοβάτου. Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαπτομένην ἔκτασιν διεπιστώθησαν τμήματα ἀκέραια ἢ ἐν τεμαχίοις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, πολλὰ τεμάχια ἐκ τῆς ὀρθομαρμαρώσεως καὶ τοῦ ἐνθετικοῦ διακόσμου, σπαράγματα καὶ ψηφίδες ἐξ ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν καὶ νομίσματα τινα.

Πάντοτε ὑπάρχει τὸ πρόβλημα τῆς μορφῆς τοῦ ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον ἀρχαιοτέρου ναοῦ. Ἔνεκα τούτου ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν ἐγένοντο καὶ ἐπὶ μέρους ἔρευναι ὑπὸ τὴν πλά-

κωσιν τοῦ δαπέδου τοῦ Ὀκταγώνου καὶ δὴ καὶ εἷς τινα σημεῖα παραλλήλως πρὸς τὸν ὀκταγωνικὸν στυλοβάτην καὶ εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ περιπάτου τοῦ ναοῦ.

Παρὰ τὸν στυλοβάτην διεπιστώθη παλαιότερον δάπεδον, ἀνήκον ἐπίσης εἰς τὸ Ὀκτάγωνον καὶ συνιστάμενον ἐκ μικρῶν τριγωνικῶν λευκῶν μαρμάρων καὶ ἐξ ὁμοιοσχημῶν ἐκ πρασίνου

Εἰκ. 49. Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τοῦ ἀρχαιότερου τοῦ Ὀκταγώνου ναοῦ.

σχιστολίθου σχηματιζόντων συνεχῆς γεωμετρικὸν σχέδιον. Ἡ στρωσίς αὕτη κατεστράφη λίαν ἐνωρίς, ἴσως ἔνεκα τῆς ἀπολείψεως τῶν σχιστολιθικῶν τριγωνιδίων καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τῶν μεγάλων παραλληλογράμμων πλακῶν.

Εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ περιπάτου τοῦ Ὀκταγώνου γενομένης ἐρεύνης πρὸς ἀνεύρεσιν ἐνδεχομένως λειψάνων τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ ἦλθεν εἰς φῶς μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τοῦ ὁποίου τμήμα ἐνεφανίσθη καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τὸ περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ στυλοβάτου. Τὸ νέον τμήμα (εἰκ. 49) συνίσταται ἐκ μεγάλου τετραγώνου, τοῦ ὁποίου τὸ κέντρον καταλαμβάνει καθ' ὅλον τὸ ὕψος πλούσιον εἰς φύλλωμα δένδρον. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ λευκοῦ κάμπου παριστάνονται δύο παγώνια καὶ ἄλλα τινὰ πτηνὰ ραμφίζοντα

τὰ φύλλα θαμνοειδῶν δενδρυλλίων. Τὸ κεντρικὸν διάχωρον περιβάλλουν διακοσμητικαὶ ζῶναι ἐκ διπλοῦ μαιάνδρου, σπειρομαιάνδρου βαθμιδωτῶν τριγώνων, πλοχμοῦ καὶ τεμνομένων ὀκταγώνων.

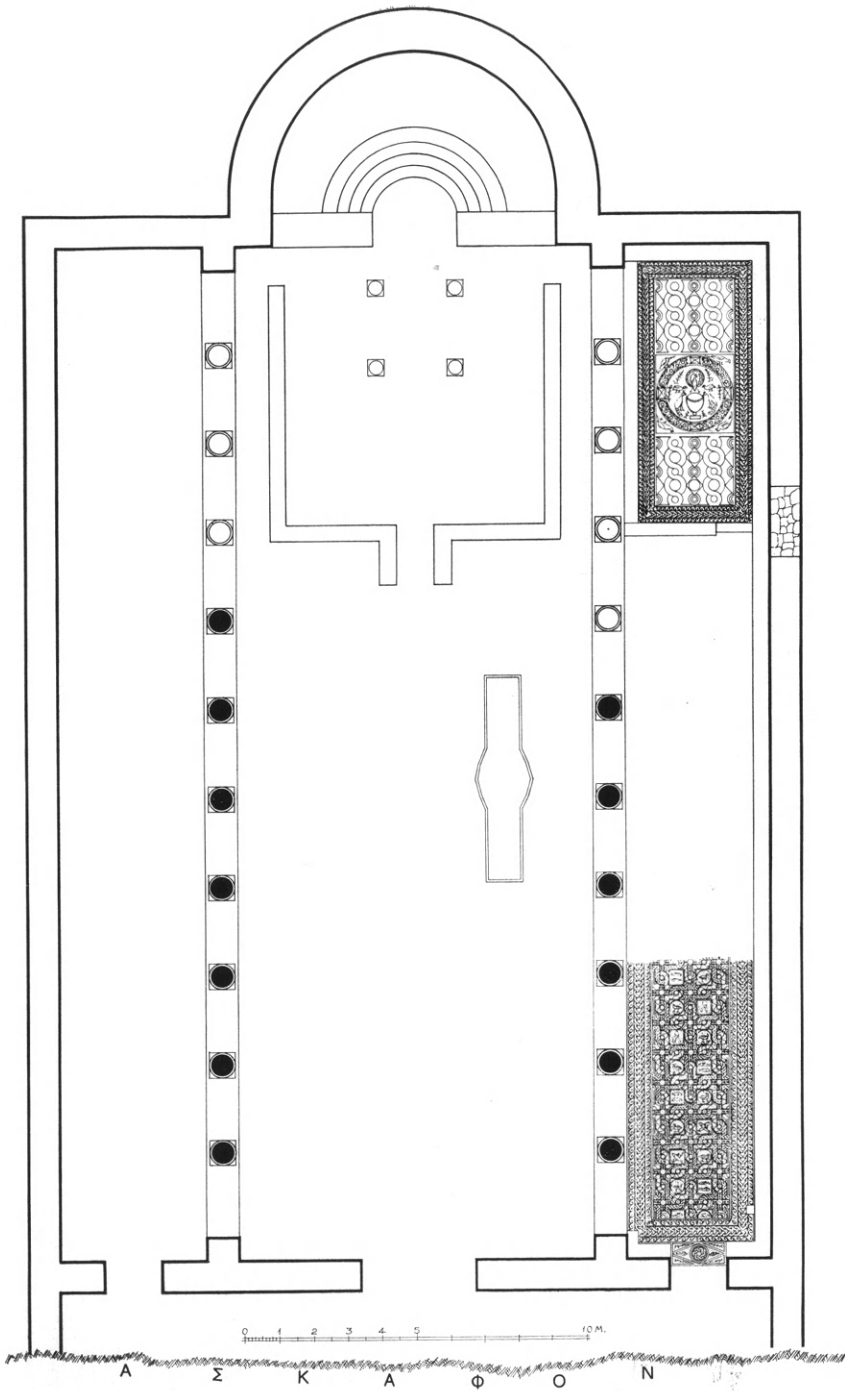
8. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1967 συνεχίσθη διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀναστηλώσεων κ. Εὐσταθίου Στίκα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς μεγάλης τρικλίτου βασιλικῆς Α, τῆς ὁποίας τὸ κύριον σῶμα εἶχεν ἐπισημανθῆ καὶ προχείρως ἀνασκαφῆ τὸ 1920 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Εὐστρ. Πελεκίδη.

Δυστυχῶς τὰ ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἀνασκαφῆς χῶματα ἀντὶ νὰ ἀποκομισθῶσι μακρὰν τοῦ κτηρίου ἐναπετέθησαν παρὰ τὸν δυτικὸν αὐτοῦ τοῖχον πολλὰ δὲ καὶ ἐγκατελείφθησαν ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σχηματίζοντα ἐπίχωσιν ὕψους 2 ἕως 2.40 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβλάστησαν ποικίλοι ἄγριοι θάμνοι καὶ δένδρα, ὥστε μετὰ τὴν ἔκτοτε πάροδον ἡμίσεος περιόπου αἰῶνος νὰ λάβῃ ἡ ἀνασκαφὴ τὴν ὄψιν ζούγκλας! (Βλ. Ἔργον 1966, εἰκ. 30).

Ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἐστράφη κατ' ἀρχὰς περὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς, ὅστις διετροπᾶτο ὑπὸ 3 θυρῶν (εἰκ. 50), ἐξ ὧν ἐκάστη ἀντεστοίχει πρὸς ἓν κλίτος. Ἐκ τῶν θυρῶν τούτων αἱ μὲν εἰς τὰ πλάγια κλίτη ὀδηγοῦσαι ἔχουσιν ἄνοιγμα: 1.62 μ. ἡ νοτιὰ καὶ 1.58 ἡ βόρειος, ἐνῶ ἡ μέση—ἡ βασιλείος πύλη—παρουσιάζει ἄνοιγμα 3.28 μ. (εἰκ. 50), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ τὴν ἐκεῖ ποτε ὑπαρξίν τριβήλου. Ἀφαιρουμένων βαθμηδὸν τῶν χωμάτων διεπιστώθη, ὅτι καὶ ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος ἐξωτερικὸς τοῖχος τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς προχωροῦν πρὸς Δυσμάς (εἰκ. 50), ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ ἡ βασιλικὴ Α ἔφερεν, ὡς συνήθως, νάρθηκα πρὸ τοῦ κυρίου σώματος αὐτῆς, ὅστις ὁμως, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως, δὲν ἀνεσκάφη ἀκόμη ὀλόκληρος.

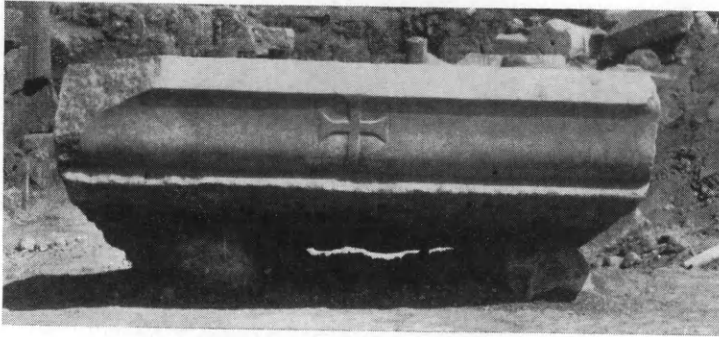
Ἐντὸς τῆς καλυπτούσης τὸν νάρθηκα ἐπιχώσεως καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ κυρίου σώματος ἀπεκαλύφθησαν α) τμημα περιθύρου μετὰ γλυφῶν καὶ κοσμήματος, β) δύο ὀλό-

Είχ. 50. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Α μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1967.

σωμοι κορμοὶ κίωνων μήκους 3.53 μ., κάτω διαμέτρου 0.59 και ἄνω διαμέτρου 0.515 μ. ἀνήκοντες πιθανῶς εἴτε εἰς τὸ τρίβη-
λον ἢ μᾶλλον εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, γ) εἰς
τὸ κέντρον τοῦ μεσαίου ἀνοίγματος μαρμαρίνος διαχωριστικὸς
κιονίσκος παραθύρου, ὅπερ θὰ εὐρίσκετο εἴτε εἰς τὸν ὄροφον
τοῦ νάρθηκος εἴτε εἰς τινὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ.

Συνεχιζομένης μετὰ ταῦτα τῆς ἀνασκαφῆς ἐσωτερικῶς τῆς
βασιλείου πύλης εὐρέθη μαρμαρίνη πλάξ, πάχους 0.27 μ. και

Εἰκ. 51. Τεμάχιον κοσμήτου.

μήκους 1.08 μ., κοσμουμένη εἰς τὸ μέσον δι' ἀναγλύφου σταυ-
ροῦ (εἰκ. 51), προερχομένη δὲ πιθανώτατα εἴτε ἐκ κοσμήτου τινὸς
εἴτε ἐκ τῆς στέψεως μιᾶς τῶν γειτονικῶν πρὸς τὸ μέσον ἀνοι-
γμα παραστάδων τῶν κιονοστοιχιῶν. Ἄνευρέθησαν ἐπίσης και
δύο κιονίσκοι ἐξ ἀτρακίου λίθου (Χασάμπαλη), ὡς και δύο ἄλλοι
ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου.

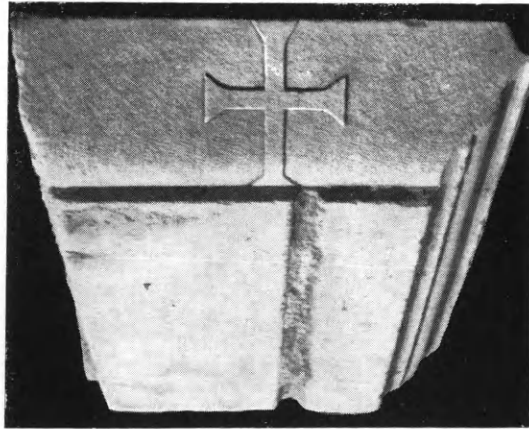
Συνεχισθείσης μετὰ ταῦτα πρὸς Ἄνατολὰς τῆς ἀνασκαφῆς
τοῦ τε μέσου και τῶν πλαγίων κλιτῶν, διεπιστώθη, ὅτι τὸ μὲν
δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἐκαλύπτετο διὰ μαρμαρίνων πλα-
κῶν, ὧν διακρίνονται σαφῶς τὰ ἴχνη, τῶν δὲ πλαγίων κλιτῶν
διὰ ψηφιδωτῶν. Τῶν χωριζουσῶν τὴν βασιλικὴν εἰς τρία κλίτη
κιονοστοιχιῶν ἀπεκαλύφθησαν οἱ στυλοβάται. Ἐπὶ τοῦ βορείου
ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν κατὰ χώραν ἑπτὰ ἐκ τῶν 10 ἐν συνόλῳ βά-
σεων κίωνων και ἕξ ἐν συνόλῳ ἐπὶ τοῦ νοτίου (εἰκ. 50). Ἐπὶ τῶν
βάσεων αὐτῶν ἴσταντο κίονες ἐξ ὀλοσώμων κορμῶν ὕψους 3.53,
κάτω διαμέτρου 0.59 και ἄνω διαμ. 0.51 μ. Πολλοὶ τῶν κορ-
μῶν τούτων εὐρέθησαν ἀτάκτως ἐρριμμένοι παρὰ τὰς βάσεις εἴτε

ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους εἴτε ἐντὸς τῶν πλαγίων κλιτῶν (εἰκ. 52).

Εἰκ. 52. Κορμοὶ κιόνων ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν.

Ἐπὶ τῶν κορμῶν ἔβαινον κορινθιακὰ κιονόκρανα (εἰκ. 54) μετ' ἐπιθήματος κοσμουμένου διὰ σταυροῦ (εἰκ. 53), ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀρκετά, καλῶς διατηρούμενα, τεμάχια. Πλὴν τῶν μεγάλων κορμῶν ἡ ἐφρετινὴ ἀνασκαφή τοῦ μέσου κλίτους ἔφευρεν εἰς φῶς καὶ μικροτέρους κορμούς κιόνων ὕψους 3.00 μ., κάτω διαμ. 0.47 καὶ ἄνω διαμ. 0.37 μ. ὡς καὶ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς ἰωνικὰ μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανα, κοσμούμενα ἐν τῷ μέσῳ δι' ἀναγλύφου σταυροῦ (εἰκ. 55 καὶ 56). Ἀποδεικνύεται κατὰ ταῦτα, ὅτι ἡ βασιλικὴ Α ἔφευρεν ὑπεράνω τῶν

Εἰκ. 53. Ἐπίθημα τῶν κορινθιακῶν κιονοκράνων.

Εἰκ. 54. Κορινθιακὸν κιονόκρανον
τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν.

κλιτῶν καὶ τοῦ νάρθηκος δεύ-
τερον ὄροφον. Ἦτο λοιπὸν
μία καθαρῶς ἐλληνιστικοῦ τύ-
που βασιλική. Τόσον τῶν κά-
τω κορινθιακῶν κιονοστοι-
χιῶν, ὅσον καὶ τῶν ἄνω ἰω-
νικῶν τὰ μεταξὺ τῶν κίωνων
κενὰ ἐφράσσοντο διὰ μαρμα-
ρίνων πλακῶν θωρακίων, αἵ-
τινες ἐκοσμοῦντο δι' ἀναγλύ-
φων σταυρῶν. Πολλὰ τεμά-
χια τούτων διεσώθησαν.

Γενικῶς τόσον πλούσια
εἶναι τὰ εὐρεθέντα ἀρχιτεκτο-
νικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς Α,
ὥστε ἐπιτρέπουσι καὶ τὴν με-
ρικὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἰσο-
γείων κιονοστοιχιῶν αὐτῆς.

Εἰκ. 55. Κίονες τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν.

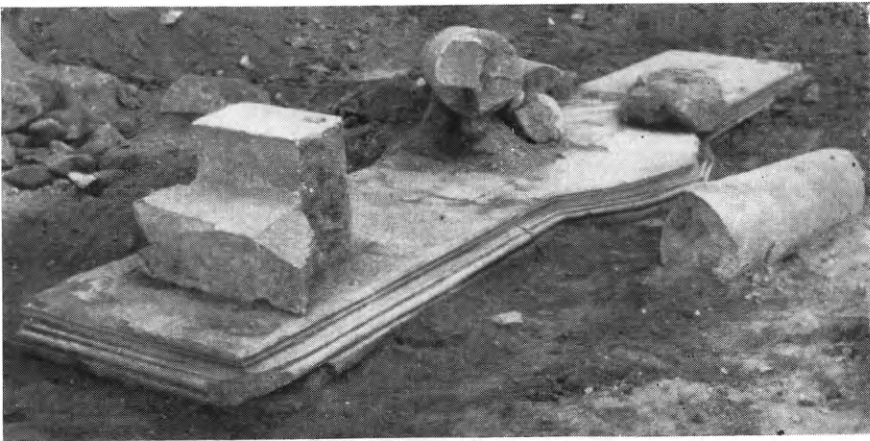
Ἄλλο σπουδαῖον ἐπίτευγμα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀπο-

κάλυψις τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς περὶ τὸ μέσον τοῦ μή-

Εἰκ. 56. Ἴωνικά μετ' ἐπιθήματος κιονόκρανα τῶν ἄνω κιονοστοιχιῶν.

κους τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ πρὸς τὸ νότιον μέρος αὐτοῦ

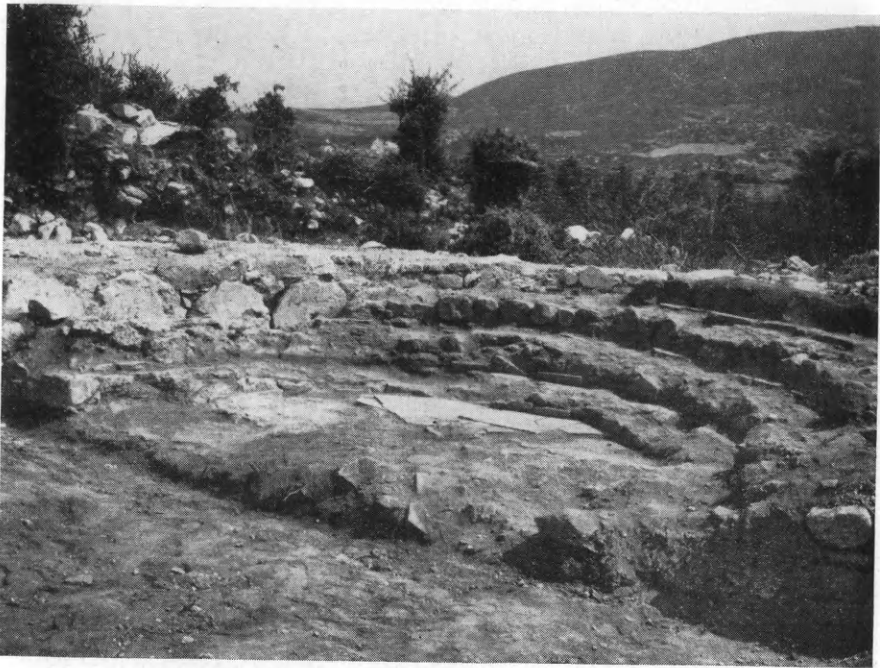
Εἰκ. 57. Ἡ βάση τοῦ ἄμβωνος.

(εἰκ. 50). Ὁ ἄμβων οὗτος (εἰκ. 57), ὀλικοῦ μήκους 5.89 μ., ἔφερε πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς ἀνὰ μίαν στενήν (1.10 μ.) κλί-

μακα ἀνόδου εἰς τὸν κυρίως ἄμβωνα, ὅστις εἶχε σχῆμα ἑξαγώνου ἑξώστου. Εὐρέθησαν δὲ μάλιστα ἤδη καὶ τινὰ τεμάχια καὶ ἐφέτος (εἰκ. 58) καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (Ἔργον 1966, εἰκ. 28, 29).

Εἰκ. 58. Τεμάχια ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ἄμβωνος.

Εἰκ. 59. Τὸ ἐν τῇ ἀψίδι τοῦ ἱεροῦ ἀποκαλυφθὲν σύνθηρον.

Ἄλλο ἐπίσης σημαντικὸν εὔρημα ὑπῆρξαν πολλὰ τεμάχια ἐγγρῶμων ψηφιδωτῶν ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα θὰ προέρχονται ἐκ τῶν τοίχων αὐτοῦ λόγῳ τοῦ ἄνευ κουρασανίου κονιάματος αὐτῶν.

Τέλος ἐξηκριβώθη 1) ἢ εἰς τὴν κυκλικὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ

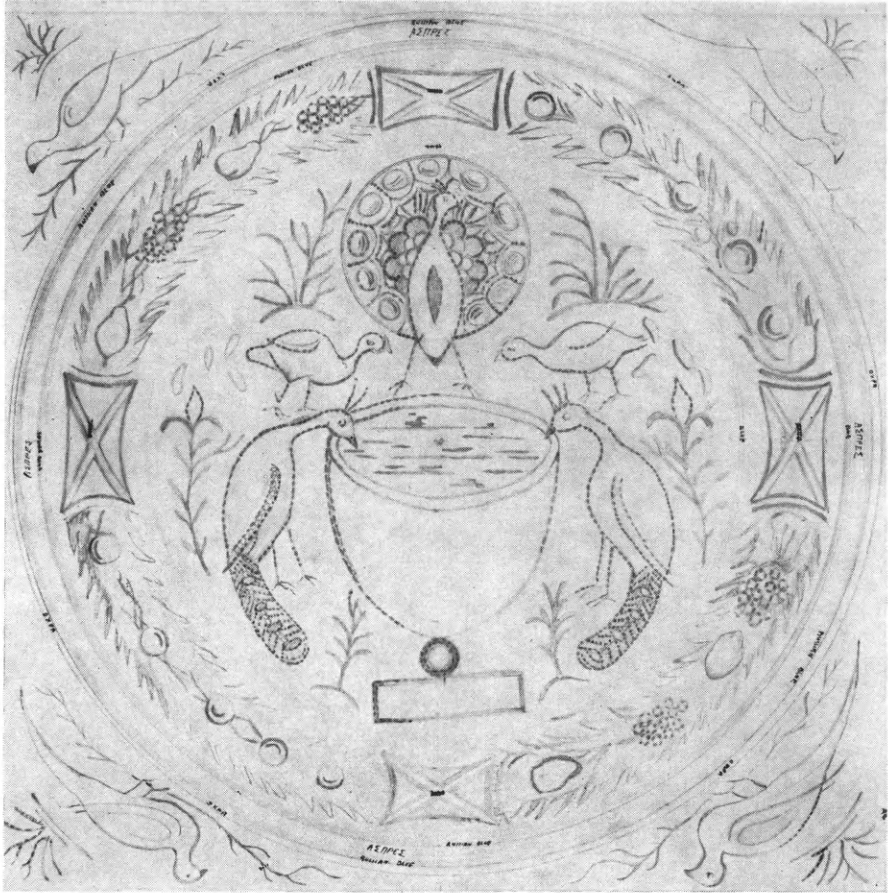
Εἰκ. 60. Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησης τοῦ ἀνατολικοῦ διαώρου.

Εἰκ. 61. Λεπτομέρεια τῆς ἀνωτέρω ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως.

ὑπαρξίς βαθμιδωτοῦ συνθρόνου (εἰκ. 59) μετὰ ὑπογείου ἡμικυ-

κλικου̅ διαδρόμου, 2) τὸ εἰς σχῆμα πεῖ σχῆδιον τοῦ τέμπλου, τὸ ὁποῖον ἔφερε τρεῖς θύρας: μίαν κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν (βασίλειον) μὲ δικιόνιον προστώον καὶ ἄλλας δύο εἰς

Εἰκ. 62. Ἡ διακόσμησις τοῦ δευτέρου ἀπ' Ἀνατολῶν διαχώρου τοῦ νοτίου κλίτους

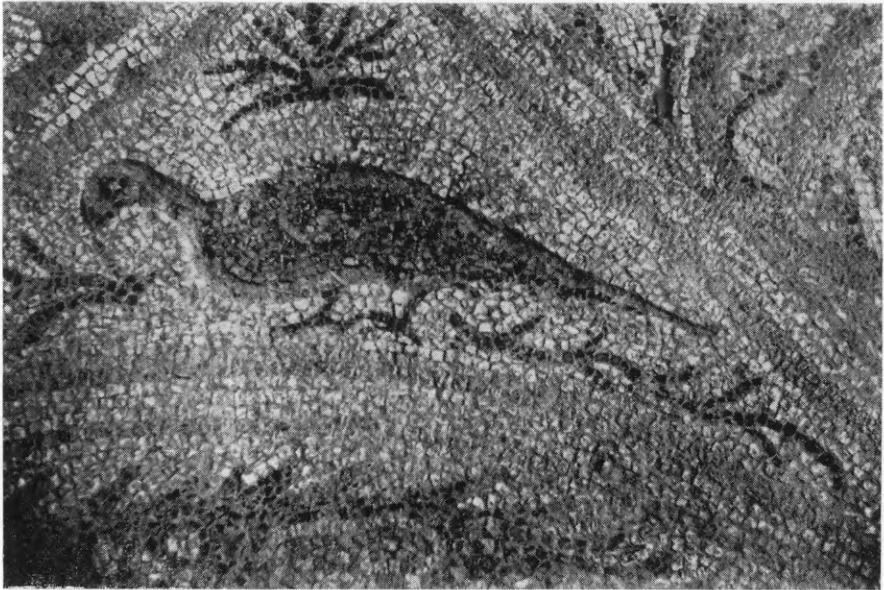
τὸν πρὸς τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ χῶρον τῶν πλαγίων του πλευρῶν (εἰκ. 50), 3) αἱ ἐν τετραγώνῳ βάσεις κιόνων τοῦ στεγάζοντος τὴν Ἄγ. Τράπεζαν κιβωρίου (εἰκ. 50) καὶ 4) μικρὸν κιονόκρανον ἐκ τῶν στηριζόντων τὴν Ἄγ. Τράπεζαν ποδῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν πλαγίων κλιτῶν ἔφερεν εἰς φῶς, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῶν ἄκρον, καλῶς διατηρούμενα πολύχρωμα ψηφιδωτά. Τὰ κλίτη περιβάλλει διπλοῦν πλαίσιον ἀποτελούμενον ἐκ πλατέος ἄλυσσοειδοῦς πλοχμοῦ ἐσωτερικῶς, ἐξωτερικῶς τοῦ ὁποῖου τρέχει ἀνὰ εἷς στενότερος σπειρομαϊάνδρος (εἰκ. 60). Τὰ

Είχ. 63. Τὸ δεξιὸν ἥμισυ τοῦ δευτέρου ἀπ' Ἀνατολῶν διαχώρου (λεπτομέρεια).

πλαίσια ταῦτα περιβάλλουν τρία τετράγωνα διάχωρα ἐντὸς τῶν ὁποίων σχεδιάζονται ποικίλαι συνθέσεις. Οὕτως εἰς τὸ νότιον κλίτος τὸ μὲν ἄκρον ἀνατολικὸν διάχωρον ὡς καὶ τὸ τρίτον (εἰκ. 50) πληροῦται διὰ συνθέτου γεωμετρικοῦ πλέγματος ἐκ ῥόμβων, συριακῶν τροχῶν καὶ κύκλων (εἰκ. 60 καὶ 61), ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰκονίζονται πτηνά, ἰχθύες, σηπίαί καὶ γεωμετρικὰ πλέγματα (εἰκ. 61), τὸ δὲ ἀμέσως μετ' αὐτὸ τετράγωνον (εἰκ. 50) φέ-

Εἰκ. 64. Παγώνιον πληροῦν μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ 2ου διαχώρου.

ρει ἐντὸς ἐγγεγραμμένον στέφανον ἐκ φύλλων καὶ ἀνθέων (εἰκ. 62 καὶ 63) περιβάλλοντα μέγαν κἀνθάρον πλήρη ὕδατος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπικάθηται παγώνιον μὲ κυκλικῶς ἀνοικτὴν τὴν οὐρὰν του, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου δύο ἄλλα παγώνια μὲ κλειστὴν οὐρὰν αἰωροῦνται ἑκατέρωθεν τοῦ κανθάρου ἐπιχειροῦντα νὰ πίωσιν ἐκ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ὕδατος (εἰκ. 63). Τὰ μεταξὺ τῶν παγωνίων, τοῦ κανθάρου καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ στεφάνου κενὰ πληροῦνται διὰ μικροτέρων πτηνῶν σπευδόντων καὶ τούτων πρὸς τὸν κἀνθαρὸν, ὡς καὶ διὰ φυλλοφόρων κλάδων (εἰκ. 63). Τέλος τὰ μεταξὺ τοῦ στεφάνου καὶ τοῦ περιγεγραμμένου τετραγώνου κενὰ πληροῦνται διὰ παγωνίων, ὑδροβίων πτηνῶν καὶ κλαδίσκων (εἰκ. 64).

Κατὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τὰ ὠραιότατα αὐτὰ ψηφιδωτὰ τῆς βασιλικῆς ἐστερεώθησαν καταλλήλως διὰ τοῦ ἐιδικοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Δημ. Σκόρδου. Ὁ αὐτὸς ἔμπειρος τεχνίτης ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἀποσπάσεως καὶ

Εἰκ. 65. Τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτοῦ.

μεταφορᾶς εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας τοῦ ρωμαϊκοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἀρπαγῆς τῆς Εὐρώπης (εἰκ. 65), ὅπερ καὶ καταλλήλως ἐστερεώθη.

Προσθέτομεν ἐν τέλει ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ πέριξ αὐτῆς χώρου εὐρέθησαν καί τινα παλαιοχριστιανικὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα εὐγενῶς προσφερθεῖσα, διέγνωσεν ἡ Διευθύντρια τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου κυρία Μ. Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου. Εἶναι δὲ ταῦτα δύο ἀσάρια τοῦ Ἀρχαδίου (395-408) καὶ πεντανόμισιον Ἀναστασίου τοῦ Α' (491-518) χρήσιμα διὰ τὴν ρονολόγησιν τῆς βασιλικῆς.

9. ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ

Συνεχίσθη και ἐφέτος ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφόρου κ. Ἄ. Βαβρίτσα ἡ ἀνιχνευτικοῦ χαρακτῆρος ἀνασκαφὴ τῆς ἀρχαίας Μεσημβρίας, εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς. Κατ' ἀρχὰς ἀπεμακρύνθησαν τὰ τεταραγμένα χώματα τῶν χαρακωμάτων, ἅτινα ἠμπόδιζον τὴν θέαν τῆς ἀποκαλυφθείσης πέρουσι προσόψεως μνημείου (;). Ἡ ἐργασία συνεχίσθη εἰς βάθος, ἀποκαλυφθείσης πλήρως τῆς προσόψεως τούτου, ὡς καὶ τμήματος τῆς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Νότον καμπτομένης πλευρᾶς.

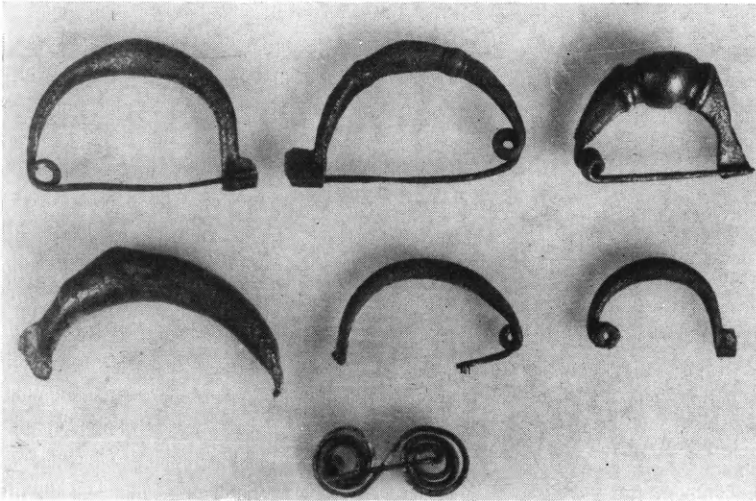
Ἡ πρόσοψις τοῦ μνημείου, σωζομένη μόνον ἐπὶ μήκους 3.60 μ., ἐδράζεται ἐπὶ θεμελίου ἐκ μελανοτέφρου τοπικοῦ λίθου, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται πρὸς Δ. μέχρι 5.65 μ., ἐν συνεχείᾳ δὲ κάμπτεται πρὸς Β. Συνεχομένως ὁμως πρὸς τὸ ἀνατολικὸν πέρασ καὶ καθέτως ταύτης ἀπεκαλύφθη πρὸς Ν. ὁμοίως κατασκευῆς τοῖχος ἐκ δύο σειρῶν δόμων καὶ εἰς μῆκος 2.50 μ., ἐνῶ ἐπὶ μήκους 1.80 μ. εἰσέτι σώζεται μόνον ἡ θεμελίωσις, περαιτέρω δέ, πρὸς τὴν θάλασσαν, εἶναι κατεστραμμένος.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων κυριώτερα εἶναι ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων, βελονοειδῆς ἀντικείμενον ἐκ χαλκοῦ, κλπ.

Ἡ ἀρξαμένη πέρουσιν ἔρευνα τῶν ἀνατολικῶς καὶ ἐφαπτομένως τοῦ μνημείου (;) ἔξ χωρισμάτων, πιθανῶς καταστήματος ἀγορᾶς, συνεχίσθη εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα, ἐκ Ν. ἀριθμούμενα. Τὰ διαφόρων διαστάσεων ὡς ἄνω χωρίσματα ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς καὶ μέχρι τοῦ ἐκ μεγάλων καὶ ἀκανονίστων πλακῶν σχιστολίθου δαπέδου των, ἐνῶ ἀνατολικῶς τούτων ἀνεφάνησαν θεμέλια κτισμάτων ἐκ κοινῶν λίθων. Εὐρήματα ἐνταῦθα ἐγένοντο: εἰδῶλια εἰς τεμάχια, ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων καὶ μελαμβαφῆ, χαλκῆ αἰχμὴ βέλους, πόρπη θρυμματισμένη, τμήμα μαρμαρίνης λεκανίδος, δυσδιάκριτα χαλκᾶ νομίσματα, κέραμοι στέγης, ἀλλὰ περιέργως καὶ ὀλίγα ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων.

ΒΑ. τοῦ μνημείου (;) συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν μόνον κτίσματος. Ἐν πρώτοις ἐξεκαθαρίσθη ἅπασα ἡ ἔκτασις ἐκ τῆς πυκνοτάτης ἀγρίας βλαστή-

σεως καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθησαν τετράγωνον κτίσμα συνεχομένως δὲ τούτου πρὸς Ν. τοῖχος ὠραιότατης κατασκευῆς, ἐξ ἀσβεστολίθων, μήκ. 33 μ. πλάτ. 1.40 μ. καὶ ὕψ. 0.50-1.10 μ., ὁμοίως δὲ καὶ ἕτερος τοῖχος πρὸς Δ., ἰδίας κατασκευῆς καὶ διαστάσεων, ἀποκαλυφθεὶς μόνον μέχρι μήκους 10.20 μ. Εἰς τὸ περιέργου κατασκευῆς τοῦτο κτίσμα εὐρέθησαν γενικῶς ὄστρακα μελαμβραφῆ, μεγαρικά, ὀλίγα προϊστορικά, χαλκᾶ νομίσματα ἐ-

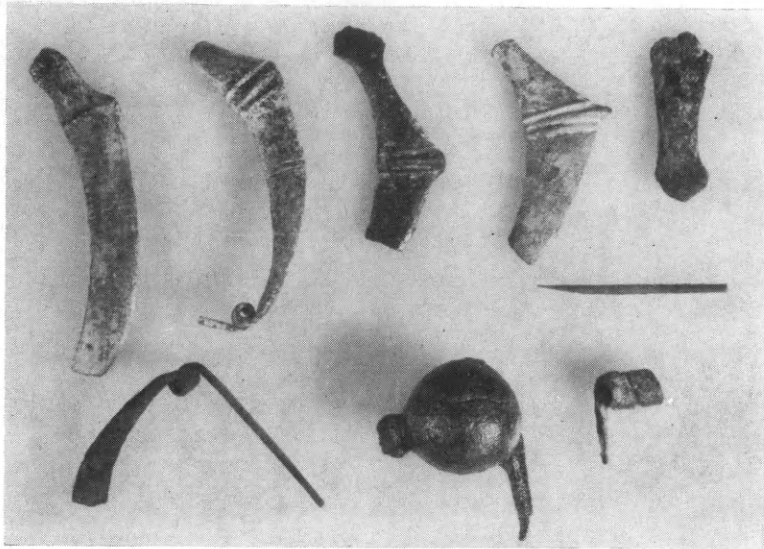
Εἰκ. 66. Χαλκᾶ πόρπαι.

φθαρμένα, ὡς καὶ τεμάχια ἐρυθροῦ ἐπιχρίσματος πάχ. 0.005 μ. περίπου.

Εἰς τὸν ἀγρὸν Σοφόγλου, ἔνθα τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ἢ ἔρευνα συνεχίσθη ἐπὶ τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος-τάφου (;), ὅπου ἀνευρέθησαν, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, προϊστορικά ἀγγεῖα. Ἐξεκαθαρίσθη πλήρως ἅπας ὁ χώρος μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους (βάθ. 1.10 μ.) καὶ ἀπεκαλύφθη οὕτως εἰς τὸ σύνολον τὸ κυκλικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποίου εἶναι τελείως κατεστραμμένον τὸ πρὸς Νότον τμήμα.

Ὀλίγα ὄστρακα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων, χαλκᾶ ἐφθαρμένα νομίσματα, πόρπαι (εἰκ. 66, 67) καὶ ἄλλα χαλκᾶ ἀντικείμενα νεωτέρων χρόνων εὐρέθησαν εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, ὁμοῦ μετὰ προϊστορικῶν, προφανῶς δὲ ἐκ τῆς ἀναμείξεως τούτων παλαιότερον, καθ' ὅσον τὰ χῶματα ἦσαν τεταραγμένα ἐξ ἀρ-

χαιοκαπηλικῶν ἐρευνῶν. Μέγα ὅμως πλῆθος ὀστράκων προϊστορικῶν ἀγγείων εὑρέθη εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ κτίσματος, ἐκ τῶν ὁποίων ἀμέσως συνεκροτήθη ἀγγεῖον, ἐνῶ εἰς βάθος 0.90 εὑρέθη ἐκπληκτικὸν προϊστορικὸν εἰδώλιον θεότητος, εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ὕψ. 0.15 μ. (εἰκ. 68). Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων συνάγεται ὅτι πρόκειται περὶ τάφου προϊστορικοῦ, συληθέντος πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ὅτε καὶ τὸ περιεχόμενόν του ἀπερρίφθη εἰς τὸ πρὸς Νότον τμήμα.

Εἰκ. 67. Χαλκαῖ πόρπαι.

Εἰς τὸν ἀγρὸν Μ. Τσαμπάζη, πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τοῦ τείχους τῆς πόλεως, συνεχίσθη ἡ περυσινὴ ἔρευνα ἐπὶ ἐκτάσεως 2×5 μ. καὶ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Εὑρέθησαν ὀστρακα μελαμβραφῆ, ὡς καὶ πλεῖστα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, μὲ ποικίλας παραστάσεις (εἰκ. 69).

Ἐκτὸς τοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀνεκαλύφθη καὶ ἕτερον τμήμα τούτου, ἀρχόμενον ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, παρὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον «σκοτεινὸν ρεῦμα», ὅπου εἶναι καὶ λίαν κατεστραμμένον. Ἐν ἀρχῇ ἔχει κατεύθυνσιν πρὸς ΒΑ. καὶ ἐν συνεχείᾳ, περιβάλλον τὸν ἔναντι ἀρκετὰ ἐκτεταμένον λόφον, καταλήγει εἰς τὸν πρὸς Ν. ἐξαιρετικῶς κρημνώδη βράχον, πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τὸ κοινῶς λεγόμε-

Εικ. 68. Προϊστορικόν ειδώλιον.

Εικ. 69. Ἐρυθρόμορφος δίωτος σκύφος.

μενον «πέσιμο τῆς νύφης», ἢ «πέσιμο τοῦ ταύρου», προφανῶς ἐκ τῆς πτώσεως νυμφικῆς τινος πομπῆς, δεδομένου ὅτι, μέχρι πρό τινων δεκαετηρίδων, ἐκ τοῦ σημείου τούτου διήρχετο καὶ ἡ δημοσία ὁδὸς Ἀλεξανδρουπόλεως — Μάκρης — Κομοτηνῆς — Ξάνθης — Νέστου ποταμοῦ, παραλλήλως ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν ἱστορικὴν Ἐγνατίαν ὁδόν.

Εἰς τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν ΝΑ. τμήμα τοῦ χώρου καὶ εἰς κρημνώδη περιοχὴν ἐντὸς ἀγροῦ ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐντὸς τάφρου (3 × 3 μ.) καὶ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους (0.40 μ.),

Εἰκ. 70. Περιοχὴ δυτικῶς τῆς Μεσημβρίας (Ἰομαρος).

εὐρέθησαν δὲ ὄστρακα μελαμβραφῆ, βάσεις ἀμφορέων, ὡς καὶ λαβαὶ αὐτῶν ἄνευ σφραγίδων.

Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ νεκροταφείου, πλησίον τοῦ χειμάρρου, ἐπεσημάνθη τάφος μεγάλων διαστάσεων, ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου περισυνελέγησαν ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων, ὁμοίων πρὸς τὰ τοῦ ἀγροῦ Σοφόγλου.

Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀγροφυλάκων τῆς περιοχῆς ἀνεζητήθησαν τάφοι δυτικῶς τοῦ νεκροταφείου καὶ πέραν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Πέραμα κατερχομένου χειμάρρου, κοινῶς Σαπλι - Ντερέ, ὡς καὶ εἰς τὸν πρὸς Ν. αἰγιαλόν, ἀλλ' ἅπαντες οἱ ἐπισημανθέντες εἶχον συληθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν ἐντοπίων.

Δυτικώτερον, πάντοτε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐπιβλη-
τικώτατα δεσπόζοντος ὄρεινοῦ ὄγκου τοῦ Ἰσμάρου (Μαρώνια)

Εἰκ. 71. Μεσαιωνικὸς πύργος.

Εἰκ. 72. Τοποθεσία «Γάτος».

(εἰκ. 70), εἰς τὴν περιφέρειαν «Βρύση Μουσαῖ» καὶ Μεσαιωνικοῦ
Πύργου (εἰκ. 71), ἐπεσημάνθησαν τάφοι ἐξ ἀσβεστολίθου εἰς
σειρᾶς, βορείως πάντοτε τοῦ σημερινοῦ δρόμου, ὅπου τὸ θαμνῶ-

δες ἐκ πρίνων δάσος κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. Νοτίως τοῦ δρόμου τούτου καὶ πρὸς τὸν αἰγιαλόν, εἰς τὴν τοποθεσίαν «Γάτος» (εἰκ. 72), ἔνθα μικρὸς λιμὴν, παρατηρήθησαν κτίσματα ἐντὸς χώρου διὰ πυκνοτάτων θάμνων κεκαλυμμένου, πρὸς τὸν πρὸς Ἀνατολὰς δὲ κρημνώδη ὄγκον ἡμικυκλικὸν κατασκευάσμα - βάσις ἐκ τοπικῶν λευκῶν λίθων. Ὀλίγον ὑψηλότερον τούτου διακρίνονται θεμέλια τετραγώνου οἰκοδομήματος ὁμοίως ἐκ λευκῶν λίθων. Ἐντὸς ἀγροῦ τῆς ἰδίας περιοχῆς περισυνελέγησαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων.

Γενικῶς ἡ περιοχή αὕτη παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, πιθανὸν δὲ νὰ εἴμεθα ἐπὶ τὰ ἔχνη πολισμάτων τινος, ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ ὅπωςδῆποτε μελλοντικῶς.

10. ΜΕΣΑ ΛΕΣΒΟΥ

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1967 συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ψευδοδιπτέρου ἰωνικοῦ ναοῦ τῶν Μέσων Λέσβου διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Βασιλείου Πετράκου. Τὸν ναὸν εἶχεν ἀνασκάψει μερικῶς ὁ Koldewey τὸ 1885-1886, ἔκτοτε δὲ ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ ἰλύος καὶ φυτείας. Διὰ τῆς νέας ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη τὸ ἄσκαπτον δυτικὸν μέρος τοῦ ναοῦ καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ ἀνεσκαμμένον (εἰκ. 73).

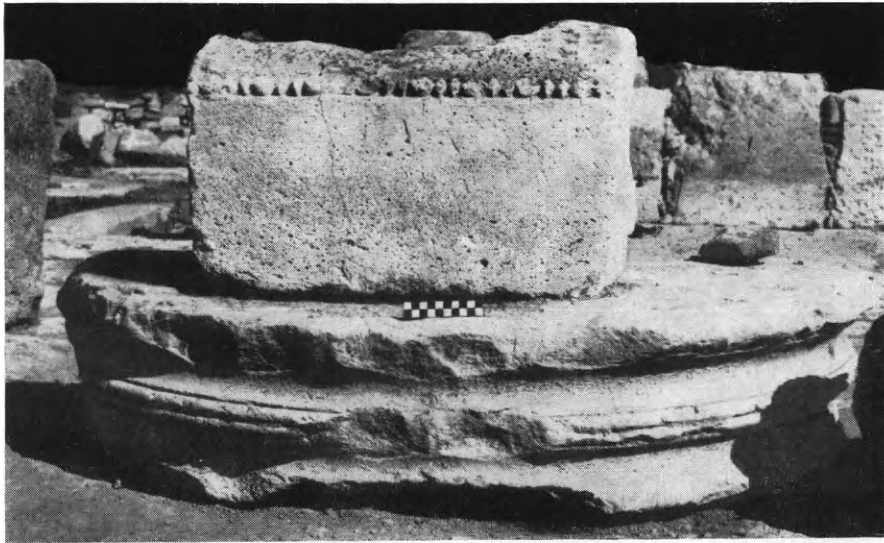
Καὶ τὸ νέον τμήμα τοῦ ναοῦ εἶναι οἰκτρῶς κατεστραμμένον, εἰς ὥρισμένα δὲ σημεῖα ἡ καταστροφὴ ἔχει φθάσει μέχρι τοῦ τρίτου ὑπὸ τὴν εὐθυνητήριαν λίθου, συγκριτικῶς ὅμως διατηρεῖται καλύτερον ἢ τὸ ὑπὸ τοῦ Koldewey ἀνασκαφέν τμήμα.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἐπιχώσεις ἦσαν νεώτεραι, χρονολογούμεναι εἰς τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἐντὸς αὐτῶν εὐρέθησαν ὀλίγα τμήματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ (εἰκ. 74) καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἐντὸς τμήματος ἀγγείου, ὑπὸ μικρὰν ἐπίχωσιν εὐρέθηθη θησαυρὸς τεσσαράκοντα ὀκτὼ χρυσῶν ἐνετικῶν δουκάτων χρονολογούμενων ἐπὶ δόγῃ Andrea Dandolo (1343-1354). Κατὰ τὰς ἀνωτέρας ἐπιχώσεις τῆς νοτίας περιστάσεως εὐρέ-

θησαν τρεῖς ταφαὶ τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅμοίᾳς ταφὰς εἶχεν

Εἰκ. 73. Ὁ ἀνεσκαμμένος ναὸς τῶν Μούσων ἀπὸ ΒΔ.

Εἰκ. 74. Ἴωνικὴ βάση κίονος τοῦ ναοῦ.

εὖρει καὶ ὁ Koldewey. Αὗται δικαιολογοῦνται ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ταξιάρχου, ἡ ὁποία διεδέχθη τὴν βασιλικὴν καὶ ἤτις ἐχρησί-

μενε καὶ ὡς κοιμητηριακὴ τοῦ δυτικῶς τοῦ ναοῦ ἐν ἐρειπίοις εὐ-
ρισχομένου χωρίου τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας (εἰκ. 75).

Εἰκ. 75. Τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ταξιάρχου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ.

Εἰκ. 76. Ἡ νοτιὰ πλευρὰ τοῦ ναοῦ.

Αἱ ἔξω τοῦ ναοῦ γενόμεναι δοκιμαὶ ἀπεκάλυψαν δυτικῶς μὲν
στοιχεῖα ὑποκαύστου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐσκάφη λόγῳ τῶν ἀφθό-

ως ἐκεῖ ἀναβλυζόντων ὑδάτων, νοτίως δὲ τοῦ ναοῦ μέγαν ἀριθμὸν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ ἤτοι σφονδύλων, τμημάτων τοῦ στυλοβάτου, τῆς λιθίνης σίμης καὶ βάσεις τῶν κιόνων (εἰκ. 76). Ἐπιγραφῆς οὐδὲ θραῦσμα εὐρέθη.

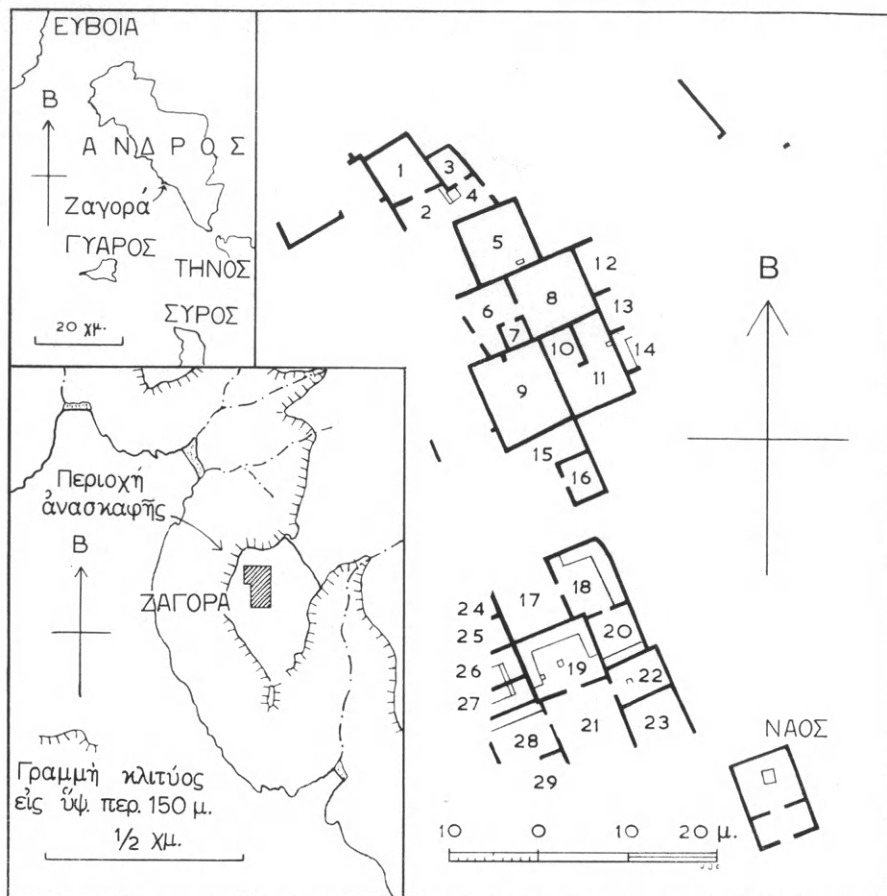
Ἄφθονα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν ἐπίτηδες πλησίον τοῦ ναοῦ κατασκευασθεῖσαν ἀποθήκην, ἐκ τῶν μανδροτοιχίων τῶν κτημάτων τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς, τὰ ὁποῖα, προστιθέμενα εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρεθέντα καὶ τὰ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Χαριτωνίδου συλλεγέμενα, ἐπιτρέπουν νέαν μελέτην, ἀπαραίτητον ἄλλωστε, τοῦ ναοῦ.

11. ΑΝΔΡΟΣ

Εἰς Ζαγορὰν Ἄνδρου, βραχῶδες ἀκρωτήριο τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, διεξήχθη διὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney κ. Ἄλεξ. Καμπίτογλου ἀνασκαφὴ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ δι' ἐπιχορηγήσεως τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney. Συνειργάσθησαν ἡ ὑφηγήτρια J. M. Birmingham, ὁ ἀρχιτέκτων ὑφηγητὴς J. J. Coulton καὶ ὀκταμελὴς ἐπιστημονικὴ ὁμάς.

Τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ εἶχεν ἐπισημάνει ὁ καθηγητὴς N. Κοντολέων, ὁ δὲ κατὰ τὸ 1960 ἔφορος N. Ζαφειρόπουλος εἶχε προβῆ καὶ εἰς μικρὰν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν δέμηνον περίοδον ἐγένετο συστηματικὴ τοπογραφικὴ μελέτη τῆς περιοχῆς τοῦ συνοικισμοῦ, ἔχοντος ἕκτασιν 15 1/2 στρεμμάτων κειμένου δ' ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος ὄροπεδίου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου καὶ σχιστολίθου. Τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ ὄροπεδίου εὐρίσκεται εἰς τὸ δυτικὸν ἡμισυ αὐτοῦ, αἱ δὲ οἰκίαι ἐκτίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἐπικλινούς ἐδάφους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη εἰς τὴν βορειοδυτικὴν περιοχὴν. Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε μερικῶς ἢ ὀλιγῶς 33 ὀρθογώνιοι χῶροι: δωμάτια ἢ αὐλαί (εἰκ. 77). Αἱ διαστάσεις τῶν δωματίων ποικίλλουν ἀπὸ 16 ἕως 41.5 τετρ. μέτρα. Τῶν τοίχων διατηροῦνται μόνον τὰ λίθινα θεμέλια καὶ τὰ κατώτερα τμήματα, ἐκτισμένα διὰ σχιστολίθων,

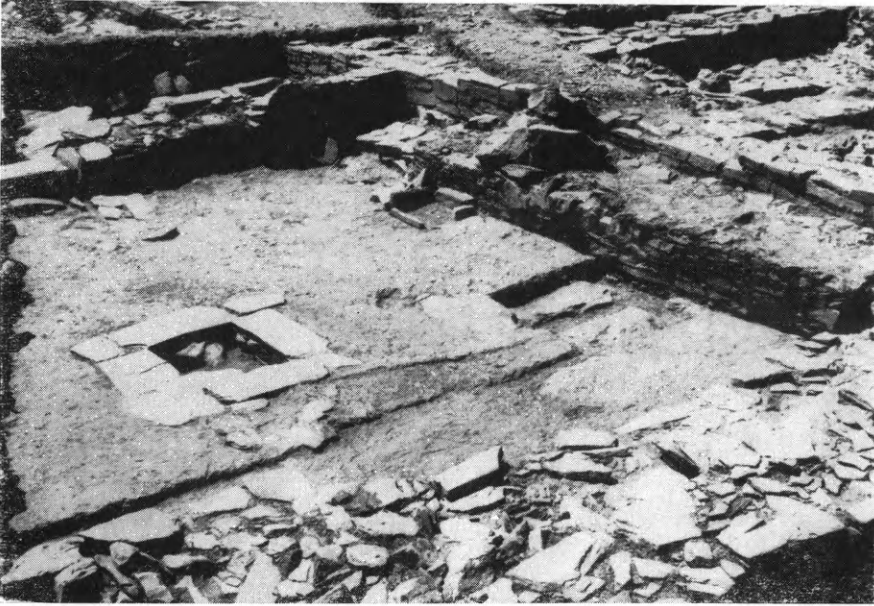
προερχομένων ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ συνοικισμοῦ ἢ σπανιώτερον διὰ τοπικοῦ μαρμάρου, ἄνευ κονιάματος, διὰ τῆς ἀπλῆς ἐπι-

Εἰκ. 77. Διάγραμμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς καὶ χάρται τῆς νήσου Ἄνδρου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ζαγορᾶς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ὁ γεωμετρικὸς συνοικισμὸς καὶ τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον τὸν χωρίζει ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον νήσον. (Σχ. J. J. Coulton)

θέσεως τῶν λίθων. Πηλὸς ἐχρησιμοποιήθη μόνον σποραδικῶς. Ἡ στάθμη τῶν δαπέδων προσδιορίζεται ἐκ τοῦ παχέος στρώματος ἀργιλώδους γῆς, ἐκ τῆς παρουσίας πυκνοῦ στρώματος ὄστράκων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐστιῶν, αἵτινες εὐρέθησαν εἰς τινὰ τῶν δωματίων. Ἔτερον στρώμα πεπιεσμένης ἀργιλώδους γῆς ὑπεράνω τοῦ δαπέδου καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, μακρὰι πλάκες ὀφείλονται εἰς τὰς καταπεσούσας

στέγας, αἵτινες ἀπετελοῦντο ἐκ δοκῶν, ὑποστηρίζουσῶν πλάκας κεκαλυμμένας διὰ πεπιεσμένου πηλοῦ. Εἰς τὰ μικρὰ δωμάτια αἱ δοκοὶ τῆς ὀροφῆς ἀκκουμβῶσιν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν δύο ἐκ τῶν πλευρῶν, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὰ μεγαλύτερα, ἐφ' ὅσον δὲν εὐρέθησαν εἰς αὐτὰ ἴχνη ἐσωτερικῶν ξυλίνων κιόνων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης. Αἱ ἐστίαί, αἱ εὐρεθεῖσαι εἰς τὰ δωμάτια

Εἰκ. 78. Δωμάτιον 19. Ἐκ τῆς ἀποφύσεως ἀπὸ βορρᾶ. Διακρίνεται ἡ μεγάλη κεντρικὴ ἐστία καὶ ἕτερα πλησίον τοῦ κεντρικοῦ τοίχου.

16, 19, 22, ἀποτελοῦνται ἐκ τεσσάρων σχιστολίθων — ἐνίοτε καὶ ἐκ προσθέτων μικροτέρων λίθων — σχηματιζόντων τετράπλευρον πλαίσιον, εὐρίσκονται δὲ συνήθως εἰς τὸ κέντρον τῶν δωματίων (εἰκ. 78). Εἰς ἐννέα ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων δωματίων (14, 18, 19, 20, 26, 27, 28, Α') λίθινα θρανία ἔχουν κτισθῆ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων καὶ ἐφάπτονται αὐτῶν. Ἀποτελοῦνται ἐκ κανονικῶς ἐκτισμένης προσόψεως εἰς ἀπόστασιν 1.20 μ. περι-που ἀπὸ τοῦ τοίχου καὶ ἐκ λίθων ἀτάκτως ριφθέντων εἰς τὸ με-ταξὺ κενόν. Τὸ μέγιστον διατηρηθὲν ὕψος θρανίου εἶναι 0.59 μ. (δωμάτιον 19). Εἰς τὴν ἀπλουστεράν των μορφῆν τὰ θρανία εἶναι ἐκτισμένα κατὰ μῆκος ἐνὸς μόνου τοίχου. Εὐρέθησαν

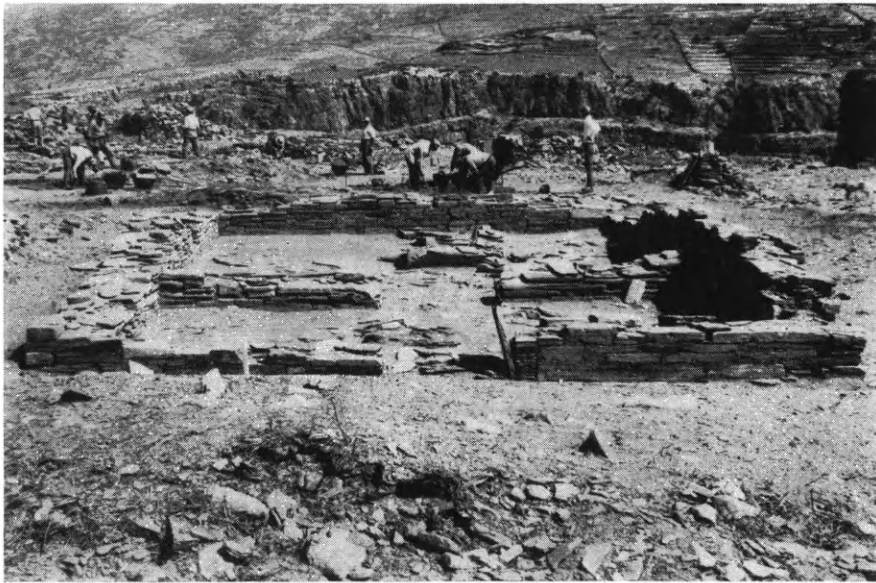
ὄμως καὶ θρανία εἰς σχῆμα Γ καὶ Π. Ὡς τὰ ξύλινα «μεντέρια» εἰς σύγχρονα χωρία τῆς Ἑλλάδος, τινὰ τῶν θρανίων αὐτῶν ἐχρησιμοποιοῦντο προφανῶς τὴν μὲν νύκτα ὡς κλῖναι τὴν δὲ ἡμέραν ὡς καθίσματα. Ἐν τούτοις εἰς τὰ δωμάτια — ἀποθήκας, 26 καὶ 27 — δύο θρανία ἰσχηματίζοντα ὁμοῦ ἐν Π φέρουν κοιλότητος διὰ τὴν ὑποδοχὴν μεγάλων πίθων. Πλὴν τῶν ἐστιῶν καὶ τῶν θρανίων μερικαὶ οἰκίαι ἔχουν ἐντὸς τοῦ δαπέδου λίθινα κιβωτοειδῆ δοχεῖα μετὰ τοιχωμάτων ἐκ λεπτῶν πλακῶν σχιστολίθου τοποθετημένων καθέτως καὶ πολὺ πλησίον τοῦ τοίχου. Ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας χρῆσις τοιούτων δοχείων εἰς τὴν νῆσον ὡς σκαφῶν φέρει εἰς τὴν σκέψιν μίαν παρομοίαν χρῆσιν διὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δὲν βοηθοῦν πάντοτε νὰ διαπιστώσωμεν κατὰ πόσον δωμάτια περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἀποτελοῦν ἐν ξεχωριστὸν διαμέρισμα. Ὁρισμένα δωμάτια (1 καὶ 2, 3 καὶ 4) ἐπικοινωνοῦν μετὰ τῶν διὰ θύρας. Πιθανὴν ἔνδειξιν ὑπάρξεως δευτέρου ὀρόφου ἀποτελεῖ ἐν παράξενον θρανίον καὶ ἐν εἶδος παχέος πεσσοῦ, ἐρμηνευόμενα ὡς βάσις κλίμακος. Ὁ χαρακτήρ τῶνωματίων τῆς νοτίας ομάδος διαφέρει κάπως τοῦ τῆς βορείου. Το ἐξαιρετικὸν μέγεθος τῶν, ἢ διὰ θυρῶν ἐπικοινωνία αὐτῶν καὶ ἡ γειννιάσις τῶν πρὸς τὸν ναὸν ἐπιτρέπουν νὰ υποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν μερῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκίας, τῆς τοῦ ἀρχοντος τοῦ συνοικισμοῦ. Ὅδοι δὲν εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε, πλὴν ὀρισμένων ἀβεβαίων ἐνδείξεων.

Τὰ περισσότερα οἰκοδομήματα φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς μίαν περίοδον: ἐν τούτοις εἰς τρία δωμάτια (18, 20, 22) εὐρέθησαν 2 δάπεδα. Ἡ χρονικὴ διαφορὰ τῶν φαίνεται νὰ εἶναι μεγάλη, ἢ ἀκριβῆς χρονολόγησις τῶν ὄμως θὰ καταστῇ δυνατὴ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς λεπτομεροῦς μελέτης τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων. Γενικῶς, ἐφ' ὅσον τὰ ἀρχαιολογικὰ στρώματα δὲν κατέρχονται εἰς μέγα βάθος, τείνει τις νὰ συμπεράνη ὅτι ὁ συνοικισμὸς ηὔξηθη ὀριζοντίως μᾶλλον ἢ καθέτως. Αἱ οἰκίαι εἰς τὴν ὑψηλοτέραν περιοχὴν τοῦ ὄροπεδίου ἦσαν ἴσως καὶ αἱ ἀρχαιότεραι.

Εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα ναὸν ἐγένοντο περιορισμέναι ἐργασίαι (εἰκ. 79). Προφανῶς εὐρίσκατο οὗτος εἰς τὸ κέντρον τοῦ

συνοικισμού. Ἐκτισμένος ἐπιμελῶς, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διὰ σχιστολίθου, παρουσιάζει τετράγωνον σηκὸν καὶ κλειστὸν πρόναον (μῆκ. 10.5 μ., πλ. 7.5 μ.). Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ὑπάρχει τραπεζοειδῆς βωμὸς τοποθετημένος ἀσυμμέτρως ὡς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ ναοῦ, γεγονός ὀφειλόμενον μᾶλλον εἰς θρησκευτικούς λόγους: εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν θὰ εὐρίσκετο ὁ βωμὸς, ὅτε ἀνήκεν εἰς ἀρχικὸν ὑπαίθριον τέμενος, τὸ ὁποῖον μετετράπη ἀργότερον

Εἰκ. 79. Ναός. Ἐπιφάνεια ἀπὸ Ν., δεικνύουσα τὸν πρόναον καὶ τὸν σηκὸν μετὰ τοῦ βωμοῦ.

εἰς κλειστὸν ναόν. Ἡ περιοχὴ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἦτο ἱερά. Ἀμέσως πρὸς Β. αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχον κτήρια, ἐνῶ εὐρέθησαν ἀναθηματικαὶ προσφοραὶ (ἀγγεῖα) καὶ λείψανα ἐκ θυσιῶν.

Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἄξια προσοχῆς εἶναι: τεμάχιον σιδηρᾶς πόρπης, διασῶζον μόνον τὸ τόξον αὐτῆς, εἰς λίθινος τριπτήρ καὶ εἰς λίθινος δίσκος ἀγνώστου χρήσεως· πῆλινα πηνία (κουβαρίστρες) (εἰκ. 80), ἐν τῶν ὁποίων εἶναι μοναδικὸν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν, προέρχεται δὲ πιθανῶς ἐξ Ἀθηνῶν· εἰς γεωμετρικὸς σκύφος, μία οἶνοχόη εἰσαχθεῖσα προφανῶς ἐκ Κορίνθου καὶ μία κοτύλη τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος (εἰκ. 81)· τεμάχια πίθου τῆς ὀπίμου γεωμετρικῆς ἐποχῆς μετ' ἀναγλύφου

διακοσμήσεως διατεταγμένης εἰς ζώνας ἐκ συνεχοῦς τεθλασμένης γραμμῆς (zig-zag), ἐκ διπλῶν κυματοειδῶν γραμμῶν καὶ ἐκ

Εἰκ. 80. Πήλινον πηνίον μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως.
Πιθανῶς ἀθηναϊκῆς προελεύσεως.

Εἰκ. 81. Ἄγγεα ἐκ Ζαγοράς: κοτύλη, οἰνοχόη καὶ σκύφος.

σειρᾶς συμπελεγμένων ἀγκίστρων (εἰκ. 82): τέλος τεμάχιον ἀγγείου τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος μετ' ἀναγλύφου καὶ ἐγ-

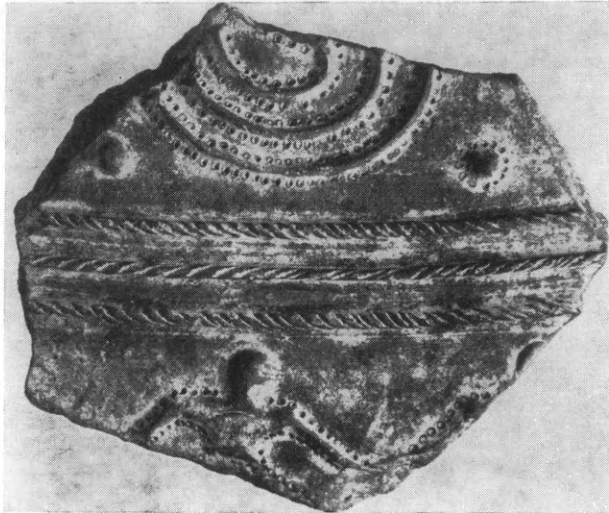
χαράκτου διακοσμήσεως. Ἡ ἐπιφάνειά του διαιρεῖται διὰ 3 ὀρι-

Εἰκ. 82. Τεμάχια πίθου μετ' ἀναγλύφων διακοσμήσεων.

ζοντίων σχοινοειδῶν ταινιῶν εἰς 2 ζώνας: ἄνω σπειροειδῆς

γραμμὴ καὶ κόμβοι, κάτω δύο μορφαὶ ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς ὁμάδα χορευτῶν (εἰκ. 83).

Εἰκ. 83. Τεμάχιον ἀγγείου μετ' ἀναγλύφων καὶ ἐγχαράκτων κοσμημάτων.

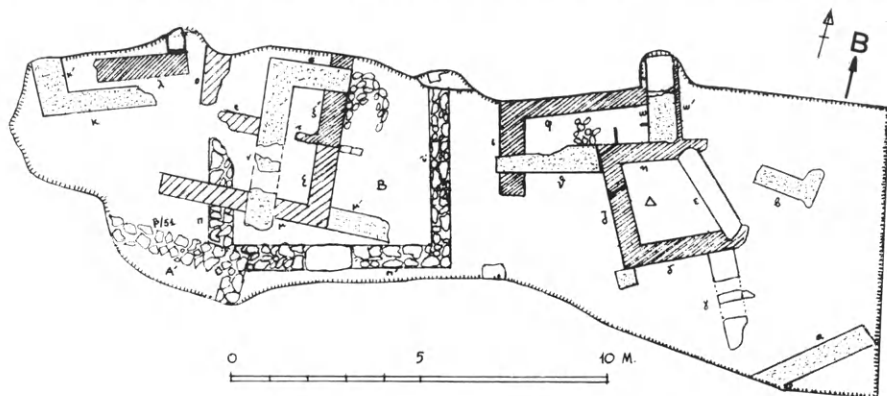
Ἡ Ζαγορά ἐμφανίζεται εἰς τὸ Αἰγαῖον ὡς σημαντικὸν κέντρον τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ τῆς ἤλθον προφανῶς εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν μετακίνησιν ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ συνοικισμὸς ἤκμασε κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ βίος τοῦ ἐτερματίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος.

12. ΝΑΞΟΣ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχειαν τῆς ἐν Νάξῳ ἀνασκαφῆς ὁ καθηγητὴς κ. Κοντολέων μετὰ τῶν συνεργατῶν τοῦ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πόλιν καὶ τὸ προπύριον ἀναφανέν ἑλληνιστικὸν στωικὸν οἰκοδόμημα.

Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν πόλιν συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα οἰκίας, Β ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 84), ἣτις εἶχεν ἀναφανῆ ἐν μικρῷ μέρει ἤδη κατὰ τὸ 1951. Ἡ οἰκία αὕτη εὑρίσκεται ἐν μέρει ἐν τῇ θαλάσῃ

(εικ. 85), κατέστη δὲ δυνατόν νὰ ἀναφανοῦν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον οἱ τρεῖς αὐτῆς τοῖχοι καθὼς καὶ τὸ ἐκ κονιάματος

Εἰκ. 84. Σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1967.

δάπεδον αὐτῆς· εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου σώζεται τὸ ἐκ σχίστου κατώφλιον αὐτῆς. Ὑπὸ καταπεσόντα λίθον τῆς οἰκίας

Εἰκ. 85. Ἡ οἰκία Β.

ταύτης, προφανῶς κατὰ τὴν ἐκ σεισμοῦ ἴσως καταστροφὴν τῆς, συνελέγησαν τεμάχια μικροῦ πιθοειδοῦς ἀγγείου τῆς νεωτέρας

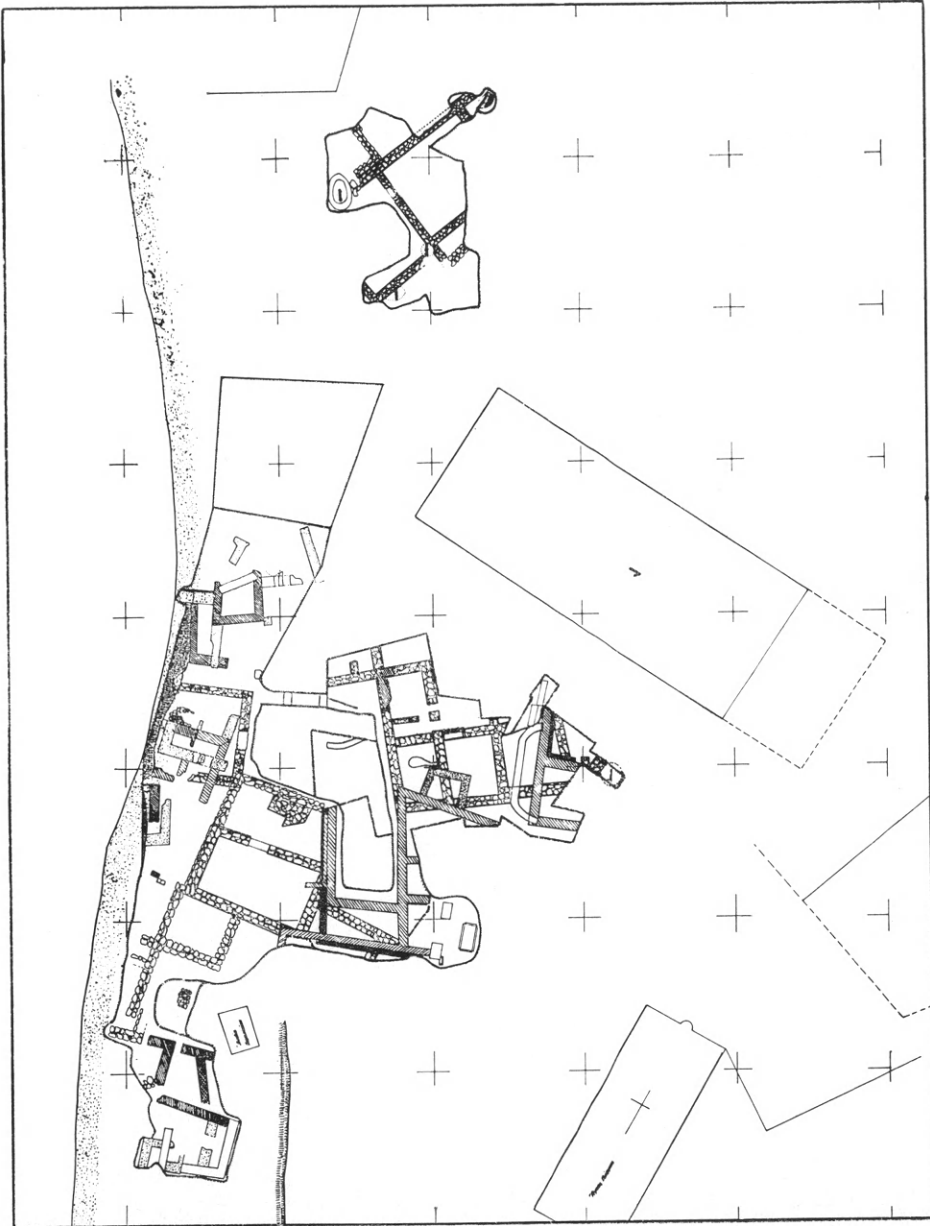
φάσεως τῆς μυκηναϊκῆς IIIA ἐποχῆς (εἰκ. 86), τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος, παρεχομένης οὕτω καὶ μιᾶς περαιτέρω σαφοῦς ἐνδείξεως, ὅτι ἡ ἀκμὴ τῆς παλαιότερας φάσεως τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως συμπίπτει πρὸς τὴν ἔναρξιν τῆς III μυκηναϊκῆς περιόδου, γεγονός ὅπερ εἶχεν ἤδη διαπιστωθῆ. Εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας μέχρι καὶ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων περιόδους ἀνήκουν οἱ ἐπὶ

Εἰκ. 86. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας Β.

τῆς οἰκίας ταύτης ὑπάρχοντες τοῖχοι, ὡς δεικνύουν ἡ ὑψηλότερα των θεμελίωσις καὶ τὰ περισυλλεγένητα ὄστρακα.

Εἰς τὰς νεωτέρας ταύτας περιόδους ἀνήκει καὶ τὸ ἀνατολικώτερον εὑρισκόμενον οἰκοδομικὸν συγκρότημα Δ (σχ. εἰκ. 84), ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ ἓν σκληρὸν δάπεδον ἐκ γῆς συμπεπηγμένης μετὰ λίθων, ὀστράκων καὶ ὀστρέων. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸ οἰκιῶν παλαιότερα εἶναι ἡ οἰκία Δ, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν δύο

Εικ. 87. Σχεδιογράφημα της περιοχής της μυκηναϊκής πόλεως.

χῶροι, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς μεταγενεστέρως ἀνακτίσεις τῆς οἰκίας μέχρι καὶ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, ὡς δεικνύει ἡ ἐκεῖθεν προερχομένη κεραμεική.

Τὸ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως δεικνύει ἡ εἰκὼν 87, μὲ τὴν διάκρισιν τῶν διαφόρων

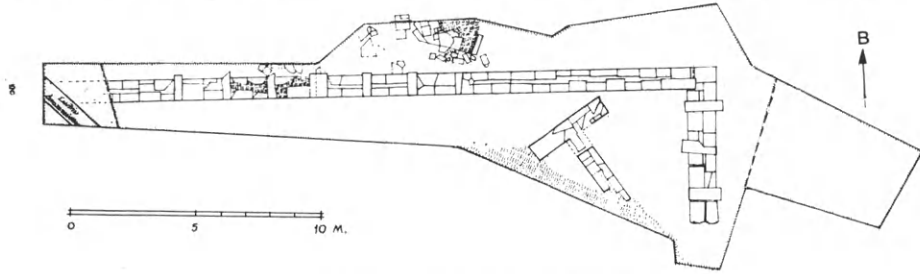

Εἰκ. 88. Τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς 'Αγορᾶς.

ἐποχῶν. Εἶναι σαφῆς ἡ συνεχὴς ἀνάκτις καὶ ἐπισκευὴ τῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην οἰκιῶν, πράγμα τὸ ὁποῖον φανερώνει τὴν πυκνὴν καὶ συνεχῆ κατοίκησιν.

Ἐπεχειρήθη συγχρόνως ἢ κατὰ τὸ δυνατόν συμπλήρωσις τῆς ἀποκαλύψεως τῆς προπέρουσιν ἐπαναφανείσης τετραγώνου στοᾶς, μεταξὺ τῶν ἐπὶ ταύτης συγχρόνων οἰκιῶν καὶ ὁδῶν. Τὸ 1965 εἶχεν ἀναφανῆ μικρὸν τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Τοῦτο ἠρευνήθη, ὅπου ἦτο δυνατόν, περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 88), δειχθέντος, ὅτι καὶ ἐκεῖ ἡ καταστροφὴ τοῦ τοίχου τοῦ στυλοβάτου ἦτο μεγάλη, ἰδίως ἔνεκα τῆς διελεύσεως ἐκεῖθεν ἑνὸς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὕδραγωγοῦ. Τὰ δυτικῶς φαινόμενα ἐρείπια εἶναι ὑστέρων ἐλληνιστικῶν - ρωμαϊκῶν χρόνων. Εὐχερεστέρα ἐφαίνετο ἡ ἔρευνα τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς στοᾶς, τῆς πρὸς τὴν

θάλασσαν. Ὅντως ἀπεκαλύφθη εἰς μέγα μῆκος, 25 περ. μέτρων

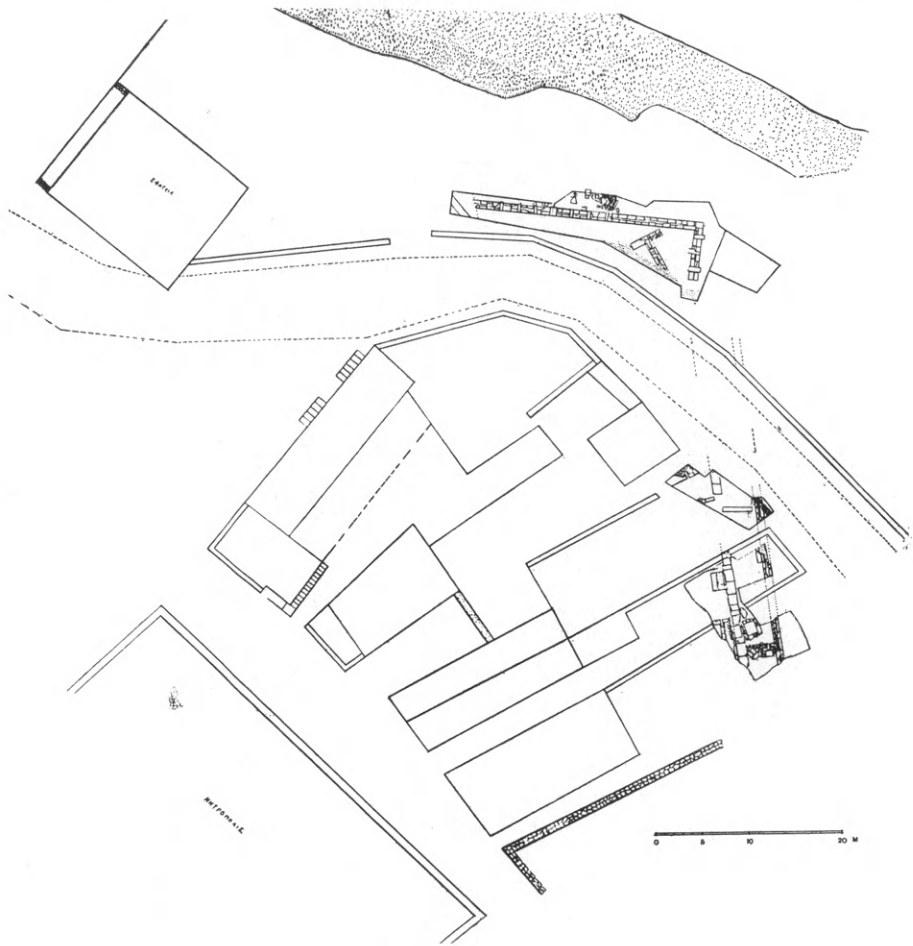
Εἰκ. 89. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς στοᾶς.

Εἰκ. 90. Ἡ βόρειος πλευρὰ τῆς στοᾶς.

(εἰκ. 89), τὸ βόρειον καὶ εἰς μικρότερον τὸ ἀνατολικὸν σκέλος

ένος γωνιουμένου, ισχυροτάτου τοίχου θεμελιώσεως με μεγάλους επιμήκεις λίθους γρανίτου δρομικούς και έγκαρσίους (εικ. 90) με συχνή παρεμβολή μικρότερων λίθων εις τὰ μεταξύ τῶν ὀριζοντίων ἀρμῶν κενά. Ἀδύνατος ὁμως ἦτο ἡ ἔρευνα πρὸς ἀνεύ-

Εικ. 91. Σχεδιογράφημα τῆς ἀνατολικῆς καὶ βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀγορᾶς.

ρεσιν τοῦ τοίχου τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς λόγω τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης ὁδοῦ.

Ἄλλὰ τὸ βόρειον τοῦτο σκέλος δὲν εὐρίσκεται εις ὀρθὴν γωνίαν πρὸς τὸ ἀνατολικόν (εικ. 91). Πιθανῶς τὸ οἰκοδόμημα δὲν περιεκλείετο ὑπὸ συνεχῶς στοᾶς καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας

πλευράς. Ὅπωςδήποτε τὰ ὀλίγα κεραμεικὰ εὐρήματα καὶ ἡ τοιχοδομία ἐνισχύουν τὴν εἰς πρωίμους ἑλληνιστικούς χρόνους κατασκευὴν τοῦ κτηρίου ἴσως δὲ καὶ παλαιότεραν προκειμένου διὰ τὴν βόρειον στοάν.

13. ΘΗΡΑ. Ἀκρωτήρι.

Διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου ἐνήργησεν ἡ Ἐταιρεία ἐφέτος ἀνασκαφὴν ἐν Θήρᾳ καὶ εἰς θέσιν Ἀκρωτήρι. Ἡ ἐν Θήρᾳ ὑπαρξίς ἀκμαίου πολιτισμοῦ πρὸ τῆς κολοσσιαίας ἐκρήξεως τοῦ αὐτόθι ἠφαιστείου εἶχε πιστοποιηθῆ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ εἶτα Γάλλων ἐρευνητῶν δι' ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης πρὸ 100 ἀκριβῶς ἐτῶν, ἥτοι τὸ 1867. Ἀφ' ἐτέρου ὁ κ. Μαρινάτος ἐδημοσίευσεν πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν εἰς τὸ περιοδικὸν *Antiquity* ἄρθρον περὶ καταστροφῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐκρήξεως, περὶ τὸ 1520 π.Χ., ἔκτοτε δὲ ἤδη εἶχε κατὰ νοῦν ὅπως διὰ καταλλήλως ὀργανουμένων ἀνασκαφῶν ριφθῆ περισσότερον φῶς εἰς τὸ μέγα τοῦτο φυσικὸν γεγονός, ὅπερ ἔδωκε νέαν στροφὴν εἰς τὸν ροῦν τοῦ πολιτισμοῦ.

Τῶν πρώτων ἐφετινῶν ἐρευνῶν μετέσχον ὡς φιλοξενούμενοι ἡ δ. Ralph, βοηθὸς τοῦ κ. F. Rainey τοῦ μουσείου Πεννσυλβανίας καὶ ὁ κ. James Mavor, ὅστις, προσελκυσθὲς ὑπὸ τῶν θεωριῶν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀ. Γαλανοπούλου περὶ Ἀτλαντίδος, ἔλαβε ζωνηρὸν μέρος εἰς τὰς θαλασσίας ἐρέυνας πέριξ τῆς νήσου. Εἶχε μάλιστα δημοσιεύσει καὶ τινὰ ἄρθρα εἰς τὸν Ἀμερικανικὸν τύπον.

Καὶ ἡ μὲν δ. Ralph κατέφθασε κομίζουσα τελειοποιημένον μαγνητόμετρον κεσίου, ὁ δὲ κ. Mavor ἐκόμισε μικρὸν σειсмоγράφον. Οὔτε ὁμως τὸ μαγνητόμετρον κατέστη δυνατὸν νὰ δώσῃ ἔνδειξιν τινὰ οὔτε καὶ ὁ σειсмоγράφος. Εὐτυχῶς ἡ ἐπακολουθήσασα διὰ τῶν συνήθων μεθόδων τῆς ἀρχαιολογίας ἐξέτασις τοῦ πρὸς Ν. τοῦ χωρίου Ἀκρωτήρι διαβρώτου ἐδάφους ἀπέδωκε πολὺ ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα. Εἰς τὸν πρῶτον ἐπιλεχθέντα ἀγρὸν Μπρόνου (εἰκ. 92) καὶ διὰ τῆς πρώτης δοκιμαστικῆς τάφρου ἣτις ἠνοίχθη, ἐφάνησαν τὰ ἴχνη λιθίνου οἰκοδομήματος,

πίθων με λαμπράν ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν, λιθίνων σκευῶν,

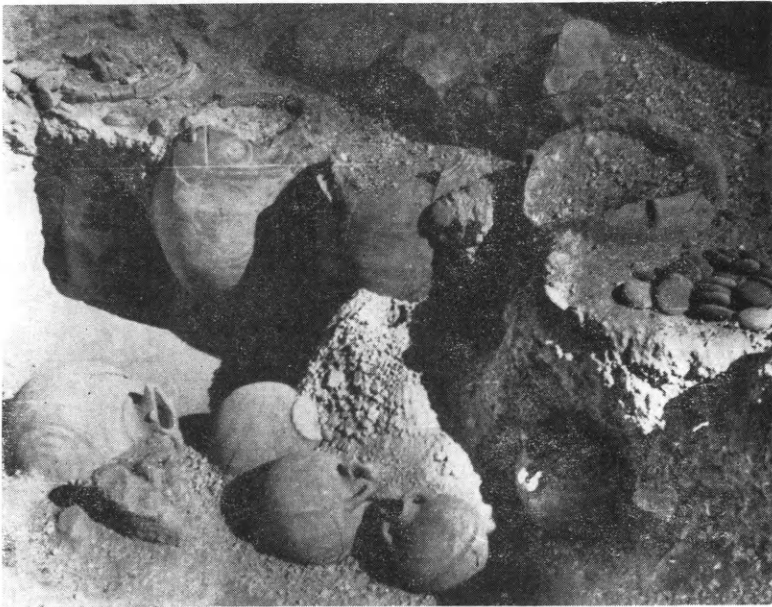
Εἰκ. 92. Μπρόνου τάφος 1. Οἰκοδόμημα κατσεισὸν ὑπὸ σειμοῦ.

Εἰκ. 93. Μπρόνου τάφος 2. Ἄνω πάτωμα κτίσματος μετὰ τοίχων διατηρούντων τὰ κονιάματα αὐτῶν.

λεπτοτέρας κεραμεικῆς καὶ δύο εἰσηγμένων μινωικῶν ὄστράκων,

τυπικῶν τῆς ΥΜ ΙΑ ἐποχῆς, ἤτοι ὀλίγον πρὸ τοῦ 1500 π.Χ. Ἐπειδὴ ἐφαίνετο σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἄνω πατώματος ἑνὸς σημαντικοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 93), ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη καὶ τὰ ἀναφανέντα ἴχνη ἐπεχώσθησαν. Δευτέρα τάφος ἀνοιγεῖσα εἰς ἐκλεχθὲν σημεῖον τοῦ γειτονικοῦ ἀγροῦ Ἄρβανίτη ἀπεκάλυψεν ἰσόγειον κτίσμα (εἰκ. 94) μετὰ μεγάλου ἀνοίγματος θύρας φερούσης ὠραίαν παραστάδα μινωικῆς κατασκευῆς.

Εἰκ. 94. Δοκιμὴ Ἄρβανίτη. Ἡ ἀποθήκη τῶν πίθων.

(Βραδύτερον ἀπεδείχθη, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποθήκης πλήρους πίθων ἰσταμένων ἔτι ὀρθίων καὶ ὅτι τὸ ἀνοίγμα δὲν ἦτο θύρα, ἀλλ' εὐρὸν παράθυρον.)

Ἡ ἀνασκαφὴ κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ μετὰ ἓνα περίπου μῆνα. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην συνώδευον τὸν ἀνασκάπτοντα ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτων κ. W. Schlöbcke, ὅστις καὶ ἐξεπόνησε τὰ πρῶτα σχέδια τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ καθηγήτρια κ. E. Vermeule (Βοστώνη) καὶ ὁ κ. Manor, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταθέσει ἐτέρας 60 χιλ. δραχμὰς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἄρχ. Ἑταιρείας ὡς βοήθημα διὰ τὴν ἀνασκαφήν, αἵτινες ὅμως δὲν

έχρησιμοποιοήθησαν και παρέστη ανάγκη νά ἐπιστραφῶσιν εἰς αὐτὸν βραδύτερον.

Τὴν φορὰν ταύτην ἐξηκριβώθη, παρὰ τὸ βραχὺ τῆς ἐρεῦνης, ὅτι τὰ εὐρήματα ἀνήκον εἰς μεγάλην οἰκοδομὴν ἢ ὁμάδα οἰκοδομῶν ἀνακτορικοῦ χαρακτῆρος. Τμήματα τῆς οἰκοδομῆς διατηροῦνται ἀσφαλῶς μέχρι τοῦ ἄνω πατώματος μετὰ πλακο-

Εἰκ. 95. Πίθοι τῆς ἀποθήκης. Ἄνω ἀριστερὰ ἀγνῦθες.

στρώτων δαπέδων, τοίχων διατηρούντων τὰ κονιάματά των, πολυθύρων διαμερισμάτων καὶ τμημάτων κρημνισθέντων τοίχων ἐκ ξεστῆς λιθοδομῆς. Θραύσματα τοιχογραφιῶν καὶ λεπτῆς κεραμεικῆς παρέχουσι χρηστὰς ἐλπίδας διὰ τὸ μέλλον, ἐνῶ τὰ ἰσόγεια διαμερίσματα ἀσφαλῶς διατηροῦνται ἄθικτα ὑπὸ τὰ περιγραφέντα ἐρείπια. Μεγάλης σημασίας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἀπέναντι πρὸς Ἄνατολὰς ἀνεφάνησαν περαιτέρω μεγάλοι τοῖχοι μετὰ ξεστῆς λιθοδομῆς λίαν μνημειώδους χαρακτῆρος.

Τὸ θεαματικώτερον μέρος τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ μνημονευθεῖσα ἀποθήκη. Ἐξ πίθοι διατηροῦνται εἰσέτι ὄρθιοι (εἰκ. 95), φέροντες γραπτὴν ἢ ἀνάγλυφον διακόσμησιν. Τρεῖς ἄλλοι κατέκειντο τεθραυσμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, πλήρεις εἰσέτι μελανῆς ὀργανικῆς οὐσίας. Εἷς μικρότερος πίθος ἔκειτο κεκλιμένος παρὰ

τὸ παράθυρον, λίθινα δὲ ἰγδία καὶ ἄλλα σκευή ἔκειντο ἐπὶ τοῦ
δαπέδου, τὸ ὁποῖον φέρει καὶ λεκάνην σχήματος νεφροῦ, παρ'
αὐτὴν δὲ χαμηλὴν ὀρθογώνιον ἐστίαν, τὰ σκευή τῆς ὁποίας
ἴσταντο ἔτι κατὰ χώραν (εἰκ. 96). Ἐκατοντάδες πηλίνων φακοει-
δῶν ἀγνύθων εὐρεθεῖσαι εἰς ὅλα τὰ ὕψη τῆς ἐπιχώσεως μέχρι
καὶ τοῦ δαπέδου δεικνύουν, ὅτι καὶ ἴστος ἢ ἴστοι ἐλειτούργουν

Εἰκ. 96. Ἀποθήκη τῶν πίθων. Ἐστία μετὰ τῶν σκευῶν αὐτῆς κατὰ χώραν.

ἐντὸς τοῦ διαμερίσματος καὶ προφανῶς καὶ εἰς τὸ ὑπερκείμενον
τοῦ ἄνω πατώματος διαμέρισμα.

Κατ' οὐσίαν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς περιόδου εἶχεν ἤδη λήξει.
Παρέστη ὅμως ἀνάγκη ἐπανόδου τοῦ κ. Μαρινάτου ἅπαξ ἔτι,
πρὸς πλήρη καθαρισμὸν καὶ στερέωσιν τμημάτων τινῶν τῆς
ἀνασκαφῆς, φωτογραφήσεις καὶ σχεδιάσεις, τῇ συνοδείᾳ τοῦ
ἀρχιτέκτονος κ. Schlöbcke, τῆς δ. Ἑλ. Κοτσαλίδου, τῶν ἀρχιτε-
χνιτῶν Μαυραγάνη καὶ Κανάκη καὶ τοῦ ἀρχιεργάτου Βασιλειά-
δου. Ἡ περίοδος αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μακροτάτη, διαρκέσασα ἀπὸ
12 μέχρι 31 Ἰουλίου.

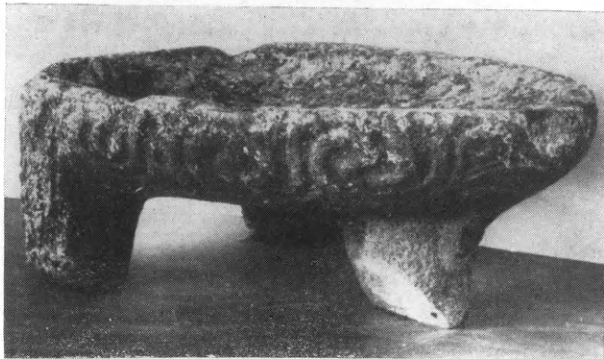
Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μερικὰ ἐκ τῶν ἀγγείων τῆς ἀπο-
θήκης μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θήρας καὶ καθαρισθέντα
συνεκολλήθησαν (εἰκ. 97-100). Ὁ μέγας ὅμως ὄγκος παρέμεινεν

Είκ. 97. Ἀγγεία ἐκ τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων.

Είκ. 98. Ἀγγεῖον ἐκ τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων.

Είκ. 99. Λίθινον ἄγγεῖον (τριπτήρ) μετ' ἀναγλύφου διακοσμῆσεως.

ἐπὶ τόπον, διότι πρόγραμμα τοῦ ἀνασκάπτοντος εἶναι, νὰ παραμείνωσι τὰ τεθαμμένα ἀνθρώπινα ἔργα ὑπὸ τὸ παχὺ στρώμα τῆς κισήρεως καὶ τῆς ἠφαιστειακῆς σποδοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀνασκαφή νὰ μεταβληθῆ βαθμηδὸν εἰς σωστὸν μουσεῖον. Οἱ τεχνικοὶ ὄροι φαίνονται εὐνοϊκοί. Ἐπειδὴ δὲ τὰ οἰκήματα κατεχώσθησαν καὶ ἐγκατελείφθησαν αἰφνιδίως, παρέχουσιν εἰκόνα λίαν πιστὴν τῆς ζωῆς τοῦ τελευτῶντος 16ου π.Χ. αἰῶνος, ὅπως

Εἰκ. 100. Σφαιρικὸν ἀγγεῖον μετὰ λευκῆς διακοσμῆσεως ἐκ τῆς ἀποθήκης τῶν πίθων.

ἀκριβῶς ἔσφυζεν ἀκόμη κατὰ τὴν ὥραν τῆς καταστροφῆς. Ἡ ἀποθήκη τῶν πίθων περιβλήθη ὑπὸ τοίχου καὶ ἐστεγάσθη διὰ φύλλων κασσιτέρου.

Ἐκτὸς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως σπουδαῖα εἶναι δύο παρατηρήματα. Πρῶτον, ὅτι ἐπισυνέβη σεισμὸς ἢ σειμοὶ καταρσίψαντες τὰ ἄνω πατώματα, εἶτα δ' ἤρχισεν ἡ βροχὴ τῆς κισήρεως. Δεύτερον καὶ παραδοξότερον, ἐν τμῆμα τῶν εὐρεθεισῶν οἰκοδομῶν φαίνεται νὰ εἶναι θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς ἠφαιστειακῆς τέφρας. Τοῦτο φαίνεται ὡς νὰ ἀνατρέπη πάντα τὰ μέχρι σήμερον πιστευόμενα περὶ τῶν φάσεων τῆς ἐκρήξεως. Καλύτερον ὁμως εἶναι νὰ ἀναμείνωμεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις ἀσφαλῶς θὰ παράσχη περισσότερα στοιχεῖα.

14. ΚΡΗΤΗ. Ἀρχάνες.

Ἡ ἐφετινὴ σκαφή τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ μινωικὸν νεκροταφεῖον τοῦ λόφου Φουρνὶ τῶν Ἀρχανῶν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Ἀ. Σακελλαράκη, ἀπέβλεψε, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιοτήτων καθηγητοῦ

Εἰκ. 101. Ἀποτύπωμα χρυσοῦ δακτυλίου.

κ. Σ. Μαρινάτου, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ νεκροταφείου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν σημαντικωτέρων χώρων ταφῆς, κυρίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β.

Μέχρι τοῦδε ἀπεκαλύφθησαν εἰς Φουρνὶ ἕξ ταφικὰ κτήρια ἀνεξάρτητα ἀλλήλων, ἧτοι, πλὴν τῶν γνωστῶν θολωτῶν τάφων Α καὶ Β, τὰ κτήρια, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν Γ, Δ, Ε καὶ Σ. Ἐκ τούτων μόνον τὸ κτήριο Ε ἀνεσκάφη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1967. Εἰς τὸ κτήριο Γ εἶχον ἤδη ἀνευρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος αἱ ταφαὶ ἐντὸς τῶν παιδικῶν σαρκοφάγων καὶ εἰς τὸ κτήριο Ε

ή λιθινή βάσις κίονος. Τέλος τὸ κτήριον Γ εἶναι τὸ ὀστεοφυλάκιον τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1965.

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Β ἀνεσκάφησαν τὸ δωμάτιον μετὰ τοῦ πεσσοῦ, ὁ χῶρος νοτίως τούτου, ὁ πρὸ τῆς κλίμακος διάδρομος καὶ ὁ χῶρος τοῦ ἀνατολικοῦ πλευρικοῦ δωματίου. Εἰς τὸ δω-

Εἰκ. 102. Ἐποψὶς τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἐκ Νοτιοδυμῶν.

μάτιον τοῦ πεσσοῦ, παρὰ τὴν σύλησιν, ἐγένετο τὸ σημαντικώτερον εὑρημα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς, χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ παραστάσεως θεᾶς ὀδηγούσης γρῦπα (εἰκ. 101), ἀνήκων πιθανῶς εἰς ταφὴν γενομένην εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον. Ἐνταῦθα ἀνευρέθη ἐπίσης πλαστικὴ σφραγὶς ἐκ στεατίτου εἰς σχῆμα ταυροκεφαλῆς. Εἰς βαθύτερον στρώμα, ἄνωθεν πλακοστρώτου καὶ θεμελίων τοίχων κειμένων κατὰ τὸ νοτιοανατολικὸν τμήμα τοῦ δωματίου (εἰκ. 102), ἀνευρέθη τεμάχιον αἰγυπτιακοῦ σκαραβαίου. Τὸ πλακόστρωτον συνεχίζεται καὶ εἰς τὸν χῶρον νοτίως τοῦ δω-

ματίου μετὰ τοῦ πεσοῦ, ὡς δὲ κατεφάνη ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς κλίμακος τμήματος ἀνήκεν εἰς οἰκοδομικὴν

Εἰκ. 103. Αἱ σαρκοφάγοι τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ παλαιότερου ταφικοῦ περιφράγματος.

φάσιν προγενεστέρα τῆς ἰδρύσεως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ἀναγομένην δ' εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πρὸ τῆς κλίμακος διάδρομος διηρεῖτο

δι' ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο τμήματα, ἔξ ὧν τὸ μὲν ἀνατολικὸν περιέλαβε ταφὰς καὶ ἀποθέσεις ἐντὸς σαρκοφάγων (εἰκ. 103) καὶ ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου, τὸ δὲ δυτικὸν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων τοῦ δυτικοῦ δωματίου ἀναφέρονται ἑλεφάντιναι τινες σφραγίδες καὶ ἓν σφράγισμα, μία χαλκῆ

Εἰκ. 104. Περιδέραιον ἐκ ψήφων στεατίτου καὶ φαγεντιανῆς.

τριχολαβίς, ψῆφοι ἐκ στεατίτου καὶ φαγεντιανῆς, ἀποτελέσαντες ἓν περιδέραιον (εἰκ. 104) καὶ ἓν μοναδικὸν λίθινον εἰδώλιον (εἰκ. 105), λίαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μινωικὴν πλαστικὴν τῶν προΐμων χρόνων λόγῳ τῶν κυκλαδικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἐπιδράσεών του. Ἐκ τῶν κτερισμάτων πάλιν τῶν ταφῶν τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου λίαν σημαντικαὶ εἶναι αἱ ἑλεφάντιναι σφραγίδες, μία θηριομορφικὴ εἰς σχῆμα κυνὸς (εἰκ. 106) μετὰ παραστάσεως σκορπίου κατὰ τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν (εἰκ. 107), ἕτερα κυλινδρική μετὰ παραστάσεως ἀνδρῶν καὶ λεόντων καὶ ἕτερα

κοσμούμεναι διὰ γραμμικῶν θεμάτων. Τέλος διὰ τῆς σκαφῆς τοῦ χώρου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πλευρικὸν δωμάτιον συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα διὰ τὰς οἰκοδομικὰς φάσεις τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τοῦ ἰδρυθέντος ἐπὶ τοῦ προϋπάρχοντος ταφικοῦ περιφράγματος.

Εἰκ. 105. Λίθινον εἰδώλιον.

Τοῦ ταφικοῦ κτηρίου Γ, τοῦ κειμένου πλησίον καὶ νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ἀνεσκάφη τὸ νότιον τμήμα μέχρι τοῦ βάρους εἰς ὃ εἶχον ἀνευρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος αἱ ταφαὶ ἐντὸς τῶν παιδικῶν σαρκοφάγων κατὰ τὸ βόρειον τμήμα. Τὸ κτήριο Γ, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀρθογώνιον σχῆμα, περιλαμβάνει ἕξ δωμάτια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο ἀνατολικά ἀπετέλουν κλίμακα καθόδου ἐκ τοῦ δευ-

Εἰκ. 106. Ἐλεφαντίνη σφραγὶς εἰς σχῆμα κυνός.

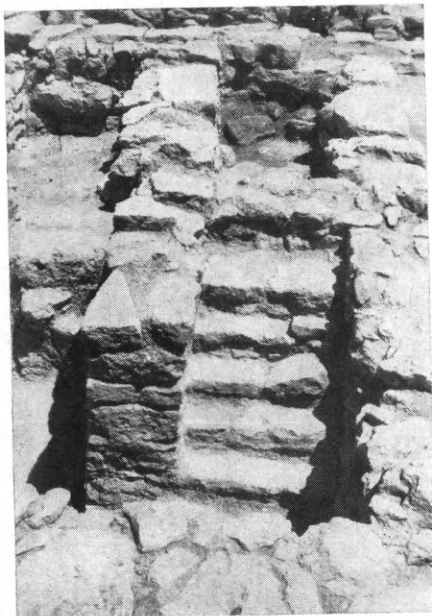
τέρου ὀρόφου (εἰκ. 108). Ἡ κλίμαξ τοῦ βορείου ἐκ τῶν δωματίων

τούτων ἦτο ξυλίνη, τοῦ νοτίου ὁμως, ἣτις ἦτο λιθίνη, ἐσώθη εἰς ἑπτὰ βαθμίδας. Καὶ τὰ νεωστὶ ἀνασκαφέντα δωμάτια περιέλαβον ταφὰς καὶ ἀποθέσεις κατὰ στρώματα, αἵτινες ὁμως εἶχον

Εἰκ. 107. Ἡ σφραγιστικὴ ἐπιφάνεια τῆς σφραγίδος μετὰ παραστάσεως σκορπιῶν.

διαταραχθῆ. Ἐκ τῶν κινητῶν εὐρημάτων τοῦ κτηρίου τούτου ἀναφέρονται ἐν στρεπτόν χαλκοῦν ἔλασμα, τρεῖς ἐλεφάντιναι σφραγίδες, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο φέρουν ἱερογλυφικὰ σημεῖα, ἐν ἐλεφάντινον κτένιον καὶ χρυσαῖ τινες ψῆφοι σφαιρικοῦ καὶ ἀμυγδαλοειδοῦς σχήματος. Λίαν σημαντικὴ ἐπίσης διὰ τὴν εἰς Φουρνὶ ἀσκουμένην ταφικὴν λατρείαν εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τεμαχίων τριποδικῶν τραπεζῶν προσφορῶν καὶ κέρατος καθιερώσεως ἐκ κονιάματος.

Εἰκ. 108. Κλίμαξ τοῦ κτηρίου Γ.

Εἰς τὸ κτήριον Δ, τὸ κείμενον βορείως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, καὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, συνεχίσθη ἡ ἐπιφανειακὴ ἔρευνα διὰ

τὴν ἀποκάλυψιν κυρίως τῶν ἐξωτερικῶν του τοίχων. Παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ κτηρίου ἀνευρέθη καὶ δευτέρα λιθίνη βάσις κίονος. Ἀπεμακρύνθη ἐπίσης ἐνταῦθα σύγχρονος ἀναλημματικὸς

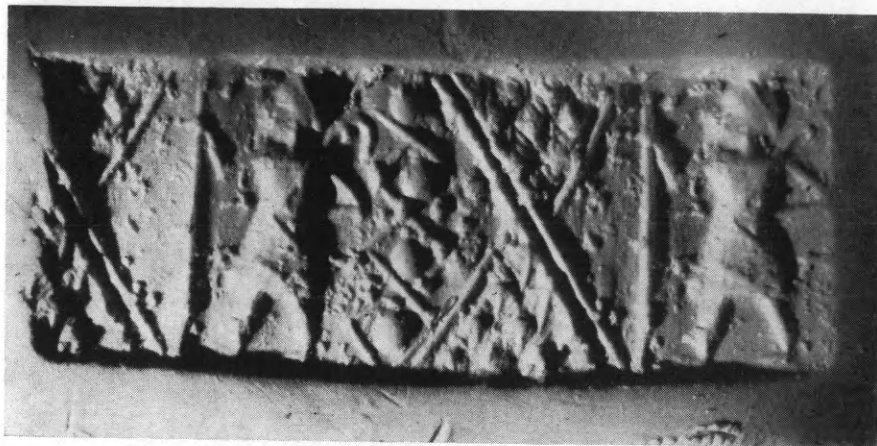
τοιχος, ιδρυθεις παρα τον ανατολικον τοιχον του κτηριου, εκ του οποιου συνελεγησαν πολλα σημαντικα οστρακα.

Το κτήριο Ε, το όποιον εύρίσκειται δυτικώς του κτηρίου Γ,

Εικ. 109. Ἀποψις τοῦ κτηρίου Ε ἐκ Δυσμῶν.

ἀποτελεῖται ἐκ πέντε δωματίων, ἐκ τῶν οἰοίων ἀνεσκάφησαν μό-

Εικ. 110. Ἀποτύπωμα παλαιστινιακοῦ σφραγιδοκυλίνδρου.

νον τὰ κείμενα πρὸς Δυσμᾶς. Τὸ δυτικώτατον τούτων (εἰκ. 109) περιεῖχεν ἀποθέσεις κυρίως κρανίων ἐντὸς πίθων καὶ τινων σαρκοφάγων, γενομένας κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Αἱ ἀποθέσεις αὗται συνωδεύοντο ὑπὸ ἐλαχίστων

κτερισμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σημαντικώτερον ἦτο παλαιστινιακὸς σφραγιδοκύλινδρος ἐκ lapis lazuli (εἰκ. 110). Ἄξιοση μείωτος εἶναι οὕτως ἢ διαφορά, ἢ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὰ ταφικὰ ἔθιμα τοῦ παραπλεύρως κειμένου παλαιότερου ὀστεοφυλακίου, τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ 1965, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ κρανία περιείχοντο κυρίως ἐντὸς σαρκοφάγων, συνωδεύοντο δὲ ὑπὸ πολλῶν ἀξιολόγων κτερισμάτων.

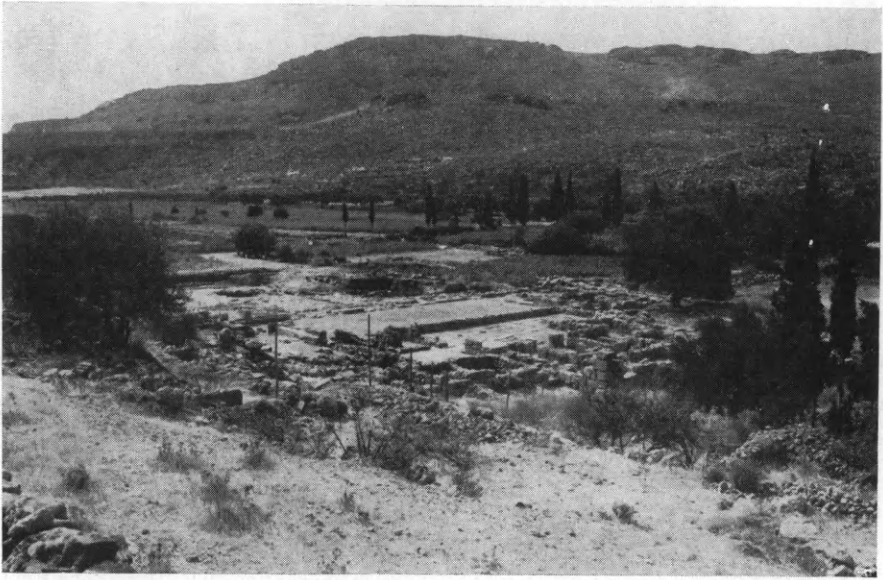
Τέλος δι' ἐπιφανειακῶν ἐρευνῶν, γενομένων εἰς διάφορα σημεία τοῦ χώρου, ἐπεσημάνθη ἡ ὑπαρξίς καὶ ἐτέρων ταφικῶν κτηρίων, νοτίως τοῦ κτηρίου Γ, ἔνθα παρατηρήθησαν οἰκοδομικὰ λείψανα καὶ πολλὰ ὀστᾶ καὶ ἐπίσης ἀνατολικῶς τοῦ κτηρίου Δ καὶ βορείως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ἔνθα καὶ πάλιν παρατηρήθησαν ἐκτεταμένα οἰκοδομικὰ λείψανα. Οὕτω καὶ πάλιν ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς τὰς Ἀρχάνας ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτική, ὅχι μόνον εἰς σημαντικὰ εὐρήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς παρατηρήσεις διὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα. Διὰ τῆς σκαφῆς ταύτης ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν λόφον Φουρνὶ τῶν Ἀρχανῶν ἐν μοναδικῶν μινωικῶν νεκροταφείων, τὸ πλέον ἀξιόλογον ἐξ ὧσων ἤλθόν ποτε εἰς φῶς εἰς Κρήτην.

15. ΖΑΚΡΟΣ

Ἐπὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Πλάτωνος συνεχίσθησαν μὲ σημαντικὰ, ὡς πάντοτε, ἀποτελέσματα αἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 διεξαγόμεναι εἰς Κάτω Ζάκρον Σητείας ἀνασκαφαὶ πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ σημαντικοῦ καὶ οὐσιαστικῶς ἀσυλήτου παραμείναντος μινωικοῦ ἀνακτόρου. Ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξαγομένην ἀνασκαφὴν ἐπεχορήγησε προφρόνως δι' ἴσου περιήπου χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον αἱ ἀρχαιολόγοι Ἀναστ. Πλάτωνος καὶ Ἑλ. Ζαγανιάρη, οἱ ἀρχιτέκτονες Μ. Φίλιππα καὶ Ἰωσήφ Σώου, ὡς καὶ εἰδικοὶ τεχνῆται, ἐπιστάται καὶ ἐργάται εἰδικῶς διατεθέντες ὑπὸ τῶν Ἐφόρων Στυλ. Ἀλεξίου καὶ Δημ. Λαζαρίδη.

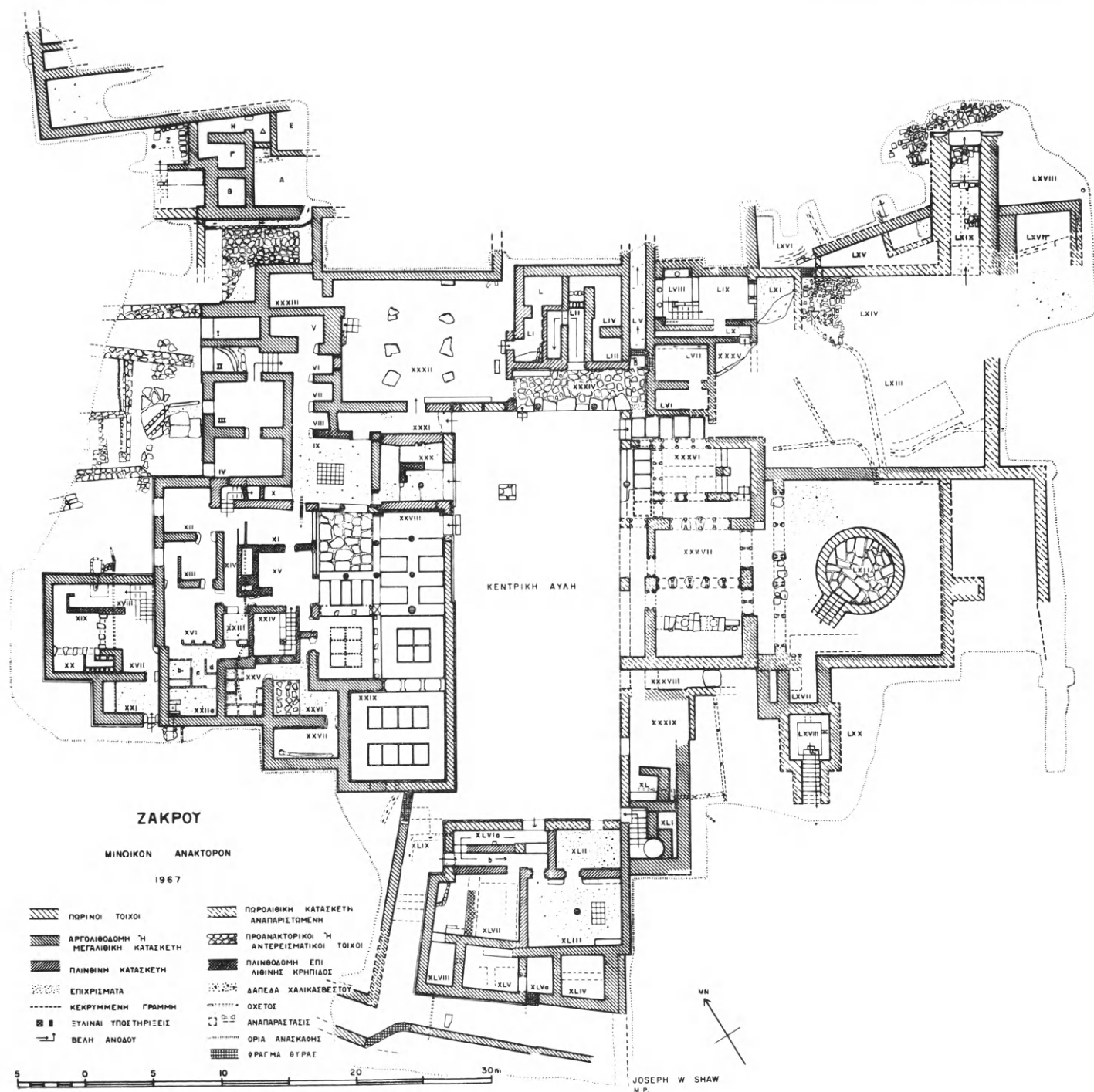
Τὰ ἀποτελέσματα συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα (παρένθετος πίν. Α' καὶ εἰκ. 111):

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα (εἰκ. 112) ἡ ἔρευνα ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τμημάτων αὐτῆς, ἐκτεινομένων τόσοι πρὸς Ἄνατολὰς ὅσον καὶ Βορειοανατολικῶς, πέραν τῆς τετραγώνου μὲ τὴν κυκλικὴν δεξαμενὴν αἰθούσης καὶ τοῦ πέρυσιν ἀνασκαφέντος

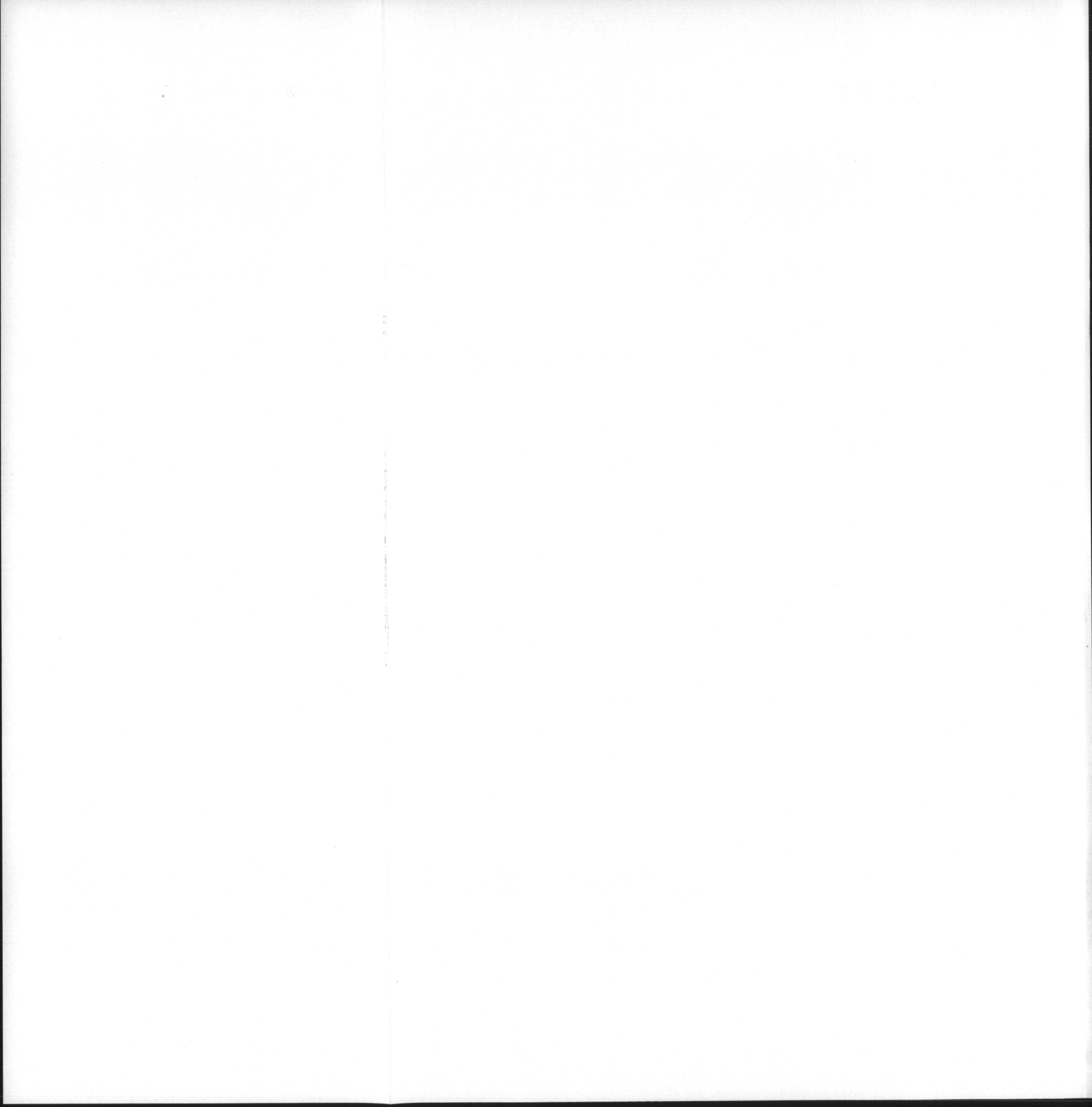

Εἰκ. 111. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Βορρᾶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

τμήματος τῆς ΒΑ. αὐλῆς. Ἡ καλλιέργεια, μάλιστα ἡ φύτευσις ἀμπέλου, προεκάλεσαν οὐσιαστικὰς καταστροφὰς εἰς τὸν τομέα τοῦτον, ἀφοῦ κατεστράφη καὶ μέρος τῶν δαπέδων. Ἡ παρακολούθησις τῶν τοίχων ἔδειξεν, ὅτι ἡ πτέρυξ συνεχίζετο πρὸς τὰ Ἄνατολικά, χωρὶς νὰ ἀναφανῆ εἰσέτι τὸ πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τέρμα τῆς. Ἄνατολικῶς τῆς μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης σχηματίζεται εὐρὺς ὀρθογώνιος χῶρος, πιθανώτατα ὑπαιθρος, ἀφοῦ παρὰ τὸ μέγα πλάτος του, φθάνον τὰ 6.50 μ., δὲν ὑπάρχει οὐδὲν ἐσωτερικὸν στήριγμα. Ἴσως νὰ ἦτο ὁ κύριος χῶρος προσπελάσεως πρὸς τὴν τετράγωνον αἴθουσαν, τῆς ὁποίας ἡ εἴσοδος φαίνεται νὰ ἦτο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἀνευρέθη μικρὸς ὀρθογώνιος προεξέχων πυργίσκος, κατασκευασθεὶς ἐκ μεγάλων

Γενικόν σχέδιον κατόψεως τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

πελεκητῶν πωρολίθων. Οἱ λίθοι τοῦ πυργίσκου τούτου ἐν μέρει ὑπεχώρησαν, καθιζήσαντες ἐκ τῆς ἀρχικῆς τῶν θέσεως. Ἡ σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τοῦ δαπέδου ἐπέτρεψε τὴν εἰς βάθος ἔρευναν τοῦ ὑπαίθρου ὀρθογωνίου χώρου· τὸ ὑποκείμενον στρωμα ἀπεδείχθη ἀνήκον εἰς τὴν ΜΜ ΠΙΒ - ΥΜ ΙΑ φάσιν καὶ εἰς ταύτην ἀνήκει ὁ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν ἀνακα-

Εἰκ. 112. Ἐπιπέδον τῆς κεντρικῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Βορρᾶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς.

λυφθεὶς χαρακτηριστικοῦ σχήματος πήλινος λουτήρ (ἀσάμινθος) (εἰκ. 113). Εἰς τὸν τομέα τούτον ἀφηρέθησαν ἰσχυραὶ ἐπιχώσεις πρὸς διερεύνησιν τῶν βαθυτέρων στρωμάτων, ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν ἐτελείωσε. Τῆς πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης ἐκτεταμένης αὐλῆς, τῆς ὁποίας τὸ πλακόστρωτον διεσώθη καλῶς κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν, ἀνευρέθη ὁ ἰσχυρὸς τοῖχος, ὁ ἀποτελῶν τὸ πρὸς ΝΑ. ὄριον αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀνεκαλύφθη ὀρθογώνιον δάπεδον καλῶς διατηρούμενον ἐκ χαλिकासβέστου, οἱ περιβάλλοντες τοῖχοι τοῦ ὁποίου κατεστράφησαν σχεδὸν ὀλοσχερῶς, ἐσώθη ὅμως καλῶς ὁ βαθὺς ἀντιστηρίζων τοῖχος, παρὰ τὸν ὁποῖον διέρχεται κλάδος ὄχου, ὅστις προχωρεῖ εἰς βάθος ὑπὸ τὸ ἀποχετευτικὸν σύστημα τὸ

ἀποκαλυφθὲν πέρυσιν ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς. Τὸ ἐκ χαλικασβέστου δάπεδον εἶναι λοξῶς διατεταγμένον καὶ παραμένει ἀνερμήνευτος ἡ χρῆσις του. Ἴσως πρόκειται περὶ ἀνακτορικοῦ ληνοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ ἀνακτόρου, ΜΜ ΠΙΒ-ΥΜ ΙΑ.

Δίαν σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνακάλυψις μιᾶς τῶν πυλῶν τοῦ

Εἰκ. 113. Ἡ πηλίνη ἀσάμινθος εἰς θεμέλιον χῶρον ἀνατολικῶς τῆς μεγάλης τετραγώνου αἰθούσης τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

ἀνακτόρου, τῆς ΒΑ. (εἰκ. 114 καὶ 115), εἰσαγούσης ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ΒΑ. αὐλὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς γωνίαν. Μία ἀνερχομένη διὰ κλιμακωτῶν ἐπικλινῶν ἐπιπέδων μεταξὺ δύο παραλλήλων τοίχων διάβασις κατέληγεν εἰς τὴν πύλην, τῆς ὁποίας διεσώθη τὸ μονόλιθον κατώφλιον διαστάσεων 2.30×1.10 μ., τὸ μεγαλύτερον μέχρι σήμερον ἀνακαλυφθὲν εἰς τὸ ἀνάκτορον. Ἐκατέρωθεν οἱ παράλληλοι τοῖχοι κατέληγον εἰς παραστάδας, τῶν ὁποίων βάσεις ἦσαν δύο ἐπιμελῶς λειοὶ πλακοειδεῖς λίθοι. Διεσώθησαν τμήματα τῆς διαστρώσεως τῶν τεσσάρων ἐπικλινῶν ἐπιπέδων δι' ἀκανονίστων πλακῶν μὲ κανονικὴν σειρὰν πλακῶν ἐκ πωρολίθου ἐν εἴδει διαβάσεως κατὰ τὸ κέντρον, ὡς ἐπίσης τῆς ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων ἐπικαλύψεως τῶν παραλλήλων τοίχων.

Ἐξω τῆς πύλης διέρχεται πλακόστρωτος ὁδὸς μὲ κατεύθυνσιν ἐξ

Εἰκ. 114. Ἡ βορειοανατολικὴ πύλη καὶ ἡ κλιμακωτὴ πρόσβασις τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Νότου.

Εἰκ. 115. Ἡ βορειοανατολικὴ πύλη καὶ ἡ κλιμακωτὴ πρόσβασις τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Νότου.

Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, λοξὴν σχετικῶς πρὸς τὴν πύλην. Τοῦτο

ἐρμηνεύει τὸν λοξὸν τοῖχον ἄνω τῆς ΒΑ. αὐλῆς, ὅστις ἀπετέλει ἴσως τὸ ὄριον τῆς πλακοστρώτου ὁδοῦ. Ἔλλα δωμάτια, ἐν μέρει κατεστραμμένα, τὰ ὅποια ὅμως ἔδωσαν ἐνδιαφέρουσαν κεραμεικὴν καὶ τεμάχια λιθίνων ἀγγείων καὶ λύχνων, ἀπεκαλύφθησαν πέραν καὶ ΒΑ. τῆς διαβάσεως τῆς πύλης. Εἰς ἐν τούτων ἀνευρέθησαν τεμάχια λίαν ἐνδιαφέροντος κέρνου εἰς μορφὴν τριῶν τροχίσκων τριγωνοειδῶς συναπτομένων, κοίλων ἐσωτερικῶς, ἐπὶ τῶν ὁποίων, κατακορύφως τοποθετημένων, ἴστατο τρίπους λέβης, μὲ τοὺς πόδας του συναπτομένους πρὸς τοὺς τροχίσκους. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πύλης περισυλλέγη ἀμυγδαλοειδῆς σφραγιδόλιθος ἐκ σαρδώνυχος μὲ παράστασιν βουκράνου ἄνω βωμοῦ μὲ βλάστησιν. Εἰς τὸν νότιον τομέα ἐξηρευνήθη μὲ μεγάλον κόπον, λόγφ τῶν ἀφθόνως ἀναβλυζόντων ὑδάτων, τὸ κατώτερον στρώμα τῶν ὑπογείων χώρων τῶν νοτίων δωματίων τοῦ συγκροτήματος, ἔνθα κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχε περισυλλεγῆ σημαντικὸν ὑλικὸν ἐργαστηρίων κρυστάλλου, ἐλεφαντοστοῦ, φαγεντιανῆς καὶ λιθίνων ἀγγείων. Περισυλλέγησαν τεμάχια λιθίνων ἀγγείων καὶ εὐμεγέθους χαλκῆ πρόχους μὲ στενὴν ταινιώδη λαβὴν καὶ δακτύλιον εἰς τὸν λαιμόν, ἀτυχῶς συντεθλιμμένη καὶ τεμαχισμένη. Ἐξω τοῦ νοτίου συγκροτήματος ἀπεκαλύφθη νῦν σχεδὸν πλήρως τὸ σύστημα προσπελάσεως πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν (εἰκ. 116), τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξίς ἐθεωρεῖτο βεβαία λόγφ τοῦ λοξοῦ διαδρόμου, τοῦ ὁποίου τὸ πρὸς τὴν δυτικὴν γωνίαν τῆς αὐλῆς τέρμα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ πρὸ διετίας. Ἀπεδείχθη νῦν ὅτι ἐκ διαφόρων κατευθύνσεων, ἐκ ΝΑ., ΒΑ. καὶ ΝΔ., τρεῖς διαβάσεις συνεκτροῦντο εἰς τὸν ἀρχικῶς ἀποκαλυφθέντα διάδρομον ἢ μᾶλλον διάβασιν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν. Ἡ ἐκ ΝΔ. διάβασις ἐφράχθη κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνακτόρου διὰ προχείρου τοίχου. Τὰ δάπεδα τῶν διαβάσεων τούτων ἀνευρέθησαν τεταραγμένα. Ἐξω τοῦ κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν διαβάσεων γωνιακοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη λίθος, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς κατώφλιον, καὶ παρ' αὐτὸν ὄχετος μὲ καλυπτῆρα σκαφωτὸν λίθον. Ἡ καταστροφή τῶν δαπέδων τῶν διαβάσεων, πρὸς τὰς ὁποίας εἶχον καταπέσει πολλοὶ πελεκητοὶ καὶ ἀργοὶ λίθοι τῶν προσόψεων τοῦ νοτίου συγκροτήματος, ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν τῆς εἰς βάθος ἀνερευνήσεως τῶν ὑποκει-

μένων στρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπεδείχθησαν πλήρη τεμαχίων πηλίνων καὶ λιθίνων ἀγγείων, ὀστράκων, λειψάνων τροφῶν, κονιαμάτων ἐκ βωμῶν, ἀρμῶν δαπέδων ἢ ἐξ ἐπιχρισμάτων τοίχων, πάντων ἀνηκόντων εἰς τὴν ΜΜ ΠΙΒ-ΥΜ ΙΑ περίοδον. Τεμάχια ἀγγείων τινῶν ἦσαν λίαν χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν διακόσμησίν των, ἀνοικτὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ ἢ σκοτεινὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ

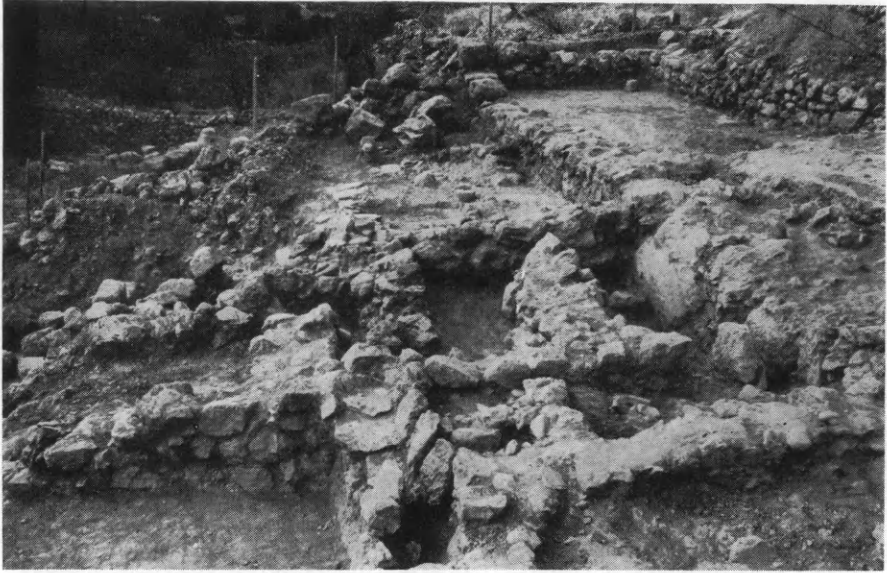

Εἰκ. 116. Ἡ νοτιὰ πρόσβασις τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου
κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς ἐκ ΒΔ.

ἐπὶ λίαν στυλποῦ βάθους μὲ ποικίλα φυτικά ἢ ἄλλα κοσμήματα. Λίαν ἀξιόλογα εἶναι καὶ τὰ περισυλλεγένητα τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, πλέον τῶν τριάκοντα, ὡς ἐπίσης τὰ μὲ ποικίλα χρώματα λίαν στυλπνὰ ἐπιχρίσματα ἐξ ὀρθογωνίων ἢ στρογγύλων τραπεζῶν προσφορῶν. Ἐπίσης περισυνελέγη ἐκεῖ πηλίνη βαθμιδωτὴ βᾶσις διπλοῦ πελέκεως· δύο ἄλλαι παρόμοιαι περισυνελέγησαν εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

Ἐν τῶν μᾶλλον σημαντικῶν ἔργων κατὰ τὴν λήξασαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ὑπῆρξεν ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ΒΔ. τομέως τοῦ ἀνακτόρου (εἰκ. 117), κατὰ τὰ ἀνώτερα ἄνθηρα τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, πέραν καὶ ἄνω τῆς μικρᾶς πλακοστρώτου ΒΔ. αὐλῆς. Ὡς διεπιστώθη κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφικὰς περιόδους, τὸ ἀνά-

κτορον ἀνέρχεται εἰς διαδοχικὰ ἄνθηρα ἐπὶ τοῦ λόφου, κορυφούμενον εἰς τὸ ὑψηλότερον τούτου σημεῖον. Ἄλλὰ διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ τμήματος τούτου τοῦ ἀνακτόρου εἶναι ἀνάγκη νὰ διαλυθοῦν μεγάλοι λιθοσσωροὶ καὶ πολλοὶ ἀντερειατικοὶ τοῖχοι, νὰ ἀποκομισθοῦν δὲ χιλιάδες κυβικὰ μέτρα ἐπιχώσεως. Κατ' ἀνάγκην ἢ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν τομέα τούτον προχωρεῖ μετὰ βραδύτη-

Εἰκ. 117. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ΒΔ. τομέως τῆς δευτέρας νεοανακτορικῆς περιόδου (MM III B - YM IA) τοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου ἐκ Νότου.

τος καὶ μεγάλης προσοχῆς πρὸς ἀποφυγὴν ζημιῶν ἐκ διαλύσεως ἡμικατεστραμμένων τοίχων. Ἀναλόγους δυσκολίας συνήνητησεν ἢ ἀνασκαφὴ καὶ εἰς τὸν ΒΑ. τομέα, ἔνθα ἀνεφάνη ἡ πύλη, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν καὶ διελύθησαν μετὰ ἀπὸ λεπτομεροῦ ἀποτύπωσιν πολλοὶ ἀντερειατικοὶ ξηρολιθικοὶ τοῖχοι, ἀναγόμενοι εἰς διαφόρους χρόνους ἀπὸ τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν νεωτέρων περιόδων. Ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐρεῦνης προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ΒΔ. τομεὺς κατφκήθη μόνον κατὰ τὴν πρώτην ἀνακτορικὴν φάσιν, δευτέραν δηλαδὴ νεοανακτορικὴν περίοδον τῆς MM III B - YM IA (εἰκ. 117), ἀκολούθως δὲ ἐπεχώσθη κατασκευασθέντος ἰσχυροῦ ἀντερειατικοῦ τοίχου πρὸς τὴν πλακόστρωτον αὐλήν. Δυτικώτερον τῆς αὐλῆς ταύτης δύο κατ' ὄρ-

θὴν γωνίαν συναντώμενοι τοῖχοι ἐκ πελεκητῶν λίθων πωρολίθου ἀπετέλεσαν τὸ ὄριον καὶ ἔκλεισαν τὴν πρόσβασιν πρὸς μίαν κλιμακίδα ἀνερχομένην πρὸς τὸ ΒΔ. συγκρότημα, τοῦ ὁποίου τὰ δωμάτια ἐχαρακτηρίσθησαν διὰ τῶν ψηφίων Α-Η πρὸς διάκρισιν (παρένθ. πίν. Α').

Παρὰ τὴν ἀνερχομένην κλίμακα, τῆς ὁποίας διασώζονται τρεῖς ἢ τέσσαρες βαθμίδες καὶ τῆς ὁποίας δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι τὸ πλάτος, ὑπάρχει λιθίνη κρηπίς, μορφῆς ὑψηλοῦ θρανίου μὲ περιβαλλούσας ὀρθίας πλάκας ἐν εἴδει ἐρεισινώτου. Ἡ κλίμαξ ἔφερεν εἰς πλακόστρωτον δωματίον, διατηροῦν μόνον μέρος τῶν πλακῶν δαπέδου. Μία βάσις κίονος εἶναι κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου. Ὑπὸ τὸ δάπεδόν του ἀνευρέθη παλαιότερον κτήριον μὲ δάπεδον ἐκ χαλिकासβέστου, ὄχι καλῶς διατηρούμενον. Ἐκ τῶν ἄλλων δωματίων τὰ πρὸς τὸν ἀντερεισματικὸν τοῖχον τὸν κλείοντα πρὸς ΒΑ. τὴν πλακόστρωτον αὐλὴν ἀνευρέθησαν πλήρη ὀστράκων καὶ τεμαχίων ἀγγείων, ἀποτελούντων δύο ἐπάλληλα στρώματα πληρώσεως, διαχωριζόμενα διὰ θαλασσίων χαλίκων καὶ ἄλλων λίθων. Ἐκ τῶν στρωμάτων τούτων περισυνελέγησαν ἐνδιαφέροντα τεμάχια ἀγγείων, πλεῖστα ὅσα λοπάδια μὲ ἐπιπεδούμενα χεῖλη καὶ χαρακτηριστικὰ κύπελλα ἀνήκοντα πάντα εἰς τὴν ΜΜ IIIB-ΥΜ IA περίοδον. Μεταξὺ τούτων συμπεριλαμβάνονται πολλὰ τεμάχια ἐνδιαφερόντων λιθίνων ἀγγείων. Εἰς βαθύτερον κείμενον στρώμα ἤρχισαν ἀναφαινόμενα πολλὰ σχετικῶς καλῶς διατηρούμενα ἀγγεῖα δαπέδου, τινὰ εὐμεγέθη καὶ λίαν χαρακτηριστικῶν σχημάτων, ὡς πρόχου καὶ ἀμφορέως μὲ ἰσχυρὸν δακτύλιον εἰς τὸν λαιμὸν καὶ εὐρέως διανοιγόμενα χεῖλη, βαθέος κυάθου, κολουροκωνικοῦ σκεύους, ἠθμοῦ, εὐρείας καρποδόχης κ.ἄ. Τὸ βαθύτερον τοῦτο στρώμα, ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν ἐξηρευνήθη περισσότερον. Βαθέα εἶναι δύο ἄλλα πρὸς ἄλληλα ἐπικοινωνοῦντα δωμάτια (Γ καὶ Η), ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν πλεῖστα ὅσα πῆλινα σκευή, ὀλίγα λίθινα, ἐν μέρει ἔλλιπῆ, δύο φυσικοὶ τρίτωνες, εἰς μέγας πῆλινος κάδος διακοσμούμενος διὰ μιμήσεως σχοινίων, εἶδος γούρνας λιθίνης, ὀλόκληρος σειρὰ τριβείων ἐκ λίθου—τούλάχιστον δέκα— συνοδευομένων ὑπὸ πολλῶν τριπτήρων. Τῶν πηλίνων σκευῶν τὰ περισσότερα ἦσαν κοινά, στάμνοι, χύτραι,

ἀμφορείς, [πρόχοι καὶ ἀφθονώτατα κύπελλα, κυάθια, λοπάδια, ὀλίγα ὅμως ἔφερον καὶ ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν, χαρακτηριστικὴν τῆς ΜΜ ΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ περιόδου. Ἡ ΝΑ. θύρα τοῦ ἐνὸς τῶν δωματίων ἀνευρέθη εἰς ὑψηλὴν στάθμην καὶ τὸ ἐπικλινὲς βραχῶδες ἔδαφος ἐμαρτύρει κάθοδον διὰ ξυλίνης κλίμακος ἐκ τῶν εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην εὐρισκομένων παραπλεύρων δωματίων. Ταῦτα δὲν κατωρθώθη νὰ ἐρευνηθοῦν πλήρως. Ἀπέδωσαν ὅμως ἐνδιαφέροντα σκεύη, ὡς ἐν λεκανοειδὲς μὲ ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν στολιδωτὴν ἐπὶ λίαν στιλπνοῦ βάθους. Εἰς τὸ ἀνατολικώτερον εἶδος ἀποθέτου μεταξὺ σειρῶν λίθων ἀπέδωσε ποικιλίαν σκευῶν, ἐν μέρει ἑλλιπῶν. Ἀποχευτικοὶ ἀγωγοὶ σχηματίζονται παρὰ τὸν διαχωριστικὸν τοῖχον τῶν δωματίων τούτων πρὸς τὸ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην εὐρισκόμενον δωμάτιον Α.

Τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῶν ἀκραίων δωματίων ἀποτελεῖ παχὺς καὶ λίαν ἐπιμήκης τοῖχος, ὅστις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου· διὰ τοῦτο τμήματα αὐτοῦ κατέρρευσαν, ἄλλα ἐντὸς τῶν ὑποκειμένων δωματίων, ἄλλα δυτικώτερον πρὸς τὸ πρᾶνὲς τοῦ λόφου. Κατὰ τὴν παρακολούθησιν τοῦ τοίχου τούτου ἀπεδείχθη ὅτι οὗτος συνάπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν μὲ ἄλλον λίαν ἰσχυρὸν τοῖχον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκκινοῦν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ Ἀνατολικά δύο ἄλλοι τοῖχοι παράλληλοι μὲ τὸν πρῶτον. Τὸ εἰς ὑψηλοτέρον ἄνδηρον κείμενον κτήριον τοῦτο ἔχει ἐλαφρῶς διάφορον προσανατολισμὸν καὶ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἀνακτόρου. Τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον ἀνεκαλύφθη εἰς σχετικῶς μικρὸν βάθος, καλῶς διατηρούμενον πρὸς τὸ δυτικώτερον τμήμα, ὅπου καὶ ἀγγεῖον, χρησιμεῦον ὡς συλλεκτῆρ, ἀνεκαλύφθη στερεωμένον ἐντὸς τοῦ δαπέδου. Παρὰ τὸν μακρὸν τοῖχον καὶ ἀμέσως ἄνω τοῦ πλακοστρώτου δωματίου ἀνεφάνη πύθος εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον διατηρούμενος. Ἡ χρονολογία τοῦ νέου τούτου κτηρίου δὲν ἔχει εἰσέτι βεβαιωθῆ, παρέχεται ὅμως ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ μακρὸς αὐτοῦ τοῖχος ἀποτελεῖ τὴν πλευρὰν τοῦ ΒΔ. συγκροτήματος δωματίων ὅτι θὰ ἀνῆκε καὶ τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν φάσιν. Οἱ πελώριοι λίθοι, οἵτινες κατωλίσθησαν πέραν τῆς δυτικῆς γωνίας τοῦ κτη-

ρίου ἴσως νὰ μὴ προέρχονται μόνον ἐκ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων κτηρίων ἐπεκτεινομένων ἔτι δυτικώτερον.

Εἰς τὸν ΒΑ. τομέα καὶ τὰς νοτίας προσβάσεις περισυνελέγησαν ἄνω τῶν δέκα τεμάχια, τὰ πλεῖστα μικρά, ἐκ τῆς χυτῆς μάζης, ἡ ὁποία ἐπιστεύθη ὅτι ἔχει ἠφαιστειακὴν προέλευσιν. Ἀποδεικνύεται οὕτως ὅτι μᾶλλον πυκνὴ ὑπῆρξεν ἡ διασπορὰ τοῦ ὑλικοῦ τούτου καὶ ὅτι διεσκορπίσθη εἰς τὸ στρῶμα, τὸ ὁποῖον ἀμέσως ἐκάλυψε τὰ ἐρείπια τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ καταστροφή ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας περὶ τὸ 1450 π.Χ. φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἐπιβεβαιοῦται τόσον ἐκ τῶν μέχρι σήμερον περισυλλεγέντων τεμαχίων χυτῆς μάζης καὶ ἀφθόνου κισήρεως ὅσον καὶ ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν γενομένων ἐπὶ τοῦ καταπεσόντος ὑλικοῦ τῶν λίθων τῶν τοίχων, μάλιστα τῶν προσόψεων.

Τὸ μέχρι σήμερον ἀνασκαφὴν τμήμα τοῦ ἀνακτόρου ὑπολογίζεται ὅτι ἔχει ἕκτασιν περὶ τὰ 5.500 τ. μ., ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον ὅτι ἡ συνολικὴ ἕκτασις τοῦ ἀνακτόρου θὰ ὑπερβαίνει τὰ 7.000 τ. μ., ὡς ἤδη πρὸ ἐτῶν προὑπελογίσθη καὶ ὅτι ἐπομένως ὀλίγον θὰ ὑστερῆ εἰς μέγεθος τῶν μεγάλων ἀνακτόρων τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων.

Παραλλήλως μὲ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνακτόρου ἐγένετο ἀνασκαφὴ εἰς δύο ταφικὰ περιφράγματα τοῦ τέλους τῶν προανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν κλιτὸν ἐνὸς τῶν δεσποζόντων τῆς κοιλάδος τῆς Κάτω Ζάκρου λόφων, εἰς θέσιν Πεζοῦλες Κεφάλας, πολὺ ἐγγὺς τῆς πρὸς τὴν Κάτω Ζάκρον κατερχομένης ὀδικῆς ἀρτηρίας. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἐγένετο κατόπιν ὑποδείξεως κατοικοῦ τῆς Κάτω Ζάκρου, ὅστις εἶχε περισυλλέξει τέσσαρα ἀγγεῖα, ἀναφανέντα διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ὕδατος διαβρώσεως (νεροσυρμῆς).

Ἀμφότερα τὰ ταφικὰ περιφράγματα, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτηρίσθησαν μὲ τὰ ψηφία Α καὶ Β, ἐστηρίχθησαν κατὰ τὴν βόρειον αὐτῶν πλευρὰν εἰς τὸν φυσικὸν βράχον, καθέτως λατομηθέντα. Τὸ Α ἀπετελέσθη ὑπὸ ὀρθογωνίου περιβόλου, ὅστις διεχωρίσθη εἰς διαμερίσματα διὰ τοίχου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ διὰ δύο ἄλλων ἐνδιαμέσων ἀπὸ Δ. πρὸς Α., οἵτινες διεχώρισαν εἰς τὸ δυτικὸν διαμέρισμα ἄλλο μικρὸν στενεπίμηκες. Τὸ νότιον τμήμα τοῦ περιβόλου κατεστράφη, παρὰσυσρῆν ὑπὸ τοῦ κατερχομένου ὀμβρίου

ὕδατος. Μέγα πλῆθος ταφῶν ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων τούτων, τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐστεγασμένοι νεκρικοὶ θάλαμοι. Τὰ ὅστ'α κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνευρέθησαν τεταραγμένα ἐκ τῶν γενομένων διαδοχικῶν ἀποθέσεων ὠρισμένα ἀποθέσεις νεκρῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν κυρίως διαμέρισμα ἐγένοντο ἐντὸς κιβωτισσῆμων λαρνάκων καὶ ταφικῶν πίθων, ἐν μέρει ἀνευρεθέντων τεμαχισμένων· μία λάρναξ τοῦ δυτικῆ διαμερίσματος ἦτο μικρὰ παιδικὴ ἔλλειπτική· αἱ λάρνακες αὗται ἔφερον πόδας ὑπὸ τὸν πυθμένα καὶ διεσώθησαν τμήματα τῶν καλυμμάτων των. Αἱ ταφαὶ συνωδευθήσαν ὑπὸ πλῆθους, μικρῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, πηλίνων ἀγγείων, χαρακτηριστικῶν σημάτων τῆς τελευταίας προανακτορικῆς περιόδου. Διακόσμησις πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς ἀποκαταστάσεώς των μόλις διακρίνεται. Πολλὰ εἶναι αἱ προχοῖσκαί, ραμφόστομοι ἢ μὲ στρογγύλον στόμιον, τὰ κωνικὰ κύπελλα, οἱ ἡμισφαιρικοὶ κύαθοι, οἱ διώροφοι κύαθοι, οἱ δίωτοι σκύφοι. Μία τεῖοδόχη εἶναι τοῦ προκεχωρημένου μὲ βραχεῖαν προχοῆν τύπου. Μετ' αὐτῶν, ὑπερβαίνοντων τὰ 100, ἀνευρέθησαν καὶ ὀλίγα λίθινα ἀγγεῖα φωλεόσχημα, ὄλμοειδῆ, κυλινδρικὰ ἢ ἀμφικωνικά. Πολὺ ὀλίγα κοσμήματα ἀνευρέθησαν, κυρίως ψῆφοι ὄρμων περιδεραιῶν ἐκ σαρδίου ἀμεθύστου, χαλκοῦ καὶ κυανῆς μάξης. Εἰς σφραγιδόλιθος ἀμφίκυρτος δισκοειδῆς ἐξ ὄρειας κρυστάλλου μὲ τεκτονικὸν γραμμικὸν θέμα εἶναι λίαν χαρακτηριστικός. Ἴσως οὗτος δεικνύει ὅτι αἱ ταφαὶ συνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Περὶ τὰ 45 κρανία περισυνελέγησαν, ἀλλὰ πολλὰ ἄλλα κατεστράφησαν ἐκ τῶν καταπεσόντων λίθων καὶ διελύθησαν. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιφράγματος Α ἐγένοντο περὶ τὰς ἐξήκοντα ταφαί.

Τὸ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν πρὸς Νότον κείμενον ταφικὸν περίφραγμα Β ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς μόνου διαμερίσματος, τὴν βόρειον δὲ τούτου πλευρὰν καὶ ἐν μέρει τὴν ἰδυτικὴν ἀποτελεῖ αὐτὸς ὁ φυσικὸς ἐν μέρει λατομηθεὶς βράχος. Καὶ ἐνταῦθα πολὺ μεγάλοι, σχεδὸν ἀκατέργαστοι λίθοι, ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους. Πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν εἶχεν ἀπομονωθῆ διὰ σειρᾶς λίθων εἷς χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν δύο σκελετοὶ εἰς τὴν θέσιν των εἰς συνεσταλμένην στά-

σιν. Τὰ λοιπὰ ὄστᾱ τοῦ θαλάμου ἀνευρέθησαν ἰσχυρῶς τεταραγμένα. Αἱ ταφαὶ ἦσαν κατὰ πολὺ ὀλιγότεραι καὶ κατωρθώθη ἡ περισυλλογὴ εἰκοσάδος κρανίων. Μία ταφή ἐγένετο ἐντὸς κιβωτιοσχήμου σαρκοφάγου πρὸς τὸ μέσον περιήπου τοῦ περιφράγματος καὶ ἐντὸς ταύτης διεκρίνεται σαφῶς ὁ νεκρὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν. Τὰ συνοδεύσαντα τοὺς νεκροὺς κτερίσματα, κυρίως πῆλινα ἀγγεῖα, ἦσαν τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ χρονολογίας μετὰ τοῦ περιφράγματος Α. Ἄξιζεν νὰ σημειωθῶν ἰδιαίτερος εἰς ἀμφορίσκος μετὰ ἔλλειπτικὸν πεπιεσμένον στόμιον, μικύλη στάμνος καὶ μόνωτον πυριατήριον. Τὰ πῆλινα ἀγγεῖα ἦσαν περὶ τὰ 70. Καὶ ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν ὀλίγα λίθινα ἀγγεῖα ἀναλόγων σχημάτων μετὰ τοῦ περιφράγματος Α. Περιεσυνελέγησαν ἐπίσης μικρὰ τινα χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὡς τριχολαβίς, κοπεύς, δισκάριον καὶ μία ἀργυρᾶ κοίλη ψῆφος. Εἰς σκαραβοειδῆς σφραγιδόλιθος ἐκ σαρδίου μετὰ γραμμικὴν διακόσμησιν φαίνεται σύγχρονος μετὸν δισκοειδῆ ἐξ ὀρείας κρυστάλλου τοῦ περιφράγματος Α.

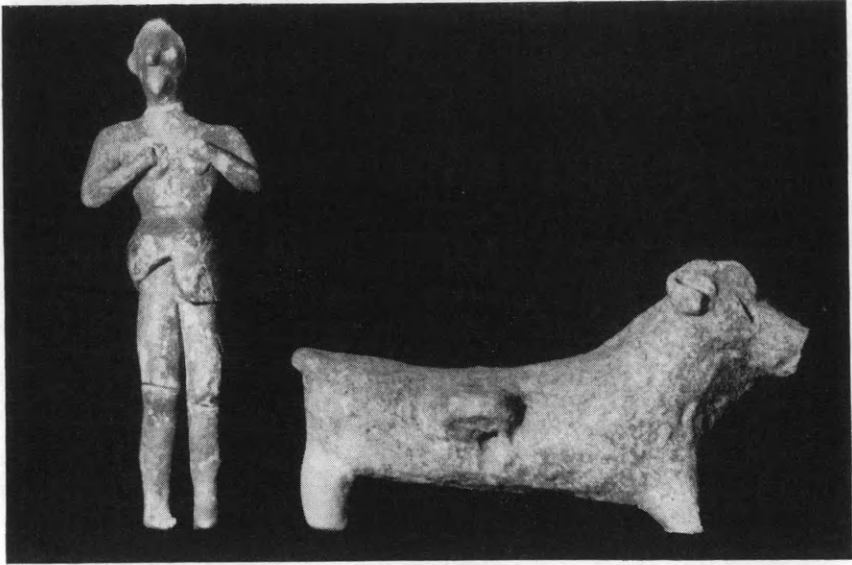
Πολὺ πιθανὸν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα περιφράγματα τῆς αὐτῆς χρονολογίας καὶ ἀντιστοίχου χαρακτῆρος εἰς τὴν αὐτὴν καὶ τὴν γειτονικὴν κλιτύν. Ὁρισμένα ἔχνη τούτων ἀνευρέθησαν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε χρόνος δι' εὐρύτεραν ἐξερεύνησιν.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον ἐγένετο δι' ἐδικῶν τεχνιτῶν στερέωσις ὠρισμένων εὐαισθητῶν τμημάτων τοῦ ἀνακτόρου, ὡς τῶν ἐκ κονιάματος ἀρμῶν, τῆς ἐπιχρίστου κλιμακίδος, τῶν συστημάτων ἀποχετεύσεως, ὠρισμένων κονιαμάτων καὶ πλινθίνων διαχωρισμάτων κ.ἄ. Εἰδικὴ μελέτη καὶ λεπτομερῆς ἀποτύπωσις ἐγένετο εἰς τὰ βασιλικὰ διαμερίσματα τῆ βοήθειᾳ τῆς ἀρχιτέκτονος Φίλιππα. Ὁ ἀρχιτέκτων Σώου συνεπλήρωσε τὰ γενικὰ σχέδια 1: 100 καὶ 1: 50.

16. ΚΡΗΤΗ. Μικροανασκαφαὶ καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων.

Ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Στ. Ἀλεξίου καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν αὐτοῦ ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι περισυλλογῆς ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ κατὰ χρονολογικὴν τῶν εὐρημάτων τάξιν:

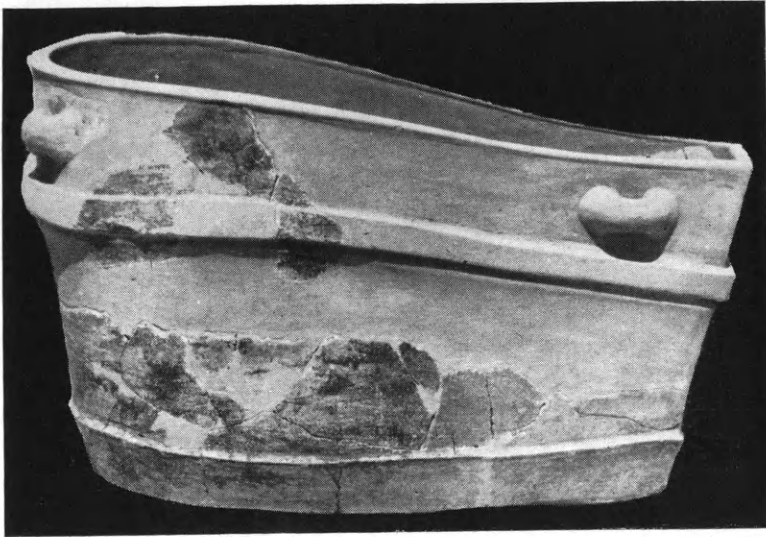
Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Σακελλαράκη ἐγένετο τὸν Ἰούνιον τοῦ 1967 σκαφικὴ διερεύνησις εἰς θολωτὸν ΠΜ Π-ΜΜ I τάφον παρὰ τὸν Ἅγιον Κυρίλλον Μεσαρᾶς, ὃ ὁποῖος εἶχεν ἐν μέρει συληθῆ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων καὶ εἰς μικρὸν ἀσύλητον τομέα, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶχον περισυλλεγῆ κατὰ τὴν ἄνοιξιν μικρὰ λίθινα ἀγγεῖα, σφραγιῖδες καὶ ψῆφοι περιδεραίου. Κατὰ τὰς ἐργα-

Εἰκ. 118. Πήλινα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου. Εἰδώλιον λάτρως καὶ ρυτὸν εἰς σχῆμα ταύρου μετὰ τετρημένας ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν.

σίας τοῦ Ἰουνίου ἀνεσκάφησαν τὰ ἀσύλητα ἐξωτερικὰ διαμερίσματα τοῦ τάφου καὶ περισυλλέγησαν πλεῖστα ἀντικείμενα ἢτοι πήλινον εἰδώλιον ἄρρενος λάτρως, ὕψους 0.156 μ., φέροντος περιζώμα (εἰκ. 118), μετὰ τὰς ἄκρας χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ πήλινον ρυτὸν εἰς σχῆμα βοῦς μήκους 0.156 μ. μετὰ δύο διατρήτους ὀριζοντίας ἀποφύσεις ἐκατέρωθεν ἀντὶ λαβῶν καὶ μετὰ ἀνὰ μίαν κυκλικὴν ὀπὴν ἐπὶ τοῦ αὐχένος καὶ τοῦ ρύγχους (εἰκ. 118). Τὸ ρυτὸν σώζει ἔχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Περισυλλεγῆ ἐπίσης τὸ πρόσθιον τμήμα ζωδίου καὶ πολλὰ λίθινα ἀγγεῖα τῶν συνήθων ἐν Μεσαρᾷ ἀπλῶν τύπων, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ὀφείτου λίθου. Ἀπηρτίσθησαν ὁμοῦ μετὰ τῶν προηγουμένως περισυλλεγόντων 24 φωλεόσχημα, τρία καλυκόσχημα, δέκα ἕξ μικρὰ κύπελλα, ἑπτὰ λοπάδια μετὰ ἢ ἄνευ προχύσεως καὶ τμήμα ἀγγείου κοσμουμένου

μὲ ζώνην κατακορúφων χαρακτῶν γραμμῶν καὶ σειρὰν κυκλικῶν βαθύνσεων δι' ἔνθετον ὕλην. Περισυνελέγησαν ἐπίσης δύο λίθι-
ναι σφραγίδες (μία κωνική καὶ μία κόλουρος πυραμῖς) μὲ τρίλο-
βον πλέγμα καμπύλης γραμμῆς ἢ πρώτη καὶ μὲ «προσωπεῖον» ἢ
δευτέρα ὡς καὶ τμήματα σφραγίδων ἐξ ἑλεφαντοστοῦ, ὧν μία μὲ
δικτυωτὸν εἰς τὴν σφραγιστικὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἑτέρα δισκο-
ειδής. Αἱ ψῆφοι, δισκοειδεῖς, κυλινδρικοὶ καὶ ἀμυγδαλοειδεῖς,

Εἰκ. 119. Λουτροειδῆς λάρναξ ἐξ Ἁγίου Μύρωνος.

αἱ πλεῖσται ἐκ στεατίτου καὶ μία ἐκ σαρδώνυχος ἀνήλθον εἰς
147. Λεπτομερῆς ἔκθεσις περὶ τῆς ἐργασίας θὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ
τοῦ ἐκτελέσαντος αὐτὴν ἐπιμελητοῦ εἰς τὰ ΠΑΕ.

Ἐκ τῆς περιοχῆς Ἁγίου Μύρωνος Μαλεβιζίου εἰς θέ-
σιν Βρύση, νοτιοδυτικῶς καὶ εὐθὺς ἔξω τοῦ χωρίου, ὁπόθεν κατὰ
τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1966 εἶχον περισυλλεγῆ ὑπὸ τοῦ
κ. Ἀλεξίου τρεῖς σαρκοφάγοι, ὧν δύο ἑλλειψοειδεῖς καὶ μία λου-
τροειδῆς (εἰκ. 119) κεχρωσμένη φαιά, καὶ ἓν λίθινον ἀγγεῖδιον
περισυνελέγησαν ἐφέτος καὶ ἄλλοι ταφικοὶ πίθοι καὶ λάρνακες
εἰς τεμάχια μὴ συγκολληθέντα εἰσέτι καὶ τρία λίθινα ἀγγεῖα ἐξ
ὀφείτου, ἐκ τῶν ὁποίων δύο φωλεόσχημα καὶ ἓν τροπιδωτὸν μὲ
διακρινόμενα χεῖλη καὶ βάσιν, ὡς καὶ τινα πῆλινα ἀπλᾶ κύπελλα.
Τὰ λίθινα ἀγγεῖα ἀνήκουν εἰς τύπους τῶν προανακτορικῶν χρό-

νων ἐπιβίωσαντας καὶ κατὰ τοὺς παλαιοανακτορικούς, εἰς οὓς ἀνήκουν καὶ οἱ ταφικοὶ πίθοι καὶ αἱ λάρνακες (ἢ λουτηροειδῆς δύναται νὰ ἀνήκη καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων). Οἱ ταφικοὶ πίθοι ἦσαν ἀνεστραμμένοι καὶ συνεκρατοῦντο διὰ λίθων.

Ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξίου καὶ τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ Βιάννου κ. Μαργαριτάκη ἐξετελέσθη διερεύνησις τῆς μακρινῆς, ἀπομεμονωμένης καὶ λίαν σημαντικῆς, ὡς ἀπεδείχθη, περιοχῆς τῆς κοιλάδος τοῦ Φαφλάγκου, νοτίως τοῦ χωρίου Καλάμι τῆς περιοχῆς Βιάννου ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους πλησίον τοῦ ναῖσκου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὁπόθεν εἶχον προέλθει ἐνδιαφέροντα ἀντικείμενα, ἤτοι ΜΜ III κέρνος καὶ ΥΜ IIIA κύλιξ, παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κ. Κασωτάκη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (εἰκ. 120, 121). Κατὰ τὴν διερεύνησιν ἀπεδείχθη ὅτι ὑφίστανται λαξευτοὶ ἢ πιθανώτερον σπηλαιώδεις τάφοι παρὰ τὸν αὐτόθι ναῖσκον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς πιθανῶς ἀποκοπέντες κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ, ἐξ αὐτῶν δὲ προῆλθον τὰ ὡς ἄνω ἀντικείμενα ἀνευρεθέντα εἰς δύο διάφορα σημεῖα εἰς ἀπόστασιν 10 περίπου μέτρων ἀπ' ἀλλήλων. Ὅστ' εἶναι ὄρατὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Διεπιστώθη ἐπίσης ἐκτεταμένη κατοίκησις τῆς παραλιακῆς ταύτης περιοχῆς ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τῆς κοιλάδος τοῦ Φαφλάγκου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν πυκνῶν ὀστράκων, τῶν ὁποίων περισυνελέγησαν χαρακτηριστικὰ καὶ ἐνδιαφέροντα δείγματα. Ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀγίας Παρασκευῆς περισυνελέγη κατὰ τὴν γενομένην ἐφέτος διερεύνησιν μικρὸς δίωτος πίθος μὲ διακόσμησιν καταλειβάδων δι' ἐρυθροῦ χρώματος, τῆς ἀρχῆς τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων, προερχόμενος ἐκ τοῦ σημείου εὐρέσεως τοῦ κέρνου. Πρόκειται πιθανῶς περὶ ταφικοῦ πίθου διὰ ταφὴν βρέφους. Ἴσως κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν ἐγίνοντο τοιαῦται ταφαὶ εἰς τὰς μικρὰς σπηλαιώδεις κοιλότητας καὶ κάτωθεν βραχωδῶν προεξοχῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν κατοίκων ὑπῆρχον ἐκεῖ πρὸ τῆς διανοίξεως τῆς ὁδοῦ. Αἱ πληροφορίες φέρουν καὶ ἄλλας περιπτώσεις τυχαίας εὐρέσεως πίθων μὲ ὄστ' εἰς τὴν περιοχὴν. Δυτικῶς τοῦ Φαφλάγκου ἐκ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ ὑψώματος Τραπέζα περισυνελέγησαν, ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐρεύνης, ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους

πλείστα ὄστρακα παλαιοανακτορικῶν καὶ νεοανακτορικῶν χρό-

Εἰκ. 120. Κέρνος ἐκ Φαφλάγκου παρὰ τὸ Καλάμι Βιάννου.

Εἰκ. 121. Κύλιξ ἐκ Φαφλάγκου παρὰ τὸ Καλάμι Βιάννου.

νων λίαν καλῆς ποιότητος καὶ διατηρήσεως. Μεταξὺ τούτων

τὰ περισσότερον ἐνδιαφέροντα εἶναι, ὡς ἀπεδείχθη κατὰ τὸν γενόμενον εἰς τὸ Μουσεῖον καθαρισμόν, τμήματα ΜΜ ΙΒ κυπέλλου, ΜΜ ΙΙ γεφυροστόμου ἀγγείου καὶ πρόχου, τμήμα ΜΜ ΙΙ ποτηρίου μὲ στενὴν βάσιν, ἐν ΥΜ Ι τμήμα σκεύους μὲ διάτρητον διάφραγμα καὶ ἐξωτερικὴν διακόσμησιν ἀναγλύφου σχοινίου, ΥΜ Ι ὄστρακα μὲ γραπτὴν «στολιδωτὴν» διακόσμησιν κλπ. Κτή-

Εἰκ. 122. Ἐπιθεώρησις τῆς κοιλάδος Φαφλάγκου Βιάννου. Δεξιᾷ τὸ ὕψωμα Τραπέζα, ἔνθα ὁ μινωικὸς συνοικισμὸς.

ρια δὲν εἶναι ὄρατά, πιθανῶς ὅμως ὑπῆρχεν αὐτόθι ἀξιόλογος συνοικισμὸς τῶν χρόνων τούτων, τοῦ ὁποίου ἐνδείκνυται νὰ γίνῃ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ (εἰκ. 122).

Ἐνατολικῶς τοῦ κολπίσκου τοῦ Φαφλάγκου εἰς θέσιν Ψαρή Φοράδα, ὅπου ἐπίσης σχηματίζεται ἀμμώδης ὄρμος, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μινωικοῦ συνοικισμοῦ τῶν αὐτῶν χρόνων, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ὄρατῶν τοίχων ἐξ ἀργολιθοδομῆς καὶ τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων παλαιοανακτορικῶν καὶ νεοανακτορικῶν χρόνων (ΜΜ Ι-ΥΜ ΙΙΑ). Χαρακτηριστικὸν τοπωνύμιον τῆς περιοχῆς εἶναι τὸ δυτικῶς τοῦ κολπίσκου τούτου ἀκρωτήριο Σεντόνα, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ Σιδών, ἐὰν ἐγίνετο δεκτὸν ὅτι καὶ τὰ Λεβήν καὶ Ἄραδὴν τῆς νοτίας

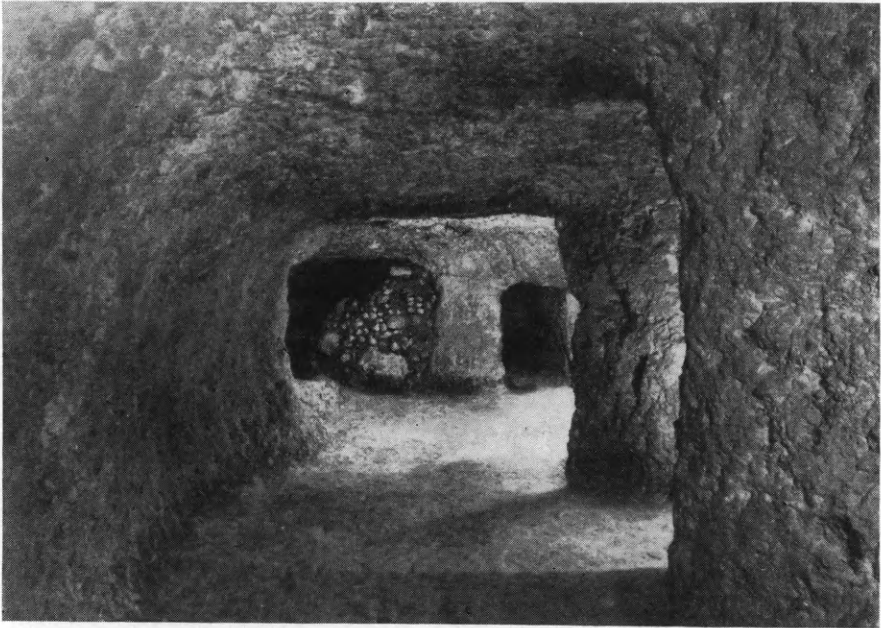
παραλίας τῆς Κρήτης συνάπτονται πρὸς τοπωνύμια τῆς Συριακῆς ἀκτῆς.

Ἐπ' εὐκαιρία ἐγένετο ἐπίσκεψις τοῦ δυτικῶς τοῦ Φαφλάγκου κειμένου χωρίου Ἄρβη, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου ὑπεδείχθη ὑπὸ ἰδιώτου θέσις ἀνευρέσεως λαρνάκων εἰς τοποθεσίαν Τραπέζα Κερατοκάμπου.

Ἐκ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Βιάννου μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου τρία φωλεόσχημα ἄγγεῖα ἐξ ὄφειτου, ἐν πῆλινον μόνωτον κύπελλον μὲ στιλβωτὴν διακόσμησιν ρυθμοῦ Πύργου καὶ δύο κυλινδρικοὶ λίθινοι πυρῆνες προερχόμενοι ἐκ κοιλάνσεως ἄγγείων διὰ σωληνοειδοῦς τρυπάνου. Ἄπαντα προέρχονται ἐκ τῶν προανακτορικῶν τάφων Γαλωνῶν Χαρακιῶν ἀνασκαφῆς τοῦ καθ. κ. Ν. Πλάτωνος, ἐκρίθη δὲ σκόπιμον νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ Μουσεῖον πρὸς μεγαλυτέραν ἐξασφάλισιν. Οἱ κυλινδρικοὶ πυρῆνες εἶναι ἐνδιαφέροντα δείγματα διὰ τὸν τρόπον κατασκευῆς τῶν λιθίνων ἄγγείων.

Εἰς τὴν περιοχὴν Πόρου Ἡρακλείου, ὅπου καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Πλάτωνος εἶχεν ἀνασκαφῆ εἰς σπηλαιώδης τάφος, ἀνεσκάφη διὰ τῆς ἐπιμελητρίας Δίδος Ἀγγελικῆς Λεμπέση σπουδαῖος ΜΜ III-ΥΜ I τάφος κατὰ τοὺς μῆνας Δεκέμβριον 1967-Ἰανουάριον 1968, τοῦ ὁποίου ἡ διερεύνησις κατέστη ἀπολύτως ἐπείγουσα λόγῳ διενεργουμένων οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν. Ὁ τάφος εἶναι σπηλαιώδης μετὰ τριῶν πεσσῶν λαξευμένων εἰς τὸν μαλακὸν βράχον, ἰδιαιτέρων κογχῶν καὶ εἰσόδου ἐξ Ἀνατολῶν διὰ δρόμου μετὰ βαθμίδων λαξευμένων ἐπίσης εἰς τὸν βράχον. Ἡ μορφὴ τοῦ τάφου (εἰκ. 123) ἐνθυμίζει ὠρισμένους τάφους τῆς αὐτῆς περιόδου τῆς νεκροπόλεως Μαύρου Σπήλιου τῆς Κνωσοῦ. Εἰς ἰδιαίτερον ὄρυγμα εὐρέθη κεραμεικὴ κατὰ τι παλαιότερα τῆς τοῦ λοιποῦ τάφου, ἀναγομένη εἰς ΜΜ IIIA χρόνους περιλαμβάνουσα δὲ πρόχους μὲ καταλειβάδας καὶ κύπελλα μὲ λευκὴν διακόσμησιν κρίνων ὡς τὰ ἐκ τῶν μινωικῶν οἰκῶν Πρασᾶς, στιγμῶν, δισκίων καὶ ραβδώσεων. Ἡ ἐκ τοῦ κυρίως τάφου κεραμεικὴ περιλαμβάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κύπελλα ἄωτα ἢ μόνωτα, ἀπλᾶ καὶ σπανιώτερον μὲ γραπτὴν στολιδωτὴν ἢ σπειροειδῆ μετὰ λευκῶν στιγμῶν διακόσμησιν. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης δύο τρίπλευροι σφραγίδες ἐκ σαρδίου, ἐκ τῶν ὁποίων μία μὲ κά-

λυψιν τῶν ὀπῶν ἐξαρτήσεως διὰ φύλλου χρυσοῦ μετὰ κοκκιδώσεως καὶ μὲ παράστασιν διπλοῦ πελέκεως συνδυαζομένου μὲ ἱερὸν κόμβον καὶ ἀμφορέως. Ἡ ἑτέρα ἔχει «ἀρχιτεκτονικὴν πρόσοψιν», ἀμφορέα καὶ ζευγὸς σκορπίων. Τρίτη φακοειδῆς σφραγὶς φέρει ἐπὶ τῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας δύο λέοντας. Τετάρτη σφραγὶς, ὁμοίως φακοειδοῦς σχήματος, φέρει παρά-

Εἰκ. 123. Λαξευτὸς σπηλαιώδης τάφος Πόρου μετὰ πεσοῶν καὶ κογχῶν. Ἄριστερᾷ εἰς τὸ βάθος πρὸ τοῦ φράγματος ἢ παρυφῆ τοῦ ὀρύγματος.

στασιν πτηνοῦ, πιθανῶς χελιδόνος, πέμπτη δὲ ἀμυγδαλοειδῆς ἔχει γραμμικὰ θέματα. Ἀνεκαλύφθη ἐπίσης σφραγιστικὸς κύλινδρος ἐκ πρασίνου ἰάσπιδος, ὅστις προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῆς συριακῆς περιοχῆς, καθ' ὅσον συνδυάζει ἀνατολικά, αἰγυπτιακὰ καὶ μινωικὰ θέματα, ὡς μορφήν μὲ καυνάκην καὶ κωνικὸν πῖλον, κυνοκέφαλον, αἰγάγρους, Ἄνουβιν καὶ ἐπίσης αἰγυπτιακὴν μορφήν μετὰ τοῦ στέμματος τῆς ἄνω καὶ κάτω Αἰγύπτου ἔχουσαν πρὸ αὐτῆς τὸ σύμβολον «ἄνχ». Χαρακτηριστικῶς μινωικὴ εἶναι μία ζώνη σπειρῶν. Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ δύο ἔκκρουστοι ψῆφοι ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος μὲ παράστασιν ὕδροβίου πτηνοῦ στρέφοντος τὸ ράμφος πρὸς τὴν πτέρυγα, μὲ τρία ἔσχη-

ματοποιημένα παπυροειδή εις τὸ βάθος. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ ἀποτελεῖται ἐξ ἑτέρου φύλλου χρυσοῦ. Εὐρέθη ὁμοίως χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ δισκοειδοῦς σφενδόνης μὲ ἔνθετον διακόσμησιν ὑελομάξης σχηματιζούσης μικρὸν λευκὸν τετράγωνον μὲ καμπύλας πλευρὰς ἐγγεγραμμένον ἐντὸς μεγαλυτέρου κυανοῦ τετραγώνου μὲ ὁμοίως καμπύλας πλευρὰς ἐγγεγραμμένου εις ὀρθογώνιον εὐθύγραμμον. Αἱ διαχωριστικαὶ γραμμαὶ σχηματίζονται διὰ χρυσοῦ ἐλάσματος. Εὐρέθησαν ὁμοίως δύο ἐνώτια, ὧν τὸ ἐν εἰς σχῆμα βουκρανίου ἀπαρτιζομένου διὰ κοκκιδώσεως καὶ τὸ ἕτερον μικρότερον μὲ τρεῖς μόνον κοκκίδας, ζευγὸς ἐνωτίων ἀργυρῶν, ὀκτώσχημος ἀσπίς ἐκ φύλλου ἀργύρου, περιδέραιον ἐκ 53 ψήφων ἀμεθύστου καὶ σαρδίου, πιθανῶς ἐναλλάξ παρεμβαλλομένων, καὶ πολλαὶ ἄλλαι μεμονωμέναι ποικίλων σχημάτων ψήφοι ἐκ λίθου ἢ μάζης. Ἐξαιρετος εἶναι εἷς λίθινος σφυροπέλεκυς, ἀσφαλῶς τελετουργικῆς χρήσεως ἢ ἔμβλημα ἱερέως, ἀνάλογον πρὸς τὰς ἐκ Ζάκρου σφύρας. Μικρὸν ἐγχειρίδιον, σαρωτήρ, τριχολαβὶς καὶ δύο μικραὶ ὀκτώσχημοι ἀσπίδες εὐρέθησαν ἐπίσης, ὡς καὶ δύο ὀδόντες ἀγριοχοίρου μετ' ὀπῶν προφανῶς ἐξ ἐπικαλύψεως κράνους ὡς τὸ περιγραφόμενον εις τὴν Ἰλιάδα (Κ 261 ἐξ.) καὶ τμήματα ὁμοίων ὀδόντων. Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐξαγωγή ἐκ τοῦ τάφου καὶ ἡ μεταφορὰ εις τὸ Μουσεῖον ὑπὸ τεχνιτῶν αὐτοῦ τμημάτων ξυλίνων φορεῶν, τὰ ὁποῖα διὰ πρώτην φορὰν παρέχουν τὴν δυνατότητα μελέτης τοῦ τρόπου συνδέσεως τῶν τμημάτων τοῦ ξύλου ὄχι δι' ἡλῶν, ἀλλὰ διὰ χαλκῶν συνδετήρων εις σχῆμα Π. Ἐν γένει ὁ τάφος ἀποτελεῖ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον δείγμα συνόλου κεραμικῆς, κοσμηματοποιίας καὶ σφραγιδολυφίας (εἰκ. 124, 125) τῆς πρωιμωτέρας φάσεως τῶν νεοανακτορικῶν χρόνων (1700-1500 π.Χ.), τῆς ὁποίας ὀλίγους μόνον τάφους γνωρίζομεν. Ἡ λεπτομερὴς ἐκθεσις εις τὰ ΠΑΕ καὶ ἡ ὀριστικὴ δημοσίευσίς θὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς δίδος Λεμπέση.

Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθανάτων Ἡρακλείου εις θέσιν Ποταμὸς ἀνατολικῶς τῆς ἀγούσης πρὸς Φαιστὸν ὁδοῦ καὶ ἔναντι τῆς θέσεως, ἔνθα πρὸ ἐτῶν εἶχον ἀνακαλυφθῆ τάφοι μὲ ΥΜ III, λάρνακας εὐρέθη κατὰ μηχανικὴν καλλιέργειαν λίθινος λύχνος ἐξ ὀφείτου καὶ περισυνελέγη εις τὸ Μουσεῖον. Ἐκ τῶν σωρῶν

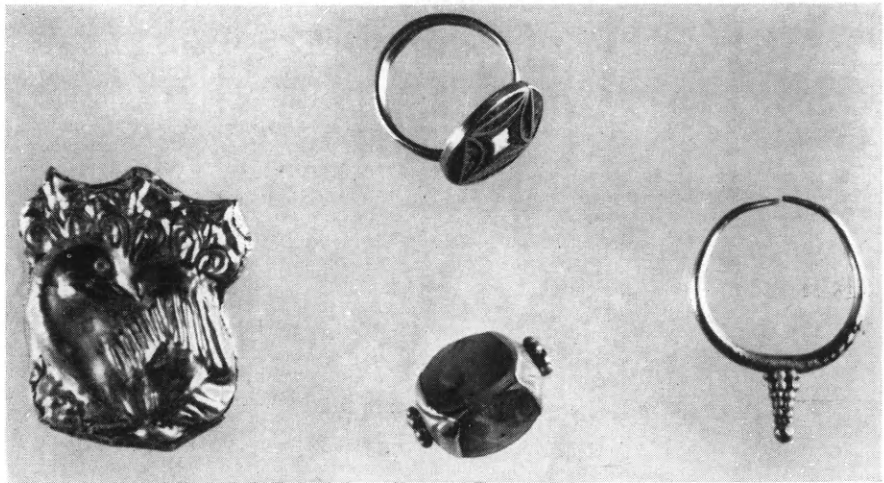
ἀργῶν λίθων καὶ ὀστράκων προκύπτει ὅτι πρόκειται περὶ ἐπαύλεως πιθανῶς ΥΜ ΙΙΙ χρόνων (εἰκ. 126).

Εἰς τὴν Φοινικιαν Ἡρακλείου καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς κοιλάδος, εἰς θέσιν Δρακουλιάρη ἢ Χοχλιοδολοῖ, εὐρέθη

Εἰκ. 124. Κεραμικὴ ἐκ τοῦ τάφου Πόρου.

κατὰ τὴν ἰσοπέδωσιν διὰ προωθητῆρος μικρὸς σπηλαιώδους τάφος μὲ περίπου στρογγύλον θάλαμον διαμ. 1.39 μ. καὶ ὕψους 0.78 μ. μὲ μικρὸν δρόμον, τοῦ ὁποῖου τὸ δάπεδον, σχηματίζον

Εἰκ. 125. Σφραγίδες καὶ κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου Πόρου.

τρεῖς βαθμίδας, εὐρίσκεται εἰς ὕψος 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου. Ὁ δρόμος ἐχρησιμοποιήθη ὡς βόθρος προσφορῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι εὐρέθη πλήρης τέφρας· ὅσα ὅμως δὲν ἀνευρέθησαν. Ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς Α χρόνους. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ θαλάμου (εἰκ. 127) εὐρέθη

μικρὸς δίωτος πίθος με ἀνάγλυφον ταινίαν περὶ τὸν λαιμὸν καὶ

Εἰκ. 126. Λίθινος λύχνος ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀθανάτων Ἡρακλείου.

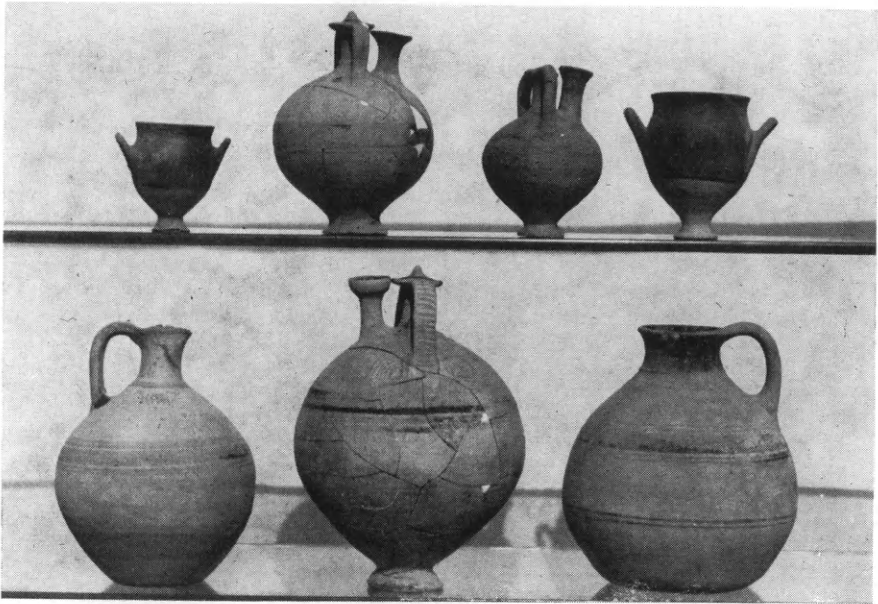
ὀμάδας χαρακτῶν γραμμῶν ἐπὶ τῆς γάστρας. Ὁ πίθος περιεῖχε

Εἰκ. 127. Πίθος καὶ ἀμφορεῖς ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου Φοινικιάς.

(μόνον αὐτὸς ἐκ τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου) ὅστ᾽ νεκροῦ κεκαυμένα
καὶ δύο χαλκᾶς ἡμισφαιρικᾶς ἀώτους φιάλας, μίαν χαλκῆν λόγ-

χην μὲ ἐνισχυτικὴν ράβδωσιν καὶ σιδηρὰ ὄπλα ἦτοι κεκαμμένην αἰχμὴν λόγχης, τμῆμα ξίφους μετὰ τῆς λαβῆς, ἐγχειρίδιον καὶ σιδηρᾶν περόνην διερχομένην διὰ μέσου χαλκοῦ δίσκου καὶ τμήματα ἄλλων. Ἐπὶ τῶν φιαλῶν διακρίνονται προσκεκολλημένα τμήματα μαλλίνου ὑφαντοῦ. Νοτίως τοῦ πίθου ἴσταντο δύο ἀμφορεῖς σώζοντες πτωχὴν διακόσμησιν κυματοειδῶν γραμμῶν

Εἰκ. 128. Μικρὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου Φοινικιάς.

κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ σιγμοειδοῦς καὶ διπλῶν σπειρῶν εἰς τοὺς ὄμους ὡς καὶ ταινιῶν κατωτέρω. Τὰ στόμια τῶν δύο ἀμφορέων ἐκλείοντο μὲ ἀνὰ ἓνα ψευδόστομον ἀμφορέα τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τύπου μὲ μικρὰν ὀπήν. Τρίτος ψευδόστομος ἀμφορεὺς μεγαλύτερος τῶν δύο ἄλλων ἔκειτο εἰς τεμάχια μετὰ τῶν δύο ἀμφορέων. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς νοτίας πλευρᾶς παρὰ τὴν εἴσοδον εὐρέθη πρόχους, βορείως δὲ τοῦ πίθου πρόχους μὲ τριφυλλοειδῆς στόμιον, δύο κρατηρίδια (εἰκ. 128) καὶ μία σιδηρὰ κεκαμμένη αἰχμὴ λόγχης κειμένη ἐπὶ τῆς πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβαινε καὶ ὁ πίθος.

Ἐξετελέσθη ἐπίσης αὐτοψία τοῦ χώρου εὐρέσεως μικροῦ τμήματος δαπέδου ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ μεγάλων λευκῶν ψηφί-

δων ἐντὸς τοῦ χωρίου Μύρτος Ἱεραπέτρας. Τὸ εὖρημα ἐγένετο κατὰ τὴν διάνοξιν τάφρου πρὸς ἐγκατάστασιν ἀγωγοῦ ὕδατος ὑπὸ τῆς κοινότητος. Ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 2 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁδοῦ γωνία καὶ τμήματα τῶν δύο παρακειμένων πλευρῶν οἰκοδομήματος μήκους 1.50 μ. καὶ 1.45 μ. Ὁ τοῖχος σωζόμενος εἰς ὕψος 1.46 μ. εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ πλίνθων

Εἰκ. 129. Ρωμαϊκὸν κτίσμα Μύρτου Ἱεραπέτρας.

ἐστρωμένων εἰς κανονικοὺς δόμους, παρεμβαλλομένου εἰς ὕψος 1.05 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἑνὸς δόμου ἐκ ξεστῶν ὀγκολίθων ὕψους 0.38 μ. (εἰκ. 129). Τὸ τμήμα τοῦ δαπέδου ἐκ ψηφίδων σώζεται παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον.

Ἐκ τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ ἐκ θέσεως Κεφάλια παρὰ τὸ Σανατόριον περισυελέγη μαρμαρινὸν ἄγαλμα γυναικὸς ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀκέφαλον μετὰ συμφυοῦς βάσεως, ὕψους 1.28 μ., φέρον ζώνην καὶ ἱμάτιον περιβάλλον τὸ κατώτερον τμήμα τοῦ σώματος καὶ πίπτον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἣτις ἦτο προτεταμένη καὶ πρόσθετος, μὴ σωζομένη. Πρόσθετος ἦτο καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, ὁμοίως μὴ σωζομένη (εἰκ. 130).

Μικρότεραι ἐκτελεσθεῖσαι ἐργασίαι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

Εἰς Σκοπήν Σητείας εἰς θέσιν Προσκέφαλα, κατόπιν αὐτοψίας γενομένης ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ε. Μπορμπουδάκη, ἐγένετο ἀνίχνευσις διὰ τοῦ εἰδικοῦ ἀρχιφύλακος κ. Χ. Παπαδάκη

Εἰκ. 130. Ρωμαϊκὸν ἄγαλμα ἐκ Κεφάλας παρὰ τὸ Σανατόριον Κνωσοῦ.

διὰ τὴν διαπίστωσιν ὑπάρξεως τάφου, ἣτις ἀπέβη ἀρνητικὴ. Ἄξιόλογος εἶναι ἡ ὑπαρξίς λιθίνου πιεστηρίου, πιθανώτατα δι' ἐλαίας, ἑλληνικῶν χρόνων εἰς τὴν περιοχὴν, ὅπου ὑφίστανται καὶ ἄλλα λείψανα οἰκημάτων. Ἐγένετο ἐπίσης αὐτοψία ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλεξίου πιθανῆς θέσεως τάφου παρὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Κατεβλήθη ἡ δαπάνη ἀποτυπώσεως τῶν μυκηναϊκῶν οἰκημάτων Ἄμνισοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμοίως ἐγένετο περισυλλογὴ κεραμεικῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον ΥΜ ΠΙΒ χρόνων, ἣς ἡ μελέτη δὲν ἔχει εἰσέτι περατωθῆ. Ἡ ἀποτύπωσις ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. J. Shaw. Κατεβλήθησαν ἐπίσης ὀφειλόμενα ἡμερομίσθια διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου Γόρτυνος καὶ τῶν ρωμαϊκῶν τάφων εἰς Σπήλια Ἡρακλείου, ἣτις ἐγένετο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Μικρὰ δαπάνη διὰ τὴν ὀρυξίν λάκκου ἀπορρίψεως τῶν

κοινῶν ὀστράκων τῶν προερχομένων ἐξ ἐργασιῶν περισυλλογῆς, μετὰ τὴν μελέτην καὶ συγκόλλησιν τῶν δυναμένων νὰ ὀλοκληρωθῶν ἀγγείων, ἐπραγματοποιήθη ἐπίσης, ὡς καὶ ἐπείγουσα δαπάνη τοποθετήσεως γιγκλιδώματος ἀσφαλείας ἐν Κνω-

σῶ, προμηθείας ξυλίνων κιβωτίων περισυλλογῆς, φωτογραφῆσεως ἀντικειμένων ἐκ περισυλλογῆς τοῦ προανακτορικοῦ θολωτοῦ τάφου Ἀπεσωκαρίου, τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου Γόρτυνος, ἐκ Χερσονήσου, Ματάλων, Φαφλάγκου, Καβροχωρίου, Ἁγίου Μύρωνος καὶ Καλῶν Λιμένων, ὡς καὶ — κατὰ παράκλησιν τοῦ κ. Φ. Σταυροπούλλου — κατασχεθέντων κιβδήλων ὀστεινῶν εἰδωλίων, ὧν πάντως ἡ φωτογράφησις κρίνεται χρήσιμος διὰ τὴν διάγνωσιν τῶν κιβδήλων ἔργων.

Ἐξ ἰδιωτῶν ἠγοράσθησαν μικρά τινα ἀντικείμενα προσκομισθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον, ἥτοι τμήμα τριπτῆρος ἐκ τραχίτου ἐκ Κνωσοῦ, ψῆφος ἐκ στικτοῦ λίθου, χαλκοῦς δακτύλιος ἐκ Κνωσοῦ, πηλίνη κεφαλὴ ζωδίου καὶ μικρὸν ἀγγεῖον, ὡς καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα ἐκ Γόρτυνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Κατὰ τὸ 1967 ἐξετέλεσεν ἡ Ἐταιρεία τὰς ἐξῆς ἀναστηλωτικὰς, στερεωτικὰς καὶ συντηρήσεως ἐργασίας ἐπὶ παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων:

Α) Εἰς βυζαντινοὺς ναοὺς τοῦ Νομοῦ ΑΡΤΗΣ. Ἐκ τῶν σεισμῶν τῆς 1ης Μαΐου 1967 ὑπέστησαν σοβαρὰς ζημίας ἡ Κόκκινη Ἐκκλησιὰ καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος Δροσποηγῆς (πρ. Βουλγαρελλίου), κτίσματα ἡ μὲν τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰ., ὁ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἦδη πρὸ τῶν σεισμῶν ἡ Κόκκινη Ἐκκλησιὰ εὐρίσκετο εἰς ἐπισηφελῆ κατάστασιν, λόγῳ καθιζήσεων τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸν μεταξὺ νάρθηκος καὶ κυρίως ναοῦ τοῖχον, ὅπου αἱ προσωπογραφίαι τῶν κτητόρων, εἰς τὸ ΒΔ. λοφίον τοῦ νάρθηκος, εἰς τὴν καμάραν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ εἰς τὴν κόγχην τοῦ διακονικοῦ ὑπῆρχον ἐπικίνδυνοι ρωγμαί· εἰς πολλὰς ἐκ τῶν καμαρῶν ἔλειπον σειραὶ ὀλόκληροὶ θολιτῶν, τὰ κονιάματα ἦσαν κατὰ μέγα μέρος σαθρά, παρὰ δὲ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπισκευὰς ἡ στέγη διεποτίζετο ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Λόγῳ τῶν σεισμῶν ἐπεξετάθησαν αἱ ρωγμαί, ἡ δὲ ΝΑ. γωνία τοῦ ναοῦ ἠπεῖλει κατάρρευσιν (εἰκ. 131). Δι' ἐξόδων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιμελητοῦ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Παν. Βοκοτοπούλου, διὰ συνεργείου ὑπὸ τὸν ἀρχιτεχνίτην τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κ. Χαρίλ. Σφαιριαννάκην.

1) Ἀνεκτίσθη ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ ναοῦ, ἐξασφαλισθεῖσα δι' ἀοράτων ἐξωτερικῶς ἐνισχυτικῶν ζωνῶν ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος (εἰκ. 132).

2) Ἀνακατεσκευάσθη ἡ δικλινῆς στέγη τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ νάρθηκος, τῆς ὁποίας τὰ ξύλα εἶχον σαπῆ. Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ τυφλοῦ ἡμισφαιρικοῦ θόλου τοῦ νάρθηκος κατεσκευ-

άσθη εξάπλευρος ἐνισχυτική ζώνη ἐξ ὀπλισμένου ἰσχυροδέματος.

3) Ἐπληρώθησαν δι' ὕδαρᾶς σιμεντοκονίας αἱ ρωγαὶ τοῦ μεταξὺ νάρθηκος καὶ κυρίως ναοῦ τοίχου.

Εἰκ. 131. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς Κόκκινης Ἐκκλησιᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως.

4) Ἐξησφαλίσθησαν διὰ σιμεντοκονίας αἱ καμάραι, ὅπου ἔλειπον θολῖται.

5) Εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἐγένετο νέον ἀρμολόγημα (εἰκ. 133 καὶ 134).

6) Ἐγένετο ἀνάσυρσις τῶν κεράμων τῆς στέγης, ἀφηρέθησαν οἱ πληροῦντες τὰ μεταξὺ θόλων καὶ κεραμώσεως κενὰ ὄγκοι χωμάτων καὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ μείγματος κισήρεως καὶ θηραϊκῆς γῆς, ἐπικαλυφθέντος διὰ σιμεντοκονίας. Ἀφηρέθη οὕτω περιττὸν βᾶρος, τὸ ὁποῖον ἐταλαιπώρει τὸ κτήριο καὶ ἐξησφαλίσθη, ὡς ἐλπίζεται, ἡ στεγανότης τῆς στέγης.

7) Ἡνοίχθη τὸ δίλοβον παράθυρον τῆς μέσης πλευρᾶς τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 135).

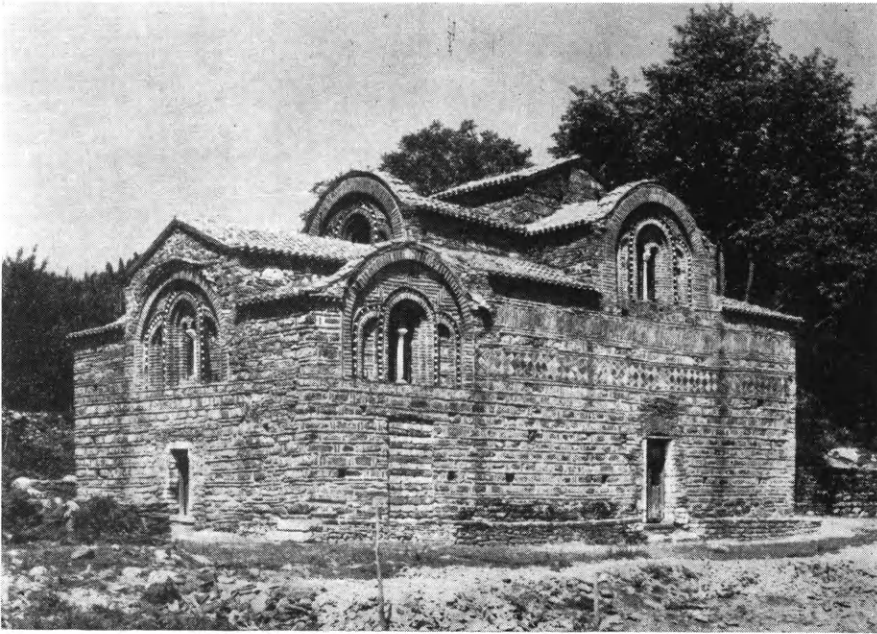
8) Ἀντικατεστάθησαν αἱ ἐξώθυραι.

Ἐπειδὴ πολλὰ τῶν πρὸ τεσσαρακονταετίας περιγραφέντων

Εἰκ. 132. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς Κόκκινης Ἐκκλησιᾶς
μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως αὐτῆς.

(Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ Β', 1927, σ. 153 ἑ.) ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας τεμαχίων τοῦ γυψίνου τέμπλου καὶ τῶν γυψίνων φεγγιτῶν τῶν παραθύρων δὲν ἀνευρέθησαν, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ ὑποστῇ σοβαρὰς φθοράς, ἀπεφασίσθη ἢ μεταφορὰ τῶν σωζομένων τεμαχίων καὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν εὑρεθέντων εἰς τὸ Μουσεῖον Ἄρτης, ὅπου κατεχωρίσθησαν ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν 135-181. Ἰδιαιτέρως σημαν-

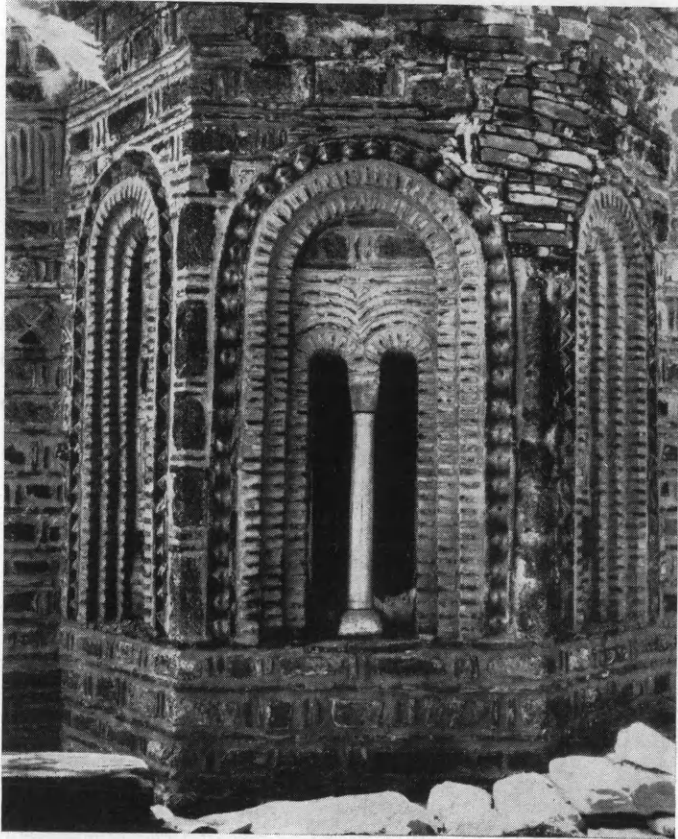

Είκ. 133. Ἐποψίς τῆς Κόρκινης Ἐκκλησιᾶς ἀπὸ ΝΔ.
μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως αὐτῆς.

Είκ. 134. Ἡ πρόσοψις τῆς Κόρκινης Ἐκκλησιᾶς μετὰ τὸ ἀρμολόγημα αὐτῆς.

τικός είναι ὁ εἰκονιζόμενος πεσσίσκος τέμπλου (ἀριθμ. 174) (εἰκ. 136), εὐρεθεῖς εἰς τρία τεμάχια κατὰ τὴν διάνοξιν τοῦ τειχισμένου παραθύρου τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 135). Κοσμεῖται κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ὑπὸ ἐλικοφύλλων σχηματιζόντων ἀνθέμια καὶ

Εἰκ. 135. Ἡ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ μετὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ διλόβου παραθύρου της.

ἡμιανθέμια. Ὁ συμφυῆς κιονίσκος ἔχει σχῆμα σχοινίου, διατηρεῖται δὲ καὶ ὁ ξύλινος σκελετός του.

Τέλος συνεργεῖον τοῦ Ἐργαστηρίου Συντηρήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου ὑπὸ τὸν κ. Νικ. Κάϊλαν ἐστερέωσε τὰ λείψανα τοῦ γραπτοῦ διακόσμου.

α) Εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον εἶχον δημιουργηθῆ ὑπὸ τῶν σεισμῶν τεράστια ρωγμαί (εἰκ. 137), τοῦ κτηρίου κριθέντος ἐτοιμορρόπου ὑπὸ τοῦ νομομηχανικοῦ Ἄρτης. Διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν

ἀρχιτεχνίτην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κ. Χ. Σφακιανάκην συνεργείου ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἀποκάλυψις τοῦ ἡμικατεστραμμένου τρούλλου, στερέωσις καὶ ἀποκατάστασις αὐτοῦ διὰ περιμετρικῆς ἐνισχυτικῆς ζώνης ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος. Μεθ' ὃ ἀφαιρεθεισῶν τῶν καλυπτουσῶν τὴν στέγην πλακῶν ἢ κάτωθεν αὐτῶν καμάρα ὀπλισθεῖσα δι' ἰσχυροῦ ὀπλισμένου σκυροδέματος ἐστηρίχθη πλευρικῶς εἰς κρυφοδοκοὺς ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος τοποθετηθεῖσας εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν πλαγίων τοίχων. Εἶτα ἐτοποθετήθησαν αἱ παλαιαὶ πλάκες ἀποκτήσαντος οὕτω τοῦ μνημείου τὴν παλαιάν του μορφήν.

β) Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Θεοδώρας Ἄρτης ἐγένοντο αἱ κάτωθι ἐργασίαι, ἐποπτεία τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χ. Σφακιανάκη:

Ἀντικατεστάθη ἡ ἐκ τῆς πολυκαιρίας σαπεῖσα ξυλίνη στέγη διὰ νέας στηριχθείσης ἐπὶ κρυφοδοκῶν ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος, τοποθετηθεισῶν κατὰ μῆκος τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν τοῦ ἑμισαίου κλίτους (εἰκ. 138). Ἡ νέα στέγη κατεσκευάσθη δι' ἐγχωρίου ξυλείας (εἰκ. 139 καὶ 140) συμφώνως πρὸς μελέτην τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπ. Προεδρίας, ἐπανεφέρθη δὲ εἰς τὸ ἀρχικόν της ὕψος, προσδιορισθὲν ἐκ τῶν σωζομένων ὀπισθεν τῶν ἀετωμάτων σαφῶν ἰχνῶν (εἰκ. 141). Εἶτα ἐκαλύφθη διὰ τῶν ὑπαρχουσῶν ὡς καὶ διὰ νέων τοῦ αὐτοῦ βυζαντινοῦ τύπου κεράμων (εἰκ. 142).

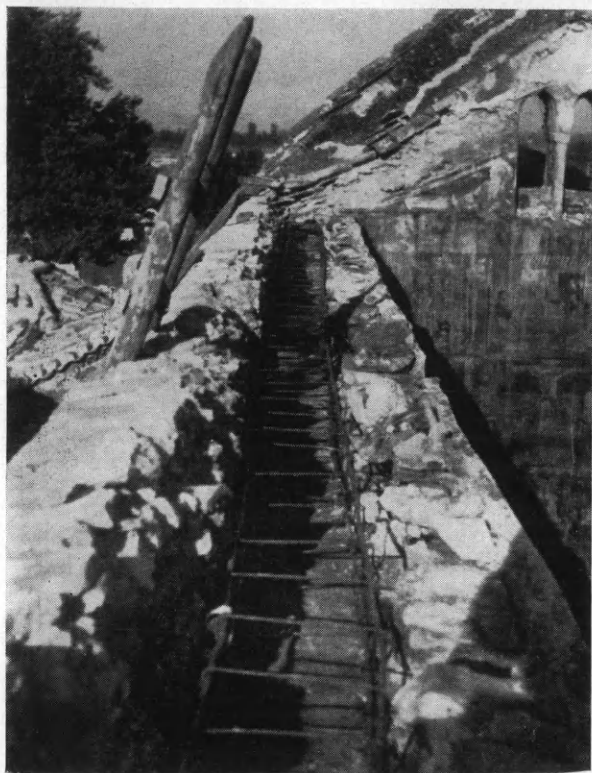
Διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ξυλίνης ὀροφῆς ἀπεκαλύφθησαν ἐκατέρωθεν τοῦ ἀξονικοῦ τοῦ ἀετώματος διλόβου παραθύρου τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοιχογραφίαι εἰκονίζουσαι προφήτας μέχρι τῆς ὀσφύος εἰς λίαν ὑποβλητικὴν στάσιν.

Εἰκ. 136. Γύψινος πεσίσκος τοῦ τέμπλου.

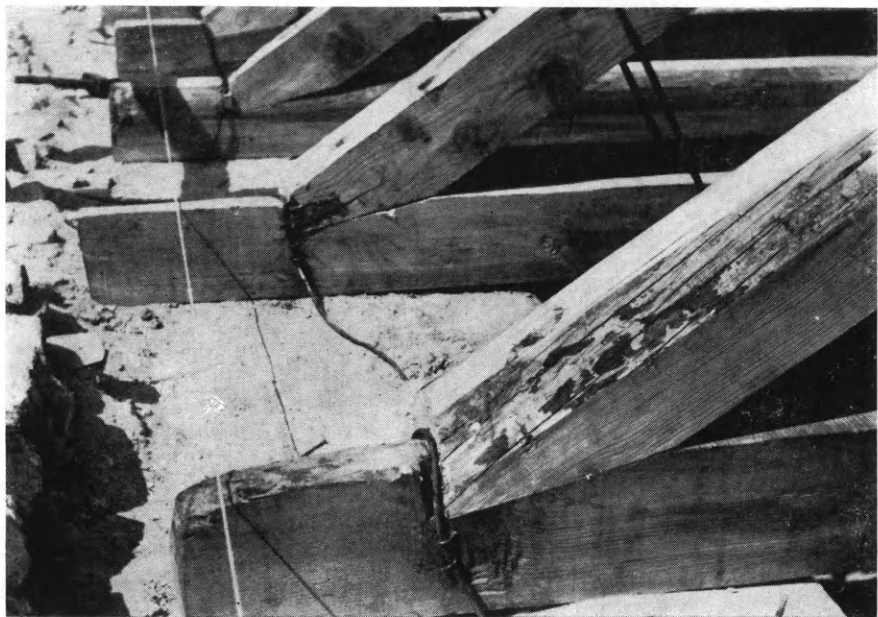
Είκ. 137. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου πρὸ τῶν ἐργασιῶν στερεώσεως αὐτοῦ.
(Φωτογραφία Χ. Σφακιανᾶκη)

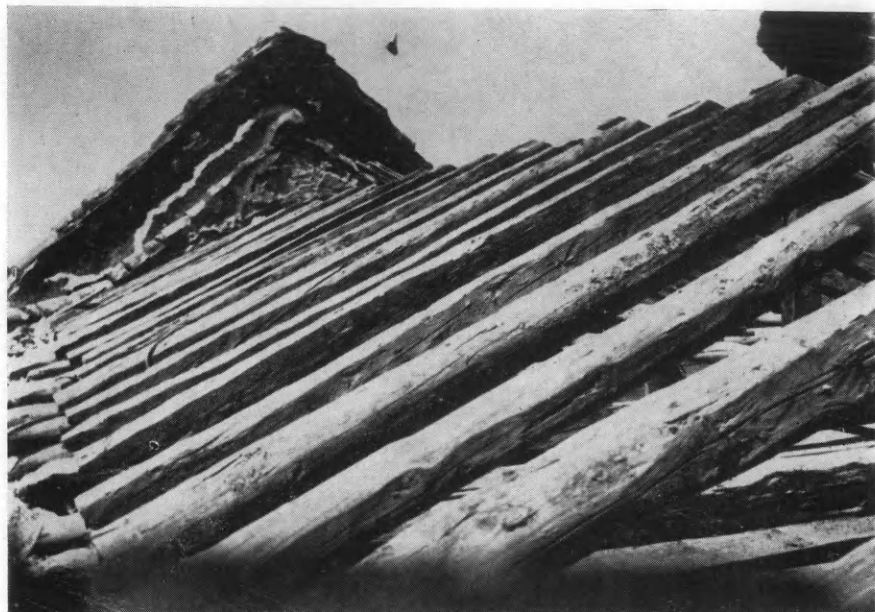
Είκ. 138. Ἡ ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος δοκὸς στηρίξεως
τῆς νέας στέγης τῆς Ἁγ. Θεοδώρας.

Εικ. 139. Ἡ διάταξις τῶν ζευκτῶν τῆς νέας στέγης τῆς Ἁγ. Θεοδώρας.

Εικ. 140. Τὰ ἄκρα τῶν ζευκτῶν τῆς νέας στέγης.

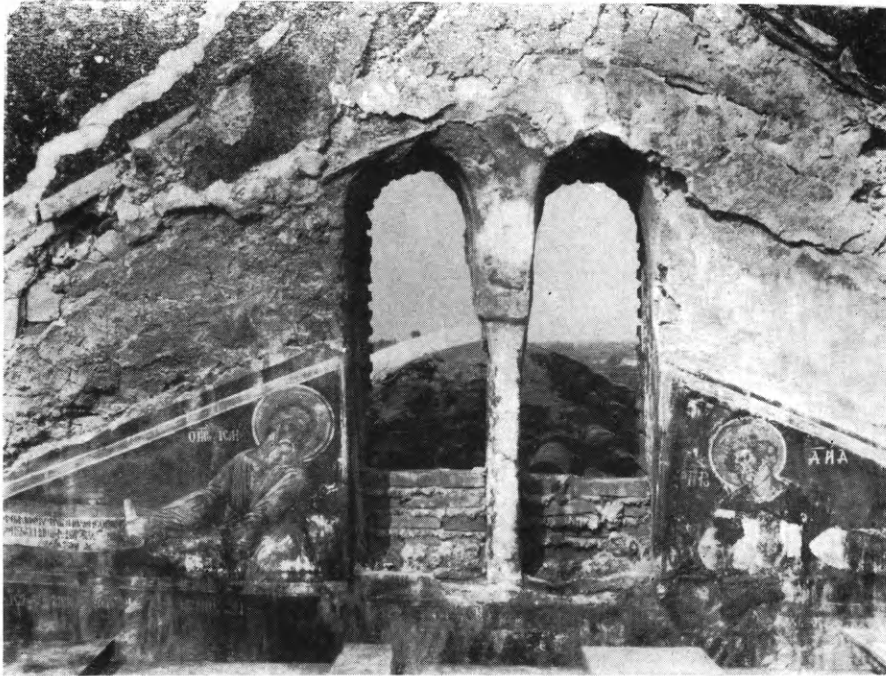

Είκ. 141. Ἡ παλαιὰ στέγη μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν κεράμων.
Εἰς τὸ βάθος φαίνονται ὀπίσθεν τοῦ ἀετώματος τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας στέγης.

Είκ. 142. Ἡ νέα κατασκευασθεῖσα στέγη τῆς Ἀγ. Θεοδώρας.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος (εἰκ. 143) εἰκονίζεται ἀριστερᾷ μὲν ὁ προφήτης Ἡσαΐας (εἰκ. 144) κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητάριον ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή (Ἡσ. 35, 5): *τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιχθήσονται καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιάλων τότε ὁ χολὸς ὡς ἔλαφος ἀλείται*. Ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ ὁ προφήτης Δαυὶδ (εἰκ. 145) κρατῶν ἀνεπτυγμένον εἰλητόν, ἐφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν ψαλμῶν 106

Εἰκ. 143. Τὸ δίλοβον παράθυρον τοῦ πρὸς Δυσμᾶς ἀετώματος.

(107), 20 ἐπιγραφή: *ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτούς*. Ἀντιστοιχῶς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος (εἰκ. 146) ἀπεκαλύφθησαν δεξιᾷ μὲν τοῦ διλόβου παραθύρου πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ εἰληταρίου ἐπιγραφήν (Ἡσ. 19, 1): *ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃ(ς) κούφῃς, ἐν ᾧ ὁ ἀριστερᾷ τοῦ παραθύρου προφήτης εἶναι δυστυχῶς κατεστραμμένος*.

Ἀντικατεστάθησαν ἐπίσης αἱ στέγαι τῶν πλαγίων κλιτῶν διὰ νέων, ἀφαιρεθεισῶν τῶν ξυλίνων ὀροφῶν των.

Χάριν τῆς ἀπὸ καθιζήσεως ἐξασφαλίσεως τῆς εὐσταθείας τοῦ βορείου κλίτους ἠνοίχθη ἐξωτερικῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ

Είχ. 144. 'Ο προφήτης 'Ησαίας. Τοιχογραφία τοῦ τριγώνου τοῦ Δ. ἀετώματος.

Είχ. 145. 'Ο προφήτης Δαυίδ. Τοιχογραφία τοῦ Δ. ἀετώματος.

βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ τάφρος βάθους περίπου 2 μ. μέχρι τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ ναοῦ. Ἠνοίχθησαν κατὰ τμήματα «ντουλάπια» καὶ ἐστερεώθη ὁ τοῖχος τῶν θεμελίων. Κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς τάφρου ἀνευρέθησαν θεμέλια προγενεστέρου κτίσματος. Κατεσκευάσθη ἐπίσης καὶ σιδηροῦν ὑαλοστάσιον εἰς τὸ δυτικὸν δῖλοβον παράθυρον τοῦ ἀετώματος τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ τέλος ἀφηρέθη τὸ ὑπάρχον πέριξ τοῦ ναοῦ κιγκλίδωμα ἀντικατασταθὲν διὰ νέου.

γ) Εἰς τὸν ναὸν τῆς Παρηγορητίσης συνεπληρώθησαν τεθραυσμέναι τινὲς κέραμοι καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐλλείποντες ὑαλοπίνακες τῶν παραθύρων.

Β) Εἰς τὴν ΝΙΚΟΠΟΛΙΝ περιεφράχθη ὁ χώρος τῆς βασιλικῆς Δ' (Ἄσυρμάτου) διὰ κιγκλιδώματος (εἰκ. 147 καὶ 148), χάριν τοῦ ὁποῖου ἐδέησε νὰ ἀπομακρυνθοῦν πολλὰ χώματα τοῦ μὴ ἀνασκαφέντος βορείου τμήματος καὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς. Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων ἀπεκαλύφθησαν ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη τῆς βασιλικῆς, ἰδίᾳ ἀμφικιονίσκοι παραθύρων (εἰκ. 149).

Διὰ τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κ. Δημ. Σκόρδου ἐξετελέσθησαν ἐπίσης αἱ ἐξῆς ἐργασίαι στερεώσεως ψηφιδωτῶν :

1) Εἰς τὴν βασιλικὴν Δομητίου (Α) ἐστερεώθησαν ὀριστικῶς α) τὰ πλάγια κλίτη τοῦ κυρίως ναοῦ, ἔνθα τὰ ἀνώμαλα μαρμαροθετήματα, β) τὸ νότιον τμήμα τοῦ αἵθρου καὶ γ) τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ νάρθηκος βαπτιστηρίου.

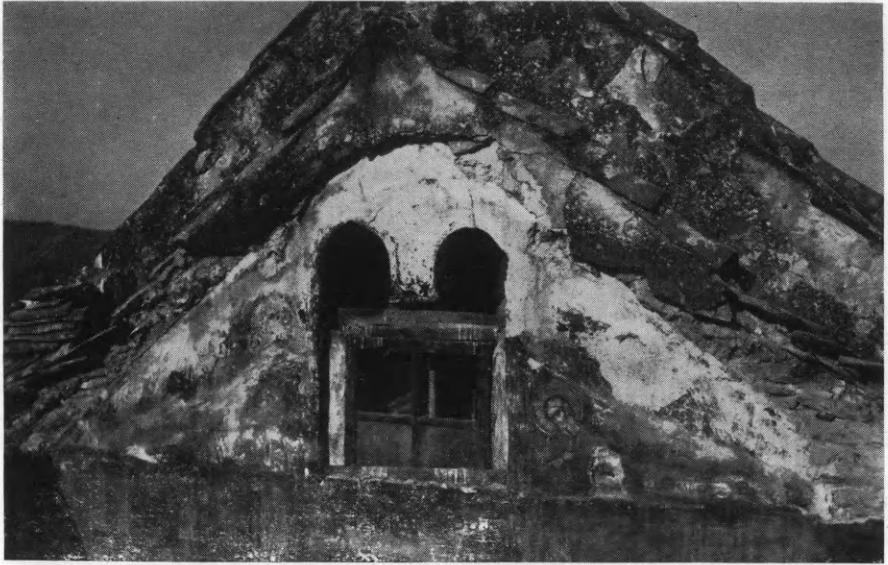
2) Εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀλκίσωνος ἀφαιρεθείσης τῆς ἄμμου ἐκ τοῦ νάρθηκος ἐκαλύφθησαν τὰ κενὰ τῶν ψηφιδωτῶν διὰ κορστανίου.

3) Εἰς τὴν βασιλικὴν Δ (Ἄσυρμάτου) ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ νάρθηκος ἀπὸ τῆς βλαστήσεως καὶ στερέωσις τῶν αὐτόθι ψηφιδωτῶν.

Γ) Εἰς τὴν Καταπολιανὴν ΠΑΡΟΥ ἐγένοντο κατὰ τὰς ἐπὶ τόπου δοθείσας ὁδηγίας τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χ. Σφακιανᾶκη αἱ κάτωθι ἐργασίαι :

1) Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπεκαλύφθη

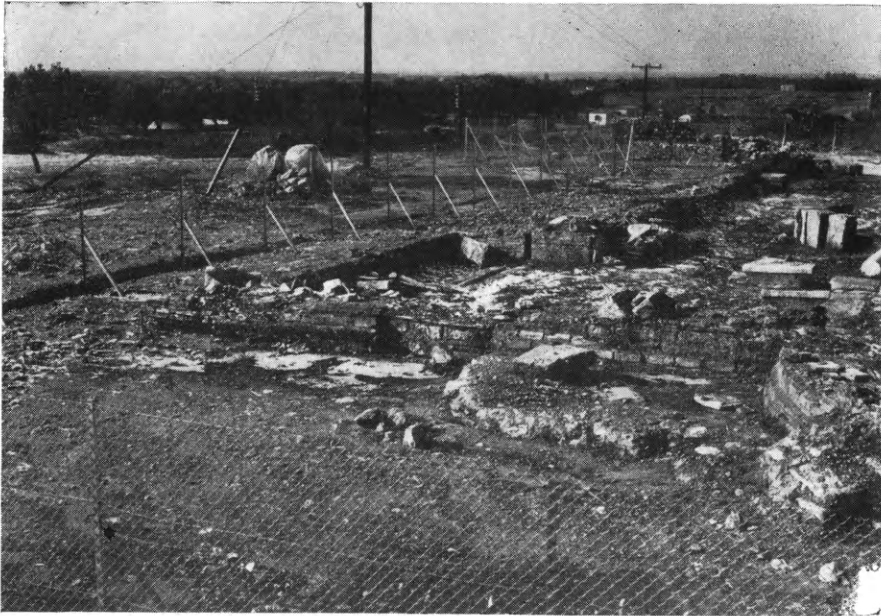
ἀπαλλαγεῖσα τῶν παχέων λευκῶν κονιαμάτων, ὑφ' ὧν ἐκαλύ-

Εἰκ. 146. Τὸ δίλοβον παράθυρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τῆς Ἁγ. Θεοδώρας.

Εἰκ. 147. Τὸ περιφράσσον τὴν βασιλικὴν Δ τῆς Νικοπόλεως κιγκλίδωμα Β. πλευρά. πτετο ὁλόκληρος ἢ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ναοῦ.

Είκ. 148. Τὸ περιφράσσον τὴν βασιλικὴν Δ κιγκλίδωμα.

Είκ. 149. Ἄμφικιονίσκοι παραθύρων εὐρεθέντες
κατὰ τὴν γενομένην περίφραξιν τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως.

2) Ἦνοιχθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῶν τὰ πεφραγμένα ἢ παραμορφωμένα παράθυρα τοῦ ναοῦ ἦτοι α) τὸ τρίλοβον παράθυρον τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἐφοδιασθὲν καὶ διὰ τῶν σχετικῶν ξυλίνων ὑαλοστασίων (εἰκ. 150 καὶ 151) β) τὸ ἄνωθεν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ δίλοβον παράθυρον (εἰκ. 152 καὶ 153) γ) τὰ ἐκατέρωθεν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ μονόλοβα τοξωτὰ (εἰκ. 154 καὶ 155) δ) τρία παράθυρα τοῦ τετραγώνου τρούλλου (εἰκ. 156 καὶ 157) καὶ ε) τὸ δίλοβον παράθυρον τῆς βορείου πλευρᾶς (εἰκ. 158).

Χάριν στερεώσεως τῆς κυλινδρικῆς κόγχης τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, τῆς ὁποίας ἡ εὐστάθεια ἐκινδύνευε λόγῳ τῆς διανοίξεως τοῦ τριλόβου παραθύρου τῆς, κατεσκευάσθη ἰσχυρά, κρυφὴ ἐξ ὀπλισμένου σκυροδέματος δοκός, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεων. Ὁμοίᾳ δοκὸς ἐτοποθετήθη καὶ ὑπεράνω τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς βορείου πλευρᾶς.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν εὐρέθη τεμάχιον ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου (εἰκ. 159), ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἐν ἀναγλύφῳ γυνὴ ἀνακεκλιμένη καὶ πρὸ αὐτῆς τρίπους τράπεζα μετὰ ποδάων. Κάτωθεν τῆς γλυπτῆς παραστάσεως ἡ ἐπιγραφή: $\begin{matrix} \text{ΑΘΗΝ} \\ \text{ΗΝ} \end{matrix}$

3) Εἰς τὸ Βαπτιστήριον ἐτοποθετήθησαν τὰ ξύλινα ὑαλοστάσια τοῦ τριλόβου παραθύρου τῆς ἀψίδος, τοῦ ἱεροῦ ὡς καὶ δύο διλόβων καὶ ἑπτὰ μονολόβων παραθύρων. Τέλος τὸ δάπεδον τοῦ νοτίου κλίτους ἐκαλύφθη διὰ σκυροδέματος χρώματος κορασάνιου.

4) Εἰς τὴν αὐλὴν ἡ ἀπειλοῦσα πτώσιν ξυλίνη ὀροφὴ τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίας στοᾶς τῶν κελλίων ἐπεκαλύφθη διὰ πλακῶς ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος μὴ ὄρατῆς ἐκ τῶν κάτωθεν. Συνεπληρώθησαν ἐπίσης κατὰ προέκτασιν τῶν παλαιῶν τρεῖς καμάραι κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς (εἰκ. 160), ἀντικαταστήσασαι τὰς κατ' ὄρθην γωνίαν καμπτομένας καὶ τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἐφαπτομένας παλαιότερας, αἵτινες κατηδαφίσθησαν.

Εἰς τὸ νέον παρὰ τὸ Γυμνάσιον Μουσεῖον μετεφέρθησαν 1) τεμάχια ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ γλυπτῶν ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς Καταπολιανῆς 2) αἱ τέως ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ τῶν κελ-

Εἰκ. 150. Ὁψεις τῆς ἀνατολ. πλευρᾶς τοῦ Ἁγ. Νικολάου πρὸ τῆς διανοίξεως τοῦ τριλόβου παραθύρου τῆς ἀψίδος αὐτοῦ διακρίνονται μόνον δύο κιονίσκοι.

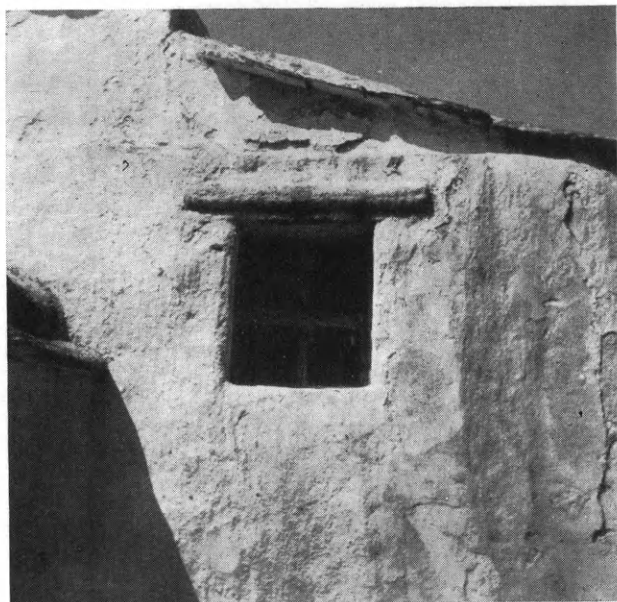
Εἰκ. 151. Τὸ τρίλοβον παράθυρον τῆς ἀψίδος τοῦ Ἁγ. Νικολάου μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ. (Φωτογρ. Χ. Σφακιανᾶκη)

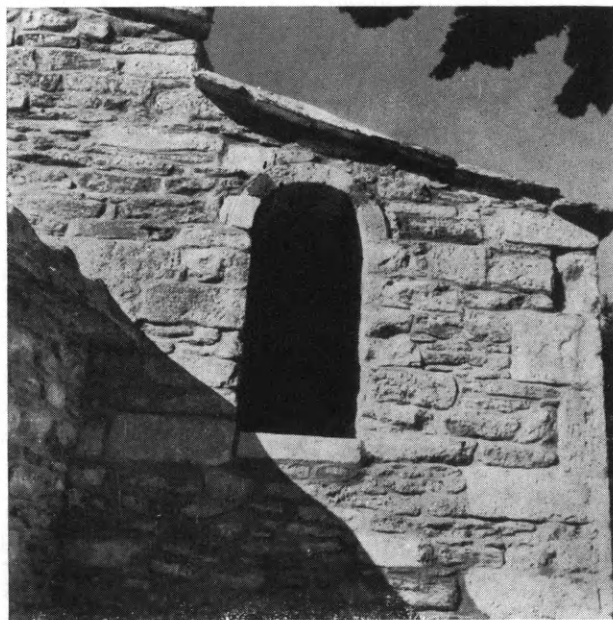
Εικ. 152. Τὸ ὑπεράνω τῆς ἀψίδος τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἄνοιγμα
πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

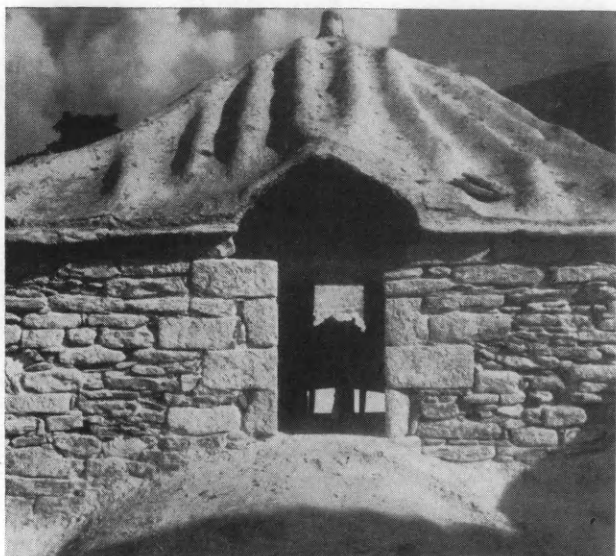
Εικ. 153. Τὸ ἀποκατασταθὲν δίλοβον παράθυρον ὑπεράνω
τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου (Φωτογρ. Χ. Σφακιανάκη)

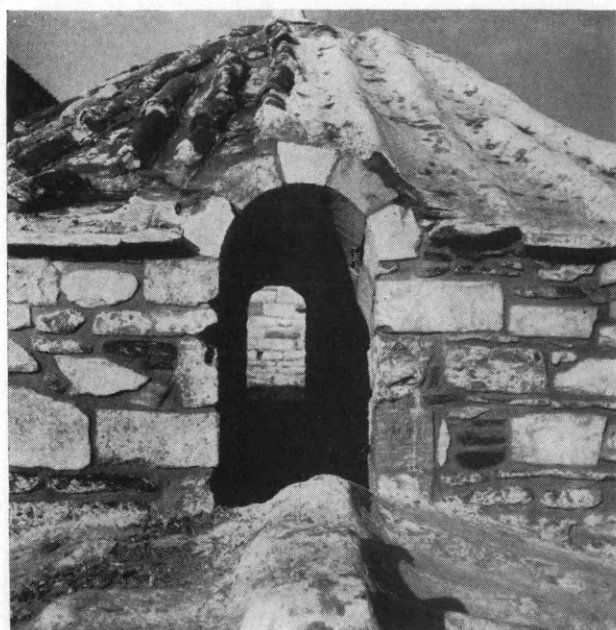
Εικ. 154. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἄνοιγμα παραθύρου
πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

Εικ. 155. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ
παράθυρον μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

Εικ. 156. Τὸ βόρειον παράθυρον τοῦ τρούλλου τοῦ Ἁγ. Νικολάου
πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

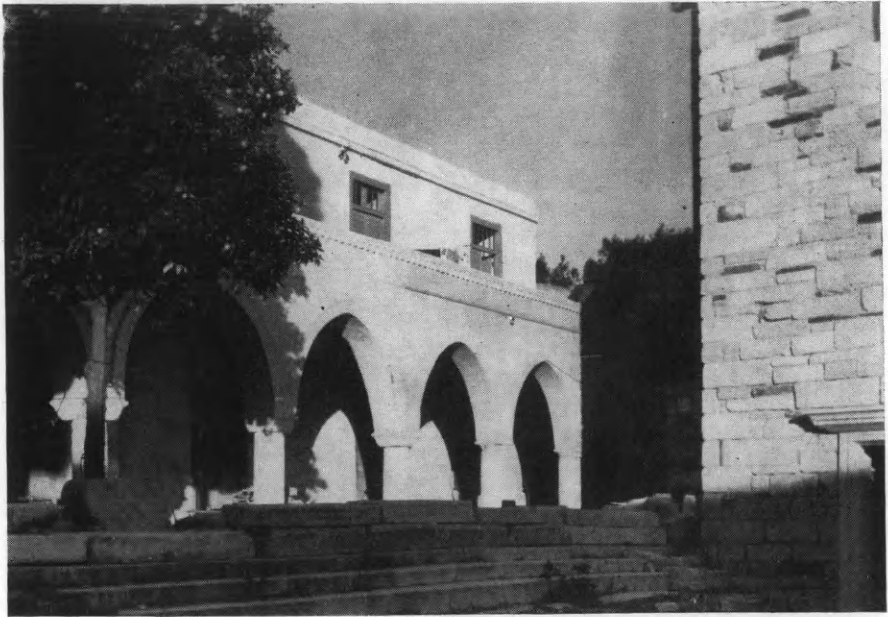
Εικ. 157. Τὸ βόρειον παράθυρον τοῦ τετραγώνου τρούλλου τοῦ Ἁγ. Νικολάου
μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

Είκ. 158. Τὸ ἀνοιχθὲν κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Ἁγ. Νικολάου δίλοβον παράθυρον μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ. (Φωτογρ. Χ. Σφακιανᾶκη)

Είκ. 159. Τὸ ἐντειχισμένον ἐντὸς τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τεμάχιον ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου.

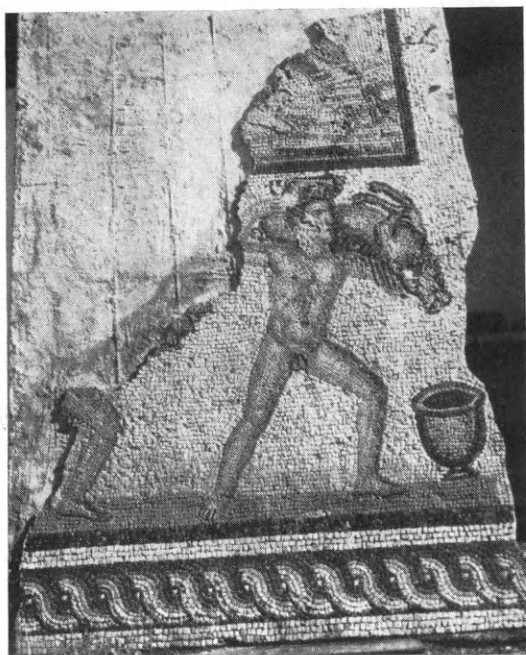
Εικ. 160. Αιμάποκατασταθείσαι δύο ανατολικαί πλευραί τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αὐλῆς.

Εικ. 161. Ψηφιδωτόν τοῦ Ἡρακλέους μετὰ τὴν Κερυνίτιδα ἔλαφον καὶ τὴν Λερναίαν Ὕδραν.

λίων φυλασσόμεναι ψηφιδωταὶ παραστάσεις (εἰκ. 161 καὶ 162), αἱ εὐρεθεῖσαι ἄλλοτε ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς Καταπολιανῆς.

Μεταφέρθησαν ἐπίσης ἐκ τῆς βασιλικῆς τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὰ κελліα τῆς Καταπολιανῆς πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη χάριν ἐξασφαλίσεως αὐτῶν ἀπὸ φθορᾶς καὶ κλοπῆς.

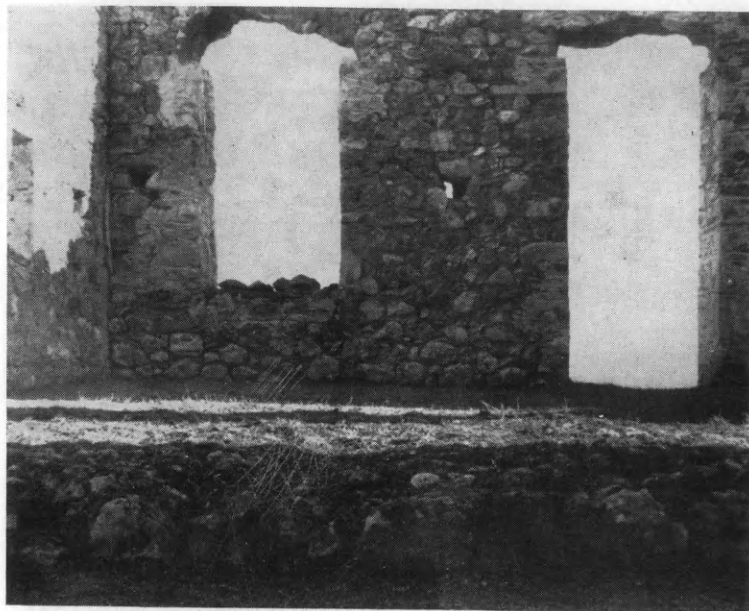

Εἰκ. 162. Ψηφιδωτὸν τοῦ Ἡρακλέους μετὸν Ἑρμάνθιον κάπρον

Δ) Εἰς τὴν ΑΜΦΙΠΟΛΙΝ ὁ ψηφωτῆς τῆς Ἐταιρείας κ. Δημ. Σκόρδος εἰργάσθη εἰς τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α καὶ εἰς τὴν εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας μεταφορὰν τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Εὐρώπης (βλ. εἰκ. 65).

Ε) Εἰς ΜΥΣΤΡΑΝ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῆς ἐπιμελητρίας βυζ. ἀρχαιοτήτων δ. Ἐλ. Κουνουπιώτη συνεχίσθησαν κατὰ τὸ 1967 στερεωτικαὶ ἐργασίαι 1) ἐπὶ τῶν σπουδαιοτάτων ἀρχοντικῶν Φραγκοπούλου καὶ Λάσκαρη 2) ἐπὶ τῆς συμπληρώσεως τῶν δαπέδων τοῦ ὁρόφου εἰς τὸ κτήριον τῆς Β. πύλης εἰσόδου εἰς τὸν χῶρον (πύλη Μητροπόλεως), καὶ 3) ἐπὶ τῆς ἀποκαταστάσεως ζημιῶν τῶν στεγῶν τοῦ Ἀφεντικοῦ.

1) Εἰς τὸ σπίτι Φραγκοπούλου (εἰκ. 163) τὸ πρῶτον σταυ-

Εἰκ. 163. Σπίτι Φραγκοπούλου πρὸ τῶν ἐργασιῶν.

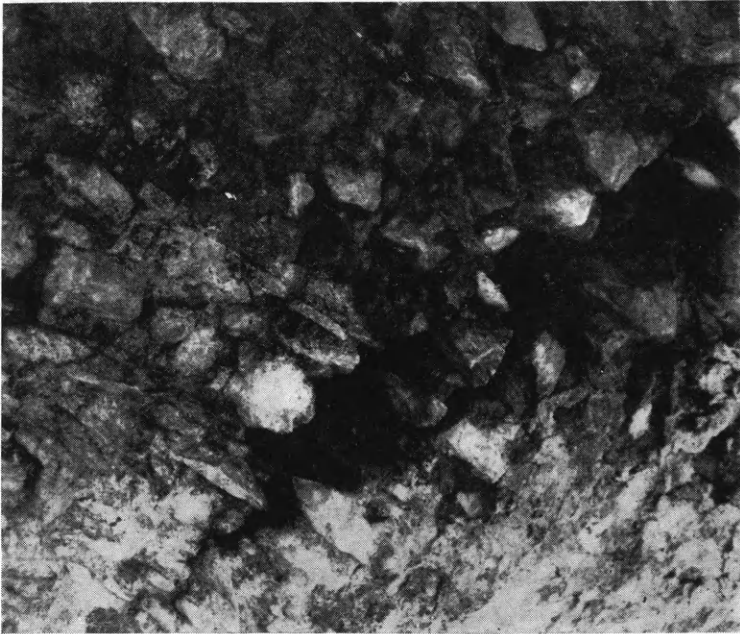

Εἰκ. 164. Σπίτι Φραγκοπούλου μετὰ τὰς ἐργασίας.

ροθόλιον τοῦ ἰσογείου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸ μέσον,

πιεζόμενον ἐκ τοῦ μεταγενεστέρως προστεθέντος δαπέδου. Οὕτως ὁλόκληρον τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα τοῦ ἀρχοντικοῦ ἐκινδύνευε νὰ καταρρεύσῃ παρασῦρον καὶ τὸν ὠραῖον «ἡλιακόν».

Τὸ νεώτερον αὐτὸ δάπεδον, ἀποτελούμενον ἐξ ἀπλῶν λίθων τοποθετημένων ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ, ἀφηρέθη, τὸ δὲ οὕτως ἀναφανέν παλαιὸν δάπεδον (εἰκ. 165) ἐποτίσθη δι' ἀραιᾶς σιμεντοκοινίας καὶ κατόπιν ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου καλυφθέντος διὰ χώ-

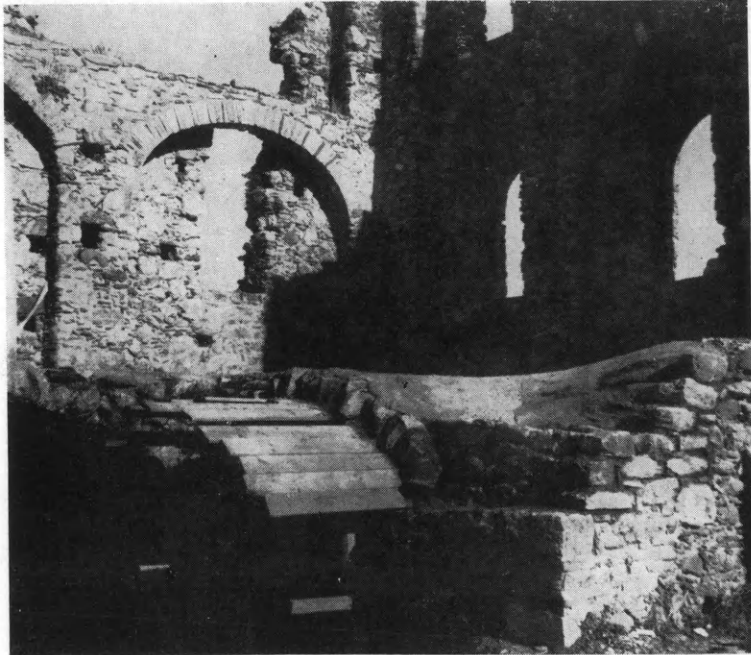

Εἰκ. 165. Σπίτι Φραγκοπούλου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ μεταγενεστέρου δαπέδου.

ματος, ὥστε νὰ καταστῇ ἀφανὲς τὸ σιμέντον. Ἐσωτερικῶς εἰς τὸ ἰσόγειον ἐτακτοποιήθησαν καὶ ἐστερεώθησαν τὰ ὑπάρχοντα ἐπιχρίσματα (εἰκ. 164).

2) Εἰς τὸ σπίτι Λάσκαρη τὰ θεμέλια καὶ τὰ ποδαρικά τῶν τοξωτῶν σκελετῶν τοῦ σπιτιοῦ εἶχον ἐκ τοῦ χρόνου, ἀρχίσει νὰ ἀπογυμνοῦνται ἀπὸ τὸ ὑλικόν των καὶ νὰ καταστρέφονται, ὅπως καὶ τὰ πλαίσια τῶν ἀνοιγμάτων. Τὰ δάπεδα ἐξ ἄλλου, παρὰ τὰς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος γενομένας ἐργασίας, διεβρέχοντο μὲ κίνδυνον ὁλόκληρον τὸ κτήριο ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου νὰ καταρρεύσῃ.

Ἐστερεώθησαν ὅλα τὰ κάτω τμήματα τοῦ οἰκοδομήματος (θεμέλια, βάσεις τοξοτῶν σκελετῶν), συνεπληρώθησαν ὠρισμένα τόξα, ὅπου ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ φέρουν ἀνέτως τὸ ἄνωθεν βᾶρος, ὡς καὶ τινὰ ἀνοίγματα θυρῶν καὶ παραθύρων. Ἐκλείσθησαν ἅπασαι αἱ ρωγαὶ τοῦ δαπέδου καὶ ἐπεστρώθη τοῦτο διὰ σιμέντου, διαμορφωθεισῶν ρύσεων, ὥστε νὰ μὴ παραμένουν τὰ

Εἰκ. 166. Κτήριον Β. πύλης εἰσόδου Μυστρᾶ, κατὰ τὰς ἐργασίας συμπληρώσεως τῶν σταυροθολίων.

ὄμβρια ὕδατα. Αἱ ἀπολήξεις τῶν τοιχοποιῶν ἄνω ἐστερεώθησαν διὰ σιμέντου καλυφθέντος διὰ τῶν παλαιῶν λίθων.

Τέλος ἐτακτοποιήθησαν τὰ ἐπιχρίσματα τῶν σταυροθολίων.

3) Εἰς τὸν Πύργον β' πύλης Μητροπόλεως τὸ ἄνωθεν τοῦ φυλακείου σταυροθόλιον τοῦ κτηρίου εἶχε καταρρεύσει ἀπειλοῦν τὴν στερεότητα καὶ τοῦ ὑπολοίπου κτηρίου (εἰκ. 166).

Τὸ κενὸν συνεπληρώθη καὶ ὀλόκληρον τὸ δάπεδον ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου καλυφθέντος διὰ χόματος.

4) Εἰς τὸ Ἄφεντικὸν συνεπληρώθησαν ἐλλείπουσαι κέραμοι τῶν στεγῶν τοῦ ναοῦ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ ἐπὶ συμβάσει προσληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐμπειρότατος συντηρητὴς κινητῶν εὐρημάτων Ζαχαρίας Κανάκης εἰργάσθη κατὰ τὸ 1967 εἰς τὰς ἐξῆς ἀρχαιολογικὰς περιφερείας καὶ ἀνασκαφὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἀνασκαφῶν.

Εἰς Θήραν διὰ τὴν συγκόλλησιν ἀγγείων προερχομένων ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ καθηγ. Σπ. Μαρινάτου.

Εἰς τὸ Νεκρομαντεῖον Μεσοποτάμου διὰ τὴν ἀποκατάστασιν 2 μεγάλων πίθων ὡς καὶ ἐτέρων 12 εὐρισκομένων ἐντὸς τῆς ἀποθήκης τοῦ Νεκρομαντείου.

Εἰς Ἰωάννινα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης προερχομένων ἀγγείων.

Εἰς Χανιά διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τοῦ Σηλαίου Πλατυβόλας προερχομένων ἀγγείων, ὡς καὶ ἄλλων εὐρεθέντων ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Χανίων.

Εἰς Πειραιᾶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀγγείων προερχομένων ἐκ διαφόρων παλαιότερων ἀνασκαφῶν.

Εἰς Θήβας δι' ἀποκόλλησιν, καθαρισμόν καὶ συγκόλλησιν τῶν ἐκεῖ εὐρεθεισῶν προϊστορικῶν τοιχογραφιῶν θαλασσίου ρυθμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΜΟΥΣΕΙΑ

Κατὰ τὸ 1967 ἐγένοντο προκαταρκτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀνάγερσιν, δαπάναις τῆς Ἑταιρείας, ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐν Μεσσήνῃ, ἐπὶ οἰκοπέδου ἐκτάσεως 2.331 μ². δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμερικῇ Μεσσηνίου ὁμογενοῦς Περικλέους Λαντζούνη.

Αἱ ἐνέργειαι αὗται συνίστανται 1) εἰς τὴν σύνταξιν τοπογραφικοῦ καὶ χωροσταθμικοῦ διαγράμματος τοῦ γηπέδου, 2) εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος τῶν χώρων τοῦ Μουσείου καὶ 3) εἰς τὴν ἐκπόνησιν τῶν σχεδίων τοῦ Μουσείου, ἦν πάνυ εὐγενῶς ἀνέλαβεν ἡ Διεύθυνσις Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως.

Χάριν οἰκοδομῆς τοῦ Μουσείου ἀνεγράφη εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1968 τῆς Ἑταιρείας πίστωσις ἐκ δραχμῶν 300.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς ἀρχαίαν Μεσσήνην δρχ. 24.506 χάριν ἐκτροπῆς τοῦ διαρρέοντος τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀγορᾶς χειμάρρου.

β) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς Ζαγορὰν Ἄνδρου χάριν ἀνασκαφῆς τοῦ αὐτόθι γεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ δρχ. 84.081.

γ) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ εἰς Νυμφαῖον Μιέξης Ναούσης, ἐνθα ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους δρχ. 90.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρᾱσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῆ καὶ κατὰ τὸ 1967, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχίουχου τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου δημοσιευμάτων. Ἴδου δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη ὁ τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους 1966, περατοῦται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1967, ἐπίκειται δὲ καὶ ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1968.

β) Περατοῦται ἡ ἐκτύπωσις τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 1966.

γ) Περατοῦται ἤδη ἡ ἐκτύπωσις (ἐπιμελεία τῆς Κας Μαρίας Γαβρίλη) τοῦ Δ΄ τόμου τοῦ «Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον».

δ) Συνεχίζεται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου «Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα».

ε) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Στυλιανοῦ Ἀλεξίου «Ὑστερομινωικοὶ τάφοι Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ)».

στ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθη τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμ. Πρωτοψάλτη «Ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ ἀρχαιοτήτων καὶ λοιπῶν μνημείων τῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια».

ζ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1967.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τοῦ 1.092.319 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1967 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 1509, ἐξ ὧν 1126 δι' ἀγορᾶς, 240 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 143 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἐταιρεία α) εἰς τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων κ. Χρῆστον Ντούμαν διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων. β) Εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων δ. Μ. Ἀχειμάστου διὰ ποσοῦ 4.000 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων. γ) Εἰς τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Δαβάραν διὰ ποσοῦ 1777 δραχμῶν δι' ἕξοδα μεταβάσεώς του εἰς Παρισίους χάριν σπουδῶν.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ 250.000 τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν τῶν ἐξῆς συγγενῶν Ἰδρυμάτων: Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριάσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διετέθησαν δραχ. 108.316.

Διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου συνεχίσθη ἐντατικῶς ὑπὸ τῶν κυριῶν Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου καὶ Μαρίας Προύνη-Φιλίπ ἡ προπαρασκευὴ τοῦ Εὐρετηρίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος καὶ μάλιστα τῶν τόμων Α' καὶ Β' Περιόδου, οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν μεγίστην δυσχέρειαν διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτήν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ τρόπου τῆς συντάξεως τῶν Ἐκθέσεων καὶ Μελετῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς καὶ τῆς προσπαθείας ἵνα ἀνιχνευόμενα γίνουσι κτῆμα τῆς Ἐπιστήμης πᾶσαι αἱ εἰς τούτους περιεχόμεναι πολύτιμοι πληροφορίες.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ὄρων καὶ τῆς Βιβλιογραφίας Μονῶν Ἑλλάδος διετέθησαν δραχ. 88.600.

Οὕτως ἡ σύνταξις τοῦ Λεξικοῦ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων ἐπροχώρησε κατὰ τὸ 1967 μέχρι καὶ τοῦ στοιχείου Μ, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἡ προετοιμασία διὰ τὴν κατὰ τὸ

1968 σύνταξιν τῶν στοιχείων Ν, Ξ, Ο, Π, ἢ δὲ σύνταξις τῆς Βιβλιογραφίας Μονῶν Ἑλλάδος ἀπεδελτίωσε κατὰ τὸ 1967 147 τόμους βιβλίων καὶ περιοδικῶν.

Διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 13.500.

Τέλος ἡ Ἑταιρεία ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς ἐπιμελητρίας τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου κ. Πέπα-Δελμούζου εἰς τὸ ἐν Cambridge συγκροτηθὲν 5ον Διεθνὲς Συνέδριον Ἐπιγραφικῆς.

Ἐνίσχυσεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία τὸν ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων κ. Ἰωάν. Σακελλαράκην πρὸς συμμετοχὴν του εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ συγκληθὲν 1ον Συνέδριον Μυκηναϊκῶν σπουδῶν.

Ἡ σχετικὴ δαπάνη ἀνῆλθεν ἐν συνόλῳ εἰς δραχ. 28.591.

